

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία 'Επιθεώρηση • Οκτώβριος 2006 • τεύχος 148 • € 5

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Οκτώβριος 2006
τεύχος 148 • 5 €

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα

Ετήσια (12 τεύχη): 40 €
Εξαμηνιαία (6 τεύχη): 20 €
Φοιτητική (12 τεύχη): 30 €
Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 60 €

Ευρώπη, Κύπρος

Ετήσια (12 τεύχη): 60 €

Άλλες χώρες

Ετήσια (12 τεύχη): 70 €

Τραπεζικός Λογαριασμός:

Άγγελος Έλεφάντης
Έθνική Τράπεζα της Ελλάδος
ύποκ. 132 αριθ. λογαριασμού
401740-48 (παρακαλούμε να
αναγράφεται τό όνομα του
καταθέτη)

ή

μέ ταχυδρομική έπιταγή
στή διεύθυνση του περιοδικού
Γιά τούς συνδρομητές του
έξωτερικού:

IBAN: GR06 0110 1320 0000 1324
0174 048

SWIFT CODE (BIC): ETHNGRAA

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης
Ζωναρά 10, Αθήνα 11472
Κωδικός: 1572
τηλ. 210-6470079 &
fax: 210-6470696
e-mail: poliths@otenet.gr
Εκτύπωση: Δεκάλογος Ε.Π.Ε.
Άγαθίου 3,
Αθήνα

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Άγγελος Έλεφάντης, Πενθήμερη αποβολή για πιθανό διασμό;	5
Γιώργος Σταθάκης, Η ένδυματολογική αποδόμηση των μαθητικῶν παρελάσεων	7
Ίουλία Σκουνάκη, Ιστορίες του ίσογείου	9
Γιώργος Μαργαρίτης, Προς τή νέα «πυρηνική έποχή»	11
<hr/>	
Χ.Ε. Μαραβέλιας, Άλφαθητικός άντισημιτισμός	14
Βάλτερ Μπένγιαμιν, Υπερρεαλισμός. Τό τελευταίο ένσταντανέ τής ευρωπαϊκής διάνοησης	29
Όλυμπία Σελέκου, Τό Έρμιτάζ στην πολιορκία του Λένινγκραντ	38
<hr/>	
Αϊμος. Άνθολογία Βαλκανικής ποιήσης	49

Έξώφυλλο: Berthe Morisot: *Ritratto di Jeanne Pontillon*

Πενθήμερη ἀποβολή γιά πιθανό βιασμό

Στήν Ἀμάρυνθο Εὐβοίας συνέβη ἓνα γεγονός πού «συντάραξε» τό πανελλήνιο: ἡ μητέρα μιᾶς Βουλγάρας μαθήτριας καί ἡ ἴδια ἡ μαθήτρια κατήγγειλαν ὅτι ἡ δεκαεξάχρονη ὑπέστη βιασμό κατά συρροή ἀπό τέσσερις συμμαθητές της, μέσα στίς τουαλέτες τοῦ σχολείου ἐνῶ τρεῖς συμμαθήτριές της κινηματογραφοῦσαν τό «ἐπεισόδιο» μέ τό κινητό τηλέφωνο. Κι ἐνῶ τά τηλεοπτικά μέσα ὀργιάζαν ἐπιλαμβανόμενα τοῦ σκαμπρόζικου καί ἀποτρόπαιου αὐτοῦ συμβάντος ἐν μέσω μιᾶς κοινῆς γνώμης πού ὠρυόταν ὅτι ἡ «ἐκφυλη Βουλγάρα τά ἤθελε» (καί κάποιοι λίγοι, μαζί καί ἀνακοινώσεις κομμάτων πού κατήγγειλαν βιασμό, σεξισμό καί ρατσισμό) ὁ σύλλογος καθηγητῶν τιμώρησε τούς τέσσερις μαθητές καί τή μαθήτρια μέ πενταήμερη ἀποβολή διότι ἡ πράξη τους (πού δέν κατανομαζόταν ἀκριβῶς καί συγκεκριμένα) ἀπάδει στό μαθητικό ἦθος κ.λπ.

Δέν μπορούμε νά ξέρουμε τί ἀκριβῶς συνέβη στίς τουαλέτες τοῦ σχολείου παρόλο πού ὑπάρχει βάσιμη ὑποψία ὅτι ἡ καταγγελία τῆς μαθήτριας καί τῆς μητέρας της εἶναι ἀληθής. Τό θέμα ὅμως ἔχει παραπεμφθεῖ στήν ποινική δικαιοσύνη (ὁ βιασμός εἶναι κακούργημα) καί ἡ ἀνάκριση ἀκόμη δέν ἔχει ὀλοκληρωθεῖ, δέν ἔχει ἀποφανθεῖ. Ὁ σύλλογος ὅμως τῶν καθηγητῶν θέλει νά προκαταβάλλει τήν προανάκριση καί τόν πιθανό ποινικό χαρακτηρισμό τοῦ συμβάντος ὡς βιασμοῦ. Τό νόημα τῆς πενθημέρου ἀποβολῆς τῶν μαθητῶν καί τῆς μαθήτριας συμπεριλαμβανομένης (ἡ ὁποία ἐπιπλέον δέν ἐκλήθη ἀπό τόν σύλλογο τῶν καθηγητῶν) εἶναι σαφές: ὅ,τι συνέβη στίς τουαλέτες συνέβη μέ τή συμμετοχή καί τή συγκατάθεση ὄλων καί τῆς μαθήτριας. "Αρα ὄχι βιασμός, ὁ ὁποῖος προϋποθέτει ἄσκηση βίας ἐπί τοῦ θύματος. "Ἐκαναν δηλαδή ὅ,τι μπόρεσαν οἱ ἄνθρωποι γιά νά συγκαλύψουν τήν πιθανή κακούργηματική πράξη τῶν τεσσάρων γόνων τῆς τοπικῆς κοινωνίας ἡ ὁποία ἀποδεικνυόμενη στήν ποινική διαδικασία θά ἐπέσυρε ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς κάποια χρόνια σωφρονιστήριο. Τά «ἄλλα», μέ τή βούληση τῆς μαθήτριας εἶναι συγνωστά. Πειθαρχικῶς κολάσιμα, ἀπάδουν στή μαθητική ἀρετή βεβαίως, πάντως δέν εἶναι κακούργηματική πράξη... Σ' αὐτή τήν ἡλικία οἱ ἔφηβοι ἔχουν ὁρμές ἐνίοτε ἀνεξέλεγκτες, εἶπαν οἱ δάσκαλοι, ἐξαγνίζοντας ἔτσι καί τήν τοπική κοινωνία πού ἔχει μέν παιδιά ζωηρούτσικα (θά τά συνετίσουν) ὄχι ὅμως καί ἀσεβεῖς κακούργους, βιαστές... Αὐτή ἡ συνηγορία τῶν δασκάλων ὑπέρ τῶν πιθανῶν μαθητῶν-βιαστῶν εἶναι ἀρκοῦντως ἀποτρόπαιη καί μάταια πάει νά φυλαχτεῖ ρίχνοντας τήν πεντάρη ἐναντία στούς παραβάτες μαθητές.

Εἶπα καί στήν ἀρχή αὐτοῦ τοῦ σημειώματος ὅτι τό τί ἔγινε ἀκριβῶς στίς τουαλέτες τοῦ σχολείου τῆς Ἀμάρυνθου, ἐμεῖς πού δέν ἤμασταν ἐκεῖ, δέν μπορούμε νά τό ξέ-

ρουμε. Ἰπάρχουν τά ἀρμόδια δικαστήρια γιά τήν ἔρευνα τῆς ἀλήθειας κι ἐλπίζουμε νά εἶναι ἀδέκαστα. Ἀλλά καί πῶς νά εἶναι ἀδέκαστα κάτω ἀπό τό βάρος τῆς ὠρυομένης κοινῆς γνώμης, τῶν τηλεοπτικῶν δικαστηρίων ἀλλά καί τῶν παιδαγωγῶν;

Ὡστόσο, ὅ,τι καί νά συνέβη, πού ὅπωςδῆποτε κάτι συνέβη, ἐγγράφεται στόν ἀστερισμό ἑνός σχολείου ξεχαρβαλωμένου. Ἔχουν διαρραγεῖ ἀξίες καί ἀρχές πού πρέπει νά διέπουν τίς σχέσεις μαθητῶν καί καθηγητῶν, μαθητῶν καί μαθητριῶν, ὅσα δηλαδή ἐπιτρέπουν τήν εὐρυθμη μαθησιακή διαδικασία. Ὅσα συνέβησαν στήν Ἀμάρυθο, κι ὄχι μόνον στήν Ἀμάρυθο ἀλλά παντοῦ ὅπου μαθητεύει ἡ μαθητιώσα νεολαία, δείχνουν ἕνα πράγμα: ἀπαξίωση τοῦ δημόσιου σχολείου. Ὁ ἀναγκαῖος ἀντιαυταρχισμός, ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ μαθητῆ ἀπό τήν ἀποπνικτική πειθαρχία καί τήν ἠθικολογία καταλήγει συνήθως σέ χαβαλέ (δέν θέλω νά χρησιμοποιήσω ἄλλον ὄρο). Ὅχι πάντα, ὄχι παντοῦ, ὄχι μέ τήν ἴδια ἔνταση ἀλλά ὁ χαβαλές καί ἡ συνεπαγόμενη ἀπαξίωση καί τῆς μαθησιακῆς εὐταξίας καί τῆς μαθησιακῆς διαδικασίας εἶναι πλέον τό νέο μαθησιακό ἦθος.

Τά σχολεῖα φυλακές
μπάτσοι οἱ καθηγητές
δέν εἶναι τά βιβλία
δέν εἶναι οἱ βαθμοί
ἐκεῖνο πού μᾶς λείπει
εἶναι ἡ ζωή

λέει τό σχετικό σύνθημα, κυρίαρχο ἐδῶ καί μιά δεκαετία. Διότι δέν εἶναι πλέον ἡ μάθηση πού διακονεῖται στό σχολεῖο· αὐτή ἔχει ἀποδράσει κατά τή μεριά των φροντιστηρίων, καί μόνον αὐτά θεωροῦνται πλέον ἰκανά νά προσφέρουν τήν ἐπιθυμητή εἴσοδο σέ κάποιο ΑΕΙ-ΤΕΙ. Δέν λέω ὅτι τά μαθησιακά πράγματα τῶν σχολείων, τῶν μαθητῶν καί τῶν δασκάλων ἐξισώνονται παντοῦ μέ τίς ἀρχές τοῦ χαβαλέ. Καί εὐθύνη ὑπάρχει καί δουλειά γίνεται στό σχολεῖο καί μαθησιακό ἔργο ἐπιτελεῖται σημαντικό. Ἀλίμονο ἂν τό παράδειγμα τῆς Ἀμάρυθου ἦταν ὁ κανόνας. Ἀλλά ὁ κανόνας βάλλεται παντιοτρόπως. Τό παράδειγμα τοῦ Ἀμάρυθου καί τοῦ Ἄλεξ (ἡ ὅτι τό 11% τῶν μαθητῶν Γυμνασίου κάνει χρήση ναρκωτικῶν οὐσιῶν) δέν εἶναι παρά μιά μικρή μικρή κορφοῦλα τοῦ παγόβουνου πού ὑπογραμμίζουν πόσο δρόμο ἔχουν πάρει τά νέα μαθησιακά ἦθη πού συμπυκνώνονται στό sex, drugs and video art.

Καί αὐτό τό μαθησιακό ἦθος πού δέν εἶναι ἐφεύρεση τῶν μαθητῶν ἀλλά συνέπεια τῆς χρεοκοπίας τοῦ σχολείου: δηλαδή διατήρηση ἀπαρχαιωμένων πρακτικῶν πού δέν γνωρίζουν πῶς νά διαχειρισθοῦν, ἀκόμα καί σήμερα, τή μαθητική συνθήκη. Ὅποτε μέσα στό κλίμα τοῦ χαβαλέ ὁ βιασμός μαθητριάς καί μάλιστα Βουλγάρας εἶναι ἐνδεχόμενος.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Ἡ ἐνδυματολογικὴ ἀποδόμηση τῶν μαθητικῶν παρελάσεων

Σ' ἓνα πρόσφατο ἄρθρο στό *Bazaar*, ἡ Λίζα Ἄρμστρονγκ σέ ἓνα ἄρθρο τῆς συνόψισε τὴν κυριαρχία τῆς μόδας στὴν τρέχουσα δεκαετία μέ τόν παρακάτω τρόπο: «Οἱ ἐπόμενες γενιές κριτικῶν μόδας θά καταγράψουν τὴν πρώτη δεκαετία τῆς τρίτης χιλιετίας ὡς τὴν ἐποχὴ τῶν πιό ἐλαφρά ντυμένων θηλυκῶν στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας, μιᾶς ὑπερφυσικῆς γενιᾶς γυναικῶν πού δέν κρύωναν ποτέ».

Ἡ κυριαρχία τῆς γύμνιας μόνον χαρά μπορεῖ νά προσφέρει στή γενιά πού μεγάλωσε μέ τὴ μέριμνα τῆς γυναικείας χειραφέτησης ἀπέναντι στίς συντηρητικές, γκριζες καί πλήρως ἀνδροκρατούμενες κοινωνίες. Αὐτές πού κυριαρχοῦσαν σέ Δύση καί Ἀνατολή μέχρι καί τὴ σημαδιακὴ δεκαετία τοῦ '60. Ἡ γύμνια ἐκφράζει πλέον τὴν ἰσχύ τοῦ γυναικείου φύλου, τὴ συμφιλίωση μέ τὴν ἐλεύθερη γυναικεία σεξουαλικότητα. Ἡ σύνδεσή της μέ τὴν πολιτικὴ χειραφέτηση ἔγινε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή. Ἡ Τζέιν Φόντα ἔγινε σύμβολο ἑνός ἀντιπολεμικοῦ κινήματος μέ ἓνα μπλουζάκι χωρίς στηθόδεσμο, τὴν ἀπόλυτη πράξη ἀπεξάρτησης ἀπὸ τόν συμβατικὸ τρόπο ντυσίματος. Ἡ συντηρητικὴ ἰδεολογία περιορίζε τὴ γύμνια στὸν οἶκο, ὡς ἀπόρρητο κλειδαμπαρωμένο μυστικὸ τοῦ ἄντρα, πού δέν ἐπιτρεπόταν νά ἐκτεθεῖ στὰ μάτια ἑνός ἐπισκέπτη ἢ στὴν ἀγορά, στή δημόσια δηλαδή θέα. Ἀκόμα τὴν ἴδια ἐποχὴ ὑπῆρχε ἡ μοντέρνα ἐκδοχή, ἡ γυναικεία φιγούρα πού μέ μέτρο τόνιζε τὴν ὁμορφιά της στό ὄνομα τῆς σοβαρῆς καί ἀριστοκρατικῆς μορφῆς πού ἐκπορευόταν ἀπὸ τὴ χολιγουντιανὴ φαντασίωση τῆς δεκαετίας τοῦ '50. Τό βάρος τῶν θρησκευτικῶν στή γυναικεία ἐνδυματολογία ἦταν ἀσήκωτο καί ἡ συντηρητικὴ ἀστική κοινωνία δέν ἔφθασε ποτέ στή ρῆξη μέ αὐτές.

Ἡ κυριαρχία τῆς γύμνιας στὴν ἀπόλυτη μορφή της δέν ἐπιτρέπει συμβιβασμούς. Εἶναι ἀδιαπραγμάτευτη, ὀριστικὴ στίς προθέσεις της, ἐντυπωσιακὴ, σφριγηλὴ καί μόνο δέος μπορεῖ νά προκαλεῖ ἀπέναντι στό ἰσχυρό, ἀνίσχυρο πλέον, φύλο. Ἡ τόνωση τῆς σεξουαλικότητας μπορεῖ νά ἔχει γίνε ἀντικείμενο κριτικῆς ἀπὸ τόν φεμινιστικὸ χῶρο, μαζί καί ἡ ὑπερσεξουαλικότητα πού κυριαρχεῖ στή διαφήμιση καί τὰ ΜΜΕ, ἐν πολλοῖς σωστή, ἀλλά εἶναι ἴσως διαφορετικῆς τάξης πρόβλημα σέ σχέση μέ ἓνα κοινωνικὸ δεδομένο: τὴ δημόσια ἔκθεση τοῦ γυναικείου κορμιοῦ ὡς συμπεριφορά καί αὐτονόητη πράξη γιὰ ἑκατομμύρια νέες γυναῖκες στὸν Δυτικὸ Κόσμο.

Οἱ παρελάσεις τῶν ἐθνικῶν ἐορτῶν ἀποτελοῦν ἓνα ἀπολίθωμα προηγούμενων δεκαετιῶν, αὐτῶν γιά τίς ὅποιες ἐλάχιστα μπορεῖ νά ὑπερηφανευτεῖ μία πολιτισμένη κοινωνία. Μεταξικό εὔρημα, διασώθηκε στή μετεμφυλιακή Ἑλλάδα μιᾶς αὐταρχικῆς Δεξιᾶς καί τῆς Δικτατορίας. Ἀπό τήν ἀρχή τῆς μεταπολίτευσης μπορεῖ νά πλήθυναν οἱ φωνές γιά τήν κατάργηση τῶν μαθητικῶν παρελάσεων καί τόν περιορισμό αὐτῶν τῶν ἐκδηλώσεων στά στρατιωτικά ἀγῆματα, ἀλλά τά πράγματα δέν ἄλλαξαν. Ἡ Ν.Δ. καί τό Πα.Σο.Κ. συντήρησαν τόν θεσμό.

Ἀλλαγές βεβαία ἔγιναν πολλές ἀπό τό '74 μέχρι σήμερα. Πρῶτον τά σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσης ἔγιναν μικτά· καταργήθηκαν τά ἀρρένων καί θηλέων, αὐτή ἡ συντηρητική θρησκευτική παράδοση πού ἤθελε τά δύο φύλα χωριστά. Καταργήθηκε καί ἡ ποδιά, αὐτό τό σύμβολο σεμνοτυφίας, πού εἰδικά στή δεκαετία τοῦ '70 προκαλοῦσε μπαράζ ἀποβολῶν ἐάν ἀνέβαινε πάνω ἀπό τό γόνατο. Καταργήθηκε καί πλήθος ἄλλων περιορισμῶν γιά τό μῆκος τῶν μαλλιῶν τῶν μαθητῶν καί τόν τρόπο ντυσίματος. Ἡ μόδα τῆς γύμνιας εἰσέβαλε ἀναπόφευκτα στά σχολεῖα καί ἐκδηλώθηκε φυσικά καί στίς παρελάσεις.

Παρακολουθώντας τήν παρέλαση προχθές ἐντυπωσιάστηκα ἀπό τήν ἔκταση τῶν εὐρημάτων πού κάθε μαθητής ἢ μαθήτρια ἔχουν ἀνακαλύψει προκειμένου νά τονώσουν τά παραπάνω στοιχεῖα. Γιά τά ἀγῶρια μακριά μαλλιά, ιδιόρρυθμα κουρέματα, ἀκόμα καί σκίνχεντ, ριχτά πουκάμισα, ἀλογοουρές κ.ο.κ. Γιά τά κορίτσια τό ἀπόλυτο σύμβολο τῆς παρέλασης ἦταν ἡ κοντή μπλουτζινένια φούστα. Τή φόραγε ἡ συντριπτική πλειοψηφία τους. Ἀπό κοντά καί κάθε μορφῆς παπούτσια μέ διαφορετικό ὕψος τακουניοῦ, μᾶλλον ἄβολου γιά τό στρατιωτικοῦ τύπου περπάτημα πού ἐπιβάλλει ἡ παρέλαση. Τί εἶναι ὁ πόνος μπροστά στά κάλη. Ἡ κομμωτική εἶχε καί αὐτή τήν τιμητική της. Ἐκπληκτικοί συνδυασμοί χρωμάτων καί ἀνταυγιῶν στά μαλλιά περιέβαλλαν τά κεφάλια τῶν νεαρῶν μαθητριῶν.

Ἡ ἀποδόμηση τῆς παρέλασης ἔφθασε στό ἀπόγειό της. Εἶναι ἄδικο τό συναίσθημα πού οἱ ἐπαναστάσεις καί οἱ ἥρωικές στιγμές τοῦ ἔθνους πρέπει νά ἐπιβάλουν στίς νεώτερες γενιές στρατιωτικοῦ τύπου παρελάσεις. Εἶναι ἀναπόφευκτο οἱ διαδοχικές γενιές νά προσλαμβάνουν κάθε φορά αὐτοῦ τοῦ τύπου τούς καταναγκασμούς μέ τόν τρόπο πού καταλαβαίνουν τή δική τους ζωή καί τίς δικές τους μέριμνες.

Οἱ παρελάσεις τῶν μαθητῶν πρέπει νά καταργηθοῦν. Μέχρι τότε ἄς ἐπικροτοῦμε τήν ἐνδυματολογική ἀποδόμηση τοῦ «πατρῆς, θρησκεία, οἰκογένεια» μέ τούς μοναδικούς τρόπους πού ἡ σύγχρονη νεολαία συλλαμβάνει.

Γιῶργος Σταθάκης

Ἱστορίες τοῦ ἰσογείου

Ὁ κυρ Νίκος εἶναι μόνος του. Ἡ μητέρα του, μέ τήν ὁποία ζοῦσε μαζί, φροντίζοντάς την ἐπιμελῶς, πέθανε πρὶν κάποια χρόνια. Σπανός καί μεγάλος πιά σέ ἡλικία, ἀλλά τό μυαλό του δουλεύει ρολοί. Μόνο οἱ ἀρρώστιες δέν τόν ἀφήνουν πλέον σέ ἡσυχία. Μέ τό 'να χέρι κρατάει τό κεφάλι του. Κάτι δέν πάει καλά καί, ἐνῶ τά μάτια του ψάχνουν τό βλέμμα σου, ἡ βαρύτητα τραβάει σάν μαγνήτης τό κούτελό του κατά κάτω. Μέ τ' ἄλλο χέρι περιφέρει τόν καθέτηρα στόν διάδρομο τῆς πολυκατοικίας. Ὁ κυρ Νίκος περνάει τόν χρόνο του καθισμένος σέ ἕνα σκαμνί ἔξω ἀπό τήν πόρτα του, γιά νά κόβει κίνηση καί νά ἀνταλλάσσει καμιά κουβέντα μέ τούς ὑπόλοιπους ἔνοικους τῆς πολυκατοικίας καί τόν ταχυδρόμο. Ἐκτελεῖ χρέη θυρωροῦ, κατά τινά τρόπο (γιατί λεφτά δέν παίρνει), καί κάνει κουτσομπολιό καί καζούρα —πῶς ἀλλιῶς; Πρὶν ἀκόμη τόν γονατίσει τό ζάχαρο καί τό οὐρικό ὄξύ, ἔβγαине γύρω στή μία νά φάει τό συσσίτιο πού μοιράζει στή γειτονιά ὁ δήμος. Ἡ σέ ἔστελνε νά τοῦ ἀγοράσεις καμιά τυρόπιτα γιά τή λιγούρα, ἀλλά μέ δικά του ἔξοδα, γιατί ἐλεημοσύνες δέν δέχεται ὁ κυρ Νίκος, ὄχι τουλάχιστον ἀπ' αὐτούς πού ὁ ἴδιος ἐπιμένει νά θεωρεῖ ὁμοίους του. Σφίγγει τό ζωνάρι καί τά βολεύει μέ τά 250 εὐρώ πού παίρνει σύνταξη κάθε μήνα. Κάποια στιγμή τοῦ ἔκοψαν καί τό νερό, καί τώρα ζεῖ καί χωρίς αὐτό. Μέ νερό δανεικό μέσα σέ πλαστικά μπουκάλια καί τήν ἀπαραίτητη κλεισούρα καί δυσσομία πού κατακλύζει ἕνα κλειστό καί ἀνυδρο διαμέρισμα. Στόν ἑαυτό του ἐπιτρέπει μία καί μόνη πολυτέλεια. Μιά στό τόσο πηγαίνει στό Περιστερί νά ξυριστεῖ καί νά σεναριστεῖ σ' ἕναν συγκεκριμένο μπαρμπέρη. Στό σπίτι του τά πατζούρια δέν τά ἀνοίγει γιατί φοβάται. Καί πρὶν τοῦ χαρίσει μιά πονετική κυρία τήν τηλεόραση, γνώριζε γιά τίς ἐπιθέσεις σέ ἡλικιωμένους καί ἐνωθε πολύ ἐκτεθειμένος στό ἰσόγειο κουτί του. Μέχρι καί τίς παρέες τοῦ μικροῦ ἀπό τήν Ἀλβανία, πού κατοικεῖ δίπλα μαζί μέ τούς γονεῖς του καί τήν μικρότερη ἀδελφή του, κι αὐτές ἔλεγε ὅτι τίς φοβόταν. Φαντάσου, ἦταν τότε παιδάκια τοῦ δημοτικοῦ, βία γυμνασίου.

Οἱ μετανάστες. Λίγα πράγματα μπορῶ νά πῶ γιά αὐτούς. Δέν συγκρατῶ τό πρόσωπο τῆς γυναίκας. Τόν πατέρα καί τά παιδιά τά βλέπω πιά συχνά. Ἔχουν φίλους ἐδῶ, ἴσως καί συγγενεῖς. Ἀλβανοί καί αὐτοί στήν καταγωγή. Τά παιδιά πηγαίνουν καί γυρίζουν ἀσυνόδευτα στό σχολεῖο τῆς γειτονιάς, ἤδη ἀπό τίς πρῶτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ. Πάντα μοῦ ἔκανε ἐντύπωση τό γεγονός ὅτι ἀφῆναν τήν πόρτα τοῦ διαμερίσματός τους μισάνοιχτη. Χωριάτικη συνήθεια μᾶλλον, πού οἱ ὑπόλοιποι ἔνοικοι τῆς πολυκατοικίας ἀντιμετωπίζουν μέ ἐπιφύλαξη, ἄν ὄχι μέ κακεντρέχεια. Ὁ κυρ Νίκος φωνάζει ὅτι γίναμε κέντρο διερχομένων.

Ἄλλά, στήν πραγματικότητα, ὁ κυρ Νίκος δέν φοβάται καί τόσο, ἀπλῶς ὑπερβάλλει ἐνίοτε. Καί κάποια στιγμή, γρήγορα καί ἀθόρυβα, ἀνέλαβε νά προσέχει τά παιδιά τῶν μεταναστῶν ὅσο ἐκεῖνοι ἔλιωναν ὅλη μέρα στή δουλειά. Ἔτσι μάθαμε ὅτι ὁ μικρός (πού τώρα ἔγινε ἔφηβος) εἶναι ταλέντο στό ποδόσφαιρο καί τόν ἔχει ἀναλάβει ἕνας γνωστός ἀθλητικός ὄμιλος νά τόν κάνει πιθανῶς ἐθνικό μας ἥρωα. Ἄλλά μέχρι τότε ὁ κυρ Νίκος διατείνεται ὅτι ὁ νεαρός κουβαλάει στό σπίτι κακές παρέες, ἀνδρικοῦ καί γυναικείου φύλου. Καί τό κορίτσι, οὔτε αὐτό, λέει, εἶναι τῆς προκοπῆς. Κατά τή γνώμη του, γιατί κατά τή γνώμη τῶν ὑπολοίπων εἶναι ἕνα γλυκό καί λιγομίλητο παιδί, πού κάθε μέρα γυρίζει μόνο του ἀπό τό σχολεῖο, καί σπάνια τό βλέπεις στά скаλάκια νά μιᾶ μέ κάποια φιλενάδα του. Καί γιά τούς γονεῖς, βέβαια, ὁ κυρ Νίκος δέν ἔχει τήν καλύτερη γνώμη: ὄλοι μέρα λείπουν, τί ξέρουν αὐτοί ἀπό οἰκογένεια, νά φύγουν ἀπό τήν πολυκατοικία, νά φύγουν ἀπό τήν πόλη, νά πᾶνε ἀπό ἑκεῖ πού ἔρθαν.

Ὁ κυρ Νίκος παίξει ἄμυνα μέ τόν ἑαυτό του. Ποντάρει στίς ἰδεοληψίες καί τίς προκαταλήψεις, τίς δικές του καί τῶν ἄλλων, γιά νά μπορεῖ νά στέκεται πάνω ἀπό τήν ἀπέραντη μιζέρια καί μοναξιά του. Τό κράτος καί τήν κυβέρνησή δέν τά πιάνει ποτέ στό στόμα του. Τόν θεό πολύ σπάνια. Μόνο τόν θάνατο ἐπικαλεῖται συχνότερα. Καθημερινά τραβάει τά πάντα ἀπ' τά μαλλιά γιά νά δικαιολογεῖ τό πιάτο φαῖ καί τό νερό πού τοῦ δίνουν οἱ ἀλλόγλωσσοι γειτόνοι του. Ταυτόχρονα ὅμως εἶναι οἱ μόνοι πού καταδέχεται νά τόν προσέχουν. Ἀντίστοιχα κι ἐκεῖνοι, ἄγνωστοι μεταξύ ἀγνώστων, σέ μιά πόλη ἀφιλόξενη μέ ἀνυπαρκτες κρατικές ὑποδομές πρόνοιας, παραβλέπουν ὅ,τι καί ἂν λέει τό γερόντιο μιᾶς καί ἐκτελεῖ χρέη γκυβερνάντας τῶν παιδιῶν τους. Ἴσως καί νά τόν λυποῦνται λίγο. Καί ἕνα πιάτο φαγητό παραπάνω ποτέ δέν ἦταν πρόβλημα, στή χώρα τους ἤ ἐδῶ, συνηθισμένα πράγματα.

Πῶς τά φέρνει ἡ ζωή καί ἡ ἀνάγκη. Καμιά σχέση μέ τίς παλιές ἐλληνικές ταινίες, πού εἶχαν βαλθεῖ νά διαφημίζουν τά σιαμαῖα «φτώχεια καί καλή καρδιά». Καί πολύ πιό σύνθετα ἀπό μιά λεξικογραφική ἐτυμολογία. [Ἀλληλεγγύη]: «ἡ σχέση ἀμοιβαίας ἠθικῆς καί ὑλικῆς στήριξης μεταξύ ἀτόμων συνηθ. στό πλαίσιο ἐνός συνόλου...» (λεξικό Μπαμπινιώτη), «τό ἠθικό καθῆκον τῆς ἀλληλοβοήθειας, τῆς ὑποχρέωσης πού ἔχουν τά μέλη μιᾶς ομάδας νά ὑποστηρίζονται καί νά ἐνισχύονται ἀμοιβαῖα...» (λεξικό Ἰδρύματος Τριανταφυλλίδη)

Τό πραγματικό ἔργο τῆς ἀλληλεγγύης παίζεται κάπως διαφορετικά, σάν μιά ἱστορία μίσους καί ἀγάπης πού δέν ξέρεις πῶς θά τελειώσει.

Ἰουλία Σκουνάκη

Πρός τή νέα «πυρηνική ἐποχή»

Οἱ προσδοκίες τῆς προηγούμενης δεκαετίας ὡς πρός τό μέλλον τῶν πυρηνικῶν ὄπλων φαίνεται νά διαψεύδονται μέ τόν πιό ἀνησυχητικό τρόπο στίς ἡμέρες μας ὅπως ἐξάλλου καί οἱ ἐκτιμήσεις ὅτι ἡ εἰρηνική χρήση τῆς πυρηνικῆς ἐνέργειας θά περιοριζόταν μετά τό καταστροφικό ἀτύχημα στό Τσερνομπίλ. Σήμερα, εἴκοσι σχεδόν χρόνια μετά τό τέλος τοῦ «Ψυχροῦ πολέμου» καί ἀκόμα περισσότερα ἀπό τίς διαδοχικές συμφωνίες γιά πυρηνικό ἀφοπλισμό —ἤ ἔστω γιά περιορισμό καί ἔλεγχο τῶν πυρηνικῶν ὄπλων— ἡ τάση δείχνει νά ἀντιστρέφεται. Οἱ συζητήσεις γιά τά πυρηνικά ὄπλα καί γιά τήν ἐπέκταση τῆς πυρηνικῆς ἐνεργειακῆς ὑποδομῆς ὄχι μόνον ἐπανῆλθαν στό προσκήνιο ἀλλά καί ἐπεκτάθηκαν γεωγραφικά σέ χῶρες καί περιοχές πού ὡς τώρα βρισκόνταν ἔξω ἀπό τόν κόσμο τῆς ἀτομικῆς ἐνέργειας. Ἡ στροφή εἶναι πλέον ὀρατή «διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ» διαμορφώνοντας ἕνα νέο τοπίο τόσο στό ἐνεργειακό πεδίο ὅσο καί στό πεδίο τῶν στρατιωτικῶν ἰσορροπιῶν.

Σημαντικό ρόλο σέ ἐτούτη τήν ἀντιστροφή εἶχε καί ἔχει ἡ ἀνοδος τῶν τιμῶν τῶν ὑγρῶν καυσίμων καί ἡ γενική ἀπαισιοδοξία ὡς πρός τό ἐνεργειακό μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας. Οἱ οὐσιαστικοί καί ιδιαίτερα οἱ πολιτικοί παράμετροι τοῦ προβλήματος —ἡ ἐνεργειακή ἐξάρτηση τοῦ δυτικοῦ κόσμου ἀπό τή Ρωσία ἢ ἀπό τήν ἀβέβαιη καί πάντοτε ἐκρηκτική Μέση Ἀνατολή— ἐπανεφέραν τήν ἰδέα τῶν πυρηνικῶν σταθμῶν ἐνέργειας στό προσκήνιο, ἀμβλυναν τίς ἀνησυχίες γύρω ἀπό τή χρήση τους καί βοήθησαν στό νά ξεχαστοῦν οἱ ἐπικίνδυνες παρενέργειές τους, ὅπως ἡ διάθεση τῶν πυρηνικῶν ἀποβλήτων. Ἡ νέα ὀπτική ἐπηρεάζει πλέον καί τούς ὀρκισμένους ἐχθρούς τῆς πυρηνικῆς ἐπιλογῆς, τά οἰκολογικά κινήματα τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, μέρος τῶν ὁποίων ἔχει ἀρχίσει νά βλέπει πιό «ρεαλιστικά» τό ὄλοζήτημα. Τό σημαντικό εἶναι ὅτι ἡ ὅλη διαδικασία ἀποενοχοποίησε σέ μεγάλο βαθμό τή μέθοδο παραγωγῆς ἐνέργειας μέσα ἀπό πυρηνικούς σταθμούς στήν κοινή γνώμη. Ἡ γενική ἀποκατάσταση τῆς μεθόδου αὐτῆς δέ, νομιμοποίησε τίς προοπτικές ἀπόκτησῆς της σέ κάθε κράτος πού μπορεῖ οἰκονομικά νά τήν πληρώσει καί τεχνολογικά νά τή δαμάσει. Σέ τελευταία ἀνάλυση δέν πρόκειται πλέον γιά ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια.

Ἡ πλέον ὁμως ἐνδιαφέρουσα ἀπό τίς ἐξελίξεις ἀφορᾷ τή στρατιωτική χρήση τῆς πυρηνικῆς τεχνολογίας. Στό πεδίο αὐτό ὑπάρχει μία δυναμική ἡ ὁποία ἐνισχύει τίς πολιτικές ἐπιθυμίες πολλῶν ἡγεσιῶν καί κρατῶν τοῦ σημερινοῦ κόσμου. Ὁ πόλεμος, ὅπως ἦταν φυσικό, δέν ἐξαλείφθηκε ὡς πρακτική μέ τόν τερματισμό τοῦ «ψυχροῦ πολέμου» ὅπως δέν ἐξαλείφθηκαν οἱ καί ἀντιθέσεις πού προκαλοῦν ἀστάθεια καί ρωγμές στίς ἰσορροπίες τοῦ κόσμου. Ἀντίθετα, ἐκεῖνο πού δραματικά μετα-

βλήθηκε ἦταν οἱ ὄροι κάτω ἀπό τούς ὁποίους γίνονται στίς μέρες μας οἱ στρατιωτικές αὐτές ἀναμετρήσεις. Ἡ ἀπουσία ἰσορροπίας στήν κορυφή —στόν χῶρον τῶν μεγάλων δυνάμεων— καθιστᾶ τίς ὅποιες ἐμπλοκές στή βάση —σέ περιορισμένο γεωγραφικά, τοπικό ἐπίπεδο— «ἀσύμμετρες ἀναμετρήσεις». Ἡ προσφυγή στόν ἕναν ἐκ τῶν δύο δυνατῶν δέν ἔχει νόημα ὅταν ὁ ἰσχυρός εἶναι μόνον ἕνας.

Γιά τό οἰκονομικό ἔτος 2007 ὁ στρατιωτικός προϋπολογισμός τῶν ΗΠΑ ἀνέβηκε στό ποσό τῶν 600 δισεκατομμυρίων δολλαρίων αὐξημένος κατά 45% ἀπό τό 2001, ὅταν ἡ παρούσα κυβέρνηση τοῦ προέδρου Μπούς ἀνέβηκε στήν ἐξουσία. Τό ποσό αὐτό ὑπερβαίνει σέ ἀπόλυτους καί σχετικούς (τό τί ἀγοράζεις μέ αὐτό τό ποσό) ἀριθμούς ὅλους μαζί τούς στρατιωτικούς προϋπολογισμούς τοῦ ὑπόλοιπου κόσμου —σχεδόν στό διπλάσιο! Ἐνδεικτικά ὁ δεύτερος μεγαλύτερος στρατιωτικός προϋπολογισμός, ἐκεῖνος τῆς Κίνας, ἀνέρχεται σέ 81,5 μόνον δισεκατομμύρια δολλάρια, στό 13,5% τοῦ ἀντίστοιχου τῶν ΗΠΑ, ἐνῶ ἐκεῖνοι τῶν ἄλλων ἰσχυρῶν ἀκολουθοῦν σέ ἀπόσταση. Ἡ Γαλλία καί ἡ Ἰαπωνία ξεοδεύουν περίπου 45 δισεκατομμύρια ἢ κάθε μία, ἡ Μεγάλη Βρετανία 43 δισεκατομμύρια, ἡ Γερμανία 35, ἡ Ἰταλία 28 καί ἡ Ρωσία μόλις 21 (τά στοιχεῖα προέρχονται ἀπό ἄρθρο τοῦ Μάνου Ἡλιάδη στόν Ἐπενδυτή τῆς 14-15 Ὀκτωβρίου 2006).

Ὁ πακτωλός τῶν χρημάτων ἔχει συγκεκριμένο ἀντίκρουσμα στά πεδία τῶν μαχῶν. Ἡ πολεμική μηχανή τῶν ΗΠΑ εἶναι ἀπόλυτα κυρίαρχη στόν ἀέρα καί στή θάλασσα καί ἱκανή νά ἀντιμετωπίσει ὁποιοδήποτε ἐπίγειο στρατό σέ «κλασσικές» συνθήκες μάχης. Ἡ τεχνολογική ὑπεροχή τῆς ὑπερδύναμης καθιστᾶ τά ὄπλα τῶν ἀντιπάλων της ἀπαρχαιωμένα καί σχεδόν ἄχρηστα σέ κάθε σύγκρουση ὅπου τό διακύβευμα εἶναι ἡ κατάληψη ἐδάφους καί ἡ συντριβή τοῦ «κράτους» καί τῶν τακτικά ὀργανωμένων στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ ἀντιπάλου. Μέ λίγα λόγια, κάτω ἀπό αὐτές τίς συνθήκες πόλεμος, μέ τήν ἔννοια τῆς σύγκρουσης κρατικοῦ μηχανισμού μέ ἄλλον κρατικό μηχανισμό, δέν μπορεῖ νά γίνει. Ἡ ἀντίσταση στίς ἀμερικανικές δυνάμεις σχεδόν ὑποχρεωτικά παίρνει τή μορφή ἀνορθόδοξου πολέμου ὅπου ἀντιστασιακές ὀργανώσεις ἢ ὀμάδες ἐμπλέκουν —ἐνίοτε μέ ἐπιτυχία— τίς ἀμερικανικές κατοχικές δυνάμεις σέ μακρόχρονο ἀγώνα φθορᾶς ὅπου τό κόστος σέ χρῆμα καί προπαντός σέ αἶμα —ὅσο ἀναντίστοιχο καί ἂν εἶναι— θά ἔχει τόν τελικό λόγο.

Μία τέτοια προοπτική δέν γοητεύει τίς χῶρες καί τά καθεστῶτα πού ἔρχονται μέ τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο σέ σύγκρουση μέ τίς ΗΠΑ ἢ τούς συμμάχους τους. Οὔτε τό καθεστῶς τῆς Βόρειας Κορέας, γιά παράδειγμα, οὔτε ἐκεῖνο τοῦ Ἰράν ἐπιθυμοῦν νά δοῦν τή χῶρα τους νά βομβαρδίζεται, νά καταστρέφεται ἢ νά ἰσοπεδώνεται ἀπό τήν ἀμερικανική στρατιωτική μηχανή καί νά περιμένουν τήν «προσγείωση» τῶν ἀμερικανικῶν κατοχικῶν πλέον δυνάμεων γιά ν' ἀνταποδώσουν σέ κάποιον βαθμό τά πλήγματα. Γιά ν' ἀποφύγουν τέτοιες ἐξελίξεις, ἡ μόνη τους δυνα-

τότητα εἶναι ἡ προσφυγή σέ ὄπλα «ἀποτροπῆς», «μαζικῆς καταστροφῆς» ὅπως τά ὀνομάζουν στή «δυτικῆ» πλευρά τοῦ πλανήτη. Τά χημικά καί βιολογικά ὄπλα ἀνήκουν ἤδη σέ αὐτή τήν κατηγορία, τά πυρηνικά ὅμως καί πιό χειροπιαστά εἶναι, καί ἐνίοτε πιό φθηνά ἢ πιό εὐκόλα στήν κατασκευή τους. Ἡ ἀνισομέρεια τῶν δυνατοτήτων στά πεδία ἀναμέτρησης τοῦ συμβατικοῦ πολέμου ἐκτρέφει τή γοητεία τοῦ πυρηνικοῦ ὄπλου καί τῶν φορέων του, τῶν πυραύλων μεγάλου βεληνεκοῦς. Πρόκειται γιά τό μόνο εἶδος ὀπλοστασίου πού στίς σημερινές συνθηκῆς παρέχει κάποια ἐχέγγυα σέ χῶρες καί εἰδικά στά καθεστῶτα πού τίς κυβερνοῦν.

Ἐκ τῶν πραγμάτων, ὁ πλανήτη ἐπιστρέφει σέ ἓνα δηλωμένο ἢ ὑπόγειο κυρίως ἀνταγωνισμό πυρηνικῶν ἐξοπλισμῶν, ὁ ὁποῖος θυμίζει σέ πολλά τήν ἀγωνιώδη προσπάθεια τῶν παρηκμασμένων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων —Γαλλίας καί Μεγάλης Βρετανίας— στή δεκαετία τοῦ '50 νά μποῦν στόν κύκλο τῶν πυρηνικῶν δυνάμεων γιά νά κρατήσουν τή θέση τους στόν μεταπολεμικό κόσμο. Τό ζήτημα εἶναι ὅτι οἱ πρωτεύουσες, τά κέντρα ἐξουσίας, τά καθεστῶτα πού διαχειρίζονται πλέον τέτοιου εἴδους ὄπλα καί ὕλικά εἶναι πλέον πολλά, καί μάλιστα, εἶναι ἀνεξάρτητα. Δέν ἀνήκουν δηλαδή σέ κάποιο «στρατόπεδο», σέ κάποιο σχῆμα συμμαχιῶν, σέ κάποιο πλαίσιο «ἀρχῶν» ἔστω, ἔτσι ὥστε νά εἶναι προβλέψιμες οἱ συμπεριφορές καί οἱ ἀντιδράσεις τους. Ἡ ἀμερικανική ἐπιθετικότητα, ἡ ὁποία ἔχει ἐν μέρει ὡς διακηρυγμένο στόχο τήν ἐξάλειψη ἀπειλῶν ἀπό ὄπλα ὀλοκληρωτικοῦ πολέμου ἀπλά ἐπιταχύνει τήν ὅλη διαδικασία ἀνοίγοντας μέτωπα μέ μεγαλύτερη ταχύτητα ἀπ' ὅσο μπορεῖ νά τά κλείσει. Ἡ ἐκδηλωμένη πλέον ἀδυναμία ἀντίδρασης τῶν ΗΠΑ σέ περιπτώσεις ὅπως τῆς Βόρειας Κορέας ἢ τοῦ Ἰράν ἐπιτείνει τό πρόβλημα καθώς ὀδηγεῖ τίς γειτονικές χῶρες —πού μέχρι τώρα καλύπτονταν ἀπό τήν ὀμπρέλα τῶν ΗΠΑ— νά ἐπιδοθοῦν σέ δικό τους ἀγῶνα ἀπόκτησης πυρηνικῶν ὄπλων. Ἡ Ἰαπωνία καί λιγότερο ἡ Νότια Κορέα μόλις πού κρύβουν τίς προθέσεις τους.

Ἡ πολυπλοκότητα τῶν ἐξελίξεων, ὁ πολλαπλασιασμός τῶν κέντρων μέ δική τους πυρηνική δυνατότητα ἀκυρώνει τήν «ἰσορροπία τοῦ τρόμου» πού ἐμπόδισε τήν προσφυγή σέ τέτοιου εἴδους ὄπλα στή διάρκεια τοῦ Ψυχροῦ Πολέμου. Δέν εἶναι μόνον ἡ διάδοση τῶν ὄπλων αὐτῶν καθεαυτῶν πού προκαλεῖ ἀνησυχία, εἶναι ἡ ὀλοένα καί μεγαλύτερη προοπτική χρησιμοποίησής τους μέσα στό ὑπό διαμόρφωση πλαίσιο. Γιά ὅλους ἐκείνους πού εὐαγγελίζονταν τό τέλος τῆς ἱστορίας μέσα ἀπό τήν ἐπικράτηση τῆς μοναδικῆς ὑπερδύναμης, τοῦ οἰκονομικοῦ της συστήματος καί τοῦ κοινωνικοῦ της προτύπου, τώρα ἀρχίζουν τά πολύπλοκα. Δυστυχῶς τίς συνέπειες δέν θά τίς ὑποστοῦν μόνον οἱ ὀπαδοί τῆς «Νέας» —γιά μία ἀκόμα φορά στήν ἀνθρώπινη ἱστορία— «Τάξης»....

Γιώργος Μαργαρίτης

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ

του Χ.Ε. Μαραβέλια

«Εἰ δὲ πάτρα Φοῖνισσα τίς ὁ φθόνος;
οὐ καὶ ὁ Κάδμος κείνος,
ἀφ' οὗ γραπτὰν Ἑλλάς ἔχει σελίδα;»

Ζηνόδοτος

1. [Ἔνα μίσος πού διαρκεῖ] Ὁ ἀντισημιτισμός, σύμφωνα μέ τή διατύπωση τοῦ Edward H. Flannery, μελετητῆ τοῦ φαινομένου, ἀποτελεῖ «τό μεγαλύτερο σέ διάρκεια καί βαθύτερο σέ σφοδρότητα μίσος μέσα στήν ἀνθρώπινη ἱστορία». Τό βιβλίο τοῦ Φλάννερυ *The Anguish of the Jews: Twenty-Three Centuries of Antisemitism*, κυκλοφόρησε πρόσφατα καί στή γλώσσα μας.¹ Ὁ ὅρος «ἀντισημιτισμός» εἶναι εὐρύτερος τοῦ φαινομένου πού θέλει νά δηλώσει. Διότι δέν ἀναφέρεται στήν προκατάληψη καί τό μίσος ἐναντίον τῶν σημιτικῶν λαῶν γενικά, ἀλλά ἀναφέρεται εἰδικά στό μίσος ἐναντίον τῶν Ἑβραίων. Οἱ ἱστορικοί τοῦ φαινομένου προσπαθοῦν νά ἐξηγήσουν τά αἷτια αὐτοῦ τοῦ συνεχιζόμενου μίσους. Ἄλλοι βρίσκουν θρησκευτικά αἷτια (μίσος τῶν χριστιανῶν ἐναντίον τῶν ἰουδαίων),² ἄλλοι φυλετικά, ἄλλοι οἰκονομικά, ἄλλοι τήν εὐκολή ἀναζήτηση ἐνός «ἀποδιοπομπαίου τράγου» (ἰουδαϊκή ἀρχικά θρησκευτική πρακτική) γιά ὁποιοδήποτε κακό. Ἰσχυρότερα κίνητρα θά πρέπει νά θεωρηθοῦν τά θρησκευτικά: ὅσο συγγενέστερες εἶναι δύο ἰδέες μεταξύ τους (ἰουδαϊσμός-χριστιανισμός ἐν προκειμένῳ) τόσο οἱ φορεῖς τους μισοῦνται περισσότερο! Τό θρησκευτικό μίσος εἶναι τόσο ἀνεξίτηλο, πού ὁ θρησκευτικός ἀντισημιτισμός συνεχίζεται ἀκόμη καί σέ πρῶν ἰουδαίους πού ἐκδιαζόμενοι ἀλλαξοπίστησαν προκειμένου νά ἀποφύγουν κάποια σοβαρή ἀπειλή. Θρησκευόμενες συμπεριφορές μπορεῖ νά βρεῖ κανεῖς βέβαια καί σέ μὴ καθαρῶς θρησκευτικά ζητήματα. Τό θρησκευτικό κίνητρο ἔχει τό ἐπί πλέον «πλεονέκτημα» ὅτι ξεπερνάει τό ἐμπόδιο τῆς λογικῆς, ἀφοῦ ἡ ὑπακοή σέ θρησκευτικά δόγματα, κηρύγματα καί παροτρύνσεις, προϋποθέτει συνήθως παραίτηση ἀπό τό πλεονέκτημα τοῦ Λόγου. «Credo, quia absurdum est» λέει ὁ Τερτυλλιανός. Εὐκολότερα λοιπόν βρίσκει κανεῖς ἄτομα πρόθυμα νά ἐνεργήσουν χωρίς τόν χαλινό τοῦ Λόγου, παρὰ μετά ἀπό νηφάλια σκέψη. Γι' αὐτό καί ἔχει λεχθεῖ ὅτι ὁ φανατισμός³ εἶναι μιά μορφή ἐπίκτητης ἠλιθιότητος. Ἡ δέ τελευταία, ὡς γνωστόν, εἶναι ἀνίκητη. Εἶναι λάθος νά

πιστεύεται πῶς ὁ ἀντισημιτισμός ἐμφωλεύει μόνο στούς φανατικούς χριστιανούς, τοὺς ρατσιστές ἢ τοὺς φασίστες. Ἡ ἱστορία ἔχει δείξει πῶς ἀπαντᾶται στοὺς προχριστιανικούς, τοὺς χριστιανικούς καί τοὺς μεταχριστιανικούς χρόνους. Ὅπως ἐπίσης σέ παγανιστικές, μονοθεϊστικές ἢ καί ἀθεϊστικές κοινωνίες ἢ κοινότητες. Ἐπίσης σέ κοινωνίες πολιτικά δεξιές (ἰδίως!) κεντρῶες ἢ καί «ἀριστερές».⁴ Ὁ ἀντισημιτισμός ἱστορικά δέν ἔχει ἓναν κοινὸ παρονομαστή, ἀλλὰ σέ διάφορες ἐποχές εἶχε καί ἔχει διάφορες αἰτίες, κίνητρα ἢ ἀφορμήματα. Ἄν θά θέλαμε ἀναγκαιῶς νά βροῦμε ἓναν κοι-

1. E.X. Φλάννερυ, *Ἡ ἀγωνία τῶν Ἑβραίων. 2.300 χρόνια Ἀντισημιτισμοῦ*, μτφρ. Μ. Κατρίτσης, ἐπιμ. Βασ. Τομανάς, Θεσσαλονίκη 2006, ἐκδ. «Νησίδες». Ἴσως ν' ἀποτελεῖ συμβολισμό ὅτι τό βιβλίο ἐκδόθηκε στή Θεσσαλονίκη. Ἐνῶ ἡ πόλη μέχρι τό 2ο Παγκ. Πόλεμο ἀποτελοῦσε μιά πολυπολιτισμική καί ἀμοιβαίως ἀνεκτική μεγαλοῦπολη, σήμερα ἔχει καταστήσει ἡ πρωτεύουσα τοῦ κάθε λογῆς ἐθνοφοβισμοῦ.

2. Φρίττει κανεῖς ἂν διαβάσει τί ἔχουν γράψει ἐναντίον τῶν Ἑβραίων πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καί ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς. Ὅταν λοιπόν οἱ καλύτεροι, οἱ ἅγιοι τοῦ χριστιανισμοῦ, κρατοῦν τέτοια στάση, εὐκόλα ὁ καθένας μπορεῖ νά φανταστεῖ τί γίνεται στά παρακάτω εὐφλεκτα στραμάτα. Ἀρχικά βέβαια ἐπρόκειτο γιά μίσος τῶν ἰουδαίων ἐναντίον τῶν χριστιανῶν, ἀφοῦ ὁ χριστιανισμός ξεκίνησε ὡς αἵρεση τοῦ ἰουδαϊσμοῦ.

3. *Fanum* στά λατινικά εἶναι τό ἱερό, τό τέμενος, ὁ ναός. *Fanaticus* εἶναι ὁ ἱερομανής, ὁ θεομανής, ὁ θεόληπτος.

4. «Σήμερα μάλιστα, πέραν τοῦ παραδοσιακοῦ ἀκροδεξιοῦ, ὑπάρχει καί ἓνας ἀριστερός, κομμουνιστικός καί ἀριστεριστικός προέλευσης ἀντισημιτισμός. Πρόκειται γιά ἓναν ἀντισημιτισμό πού ὅμως εἶναι ἀπωθημένος, δέν τολμάει νά πεῖ τό ὄνομά του» (Ν. Δεμερτζής-Θ. Λίποδας, *Φθόνος καί Μνησικακία*, Ἀθήνα 2006, ἐκδ. Πόλις, σ. 200-201). Φυσικά ἡ ἀπερίφραστη καταδίκη τοῦ ἀντισημιτισμοῦ δέν ὑποκρύπτει τήν παραμικρή ἀνοχή γιά τοὺς σιωνιστές φασίστες πού κυβερνᾶνε σήμερα τό Ἰσραήλ.

νό παρονομαστή, αὐτός εἶναι ἴσως ἡ χαμηλή στάθμη τῶν ἀτόμων πού τόν ἀσκοῦν ἢ ἀποδέχονται τήν ἄσκησή του ἀπό ἄλλους.⁵ Ὁ Νίτσε εἶχε θεωρήσει τόν ἀντισημιτισμό ἕνα ἄλλο ὄνομα γιά τούς πτωχοῦς τῷ πνεύματι.⁶

2. [Μιά νεοελληνική πρωτοτυπία] Στή χώρα μᾶς ἐδῶ καί 25 περίπου χρόνια, πέρα ἀπό τίς «παραδοσιακές» μορφές τοῦ εἶδους, ἀνθεῖ καί ἕνα ἐντελῶς ἰδιαίτερο καί νεόκοπο εἶδος ἀντισημιτισμοῦ, ὁ ἀλφαθητικός ἀντισημιτισμός. Πρόκειται γιά τό ἀναδρομικό μίσος κατά τῶν Φοινίκων, λαοῦ σημιτικοῦ, πού ὅπως μαρτυρεῖται καί στήν ἀρχαία ἐλληνική Γραμματεία, γνῶρισαν στούς Ἕλληνες τήν ἀλφαθητική γραφή. Ἐδῶ βρῖσκει ἕδαφος τό ντισεϊκό *ressentiment* (μνησικακία), δηλαδή «ἡ ἀδυναμία τοῦ ὑποκειμένου νά ἐκτονῶσει τή φιλεκδικία πού ἐμφωλευεῖ μέσα του» λόγω κάποιας ἀδικίας,⁷ πραγματικῆς ἢ νομιζόμενης. Τό ἀλφαθητικό αὐτό μίσος στρέφεται καί (ἢ: *ιδίως*) ἐναντίον ὄσων ὑποστηρίζουν τίς σχετικές ἀπόψεις, τούς ἀποκαλούμενους «φοινικιστές». Μέ τόν ὄρο δέν καταδεικνύονται οἱ εἰδικοί στόν φοινικικό πολιτισμό ἢ τά φοινικικά γράμματα (π.δ. *ἐλληνιστές, ὀμηριστές*), ἀλλά αὐτοί πού ὑποστηρίζουν τήν κρατούσα στήν ἐπιστήμη ἄποψη σχετικά μέ τήν προέλευση τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ ἀλφαθητικοῦ ἀπό τό φοινικικό. Ὁ ὄρος χρησιμοποιεῖται ἀπό τούς ἀλφαθητικούς ἀντισημίτες χλευαστικά καί μετά βδελυγμίας. Θά πρέπει νά ἐννοηθεῖ ὅπως τό «κουμουνιστές» (ἔτσι!) προερχόμενο ἀπό τά χεῖλη ἀγράμματα μετεμφυλιακοῦ ἐθνικόφρονος. Καί τί δέν κάνουν αὐτοί οἱ κατάπτυστοι «φοινικιστές». Ὅπως πληροφοροῦμαστε ἀπό τήν ἐλληνοφονταμενταλιστική ἀρθρογραφία, συνωμοτοῦν, διαβρώνουν καί μισοῦν τόν ἐλληνισμό, ἐξαπατοῦν καί ὀργιάζουν, ὑβρίζουν, ἔχουν σκοταδιστική δράση, κ.τ.τ. (Ἡ κατασκευή τοῦ «ἐχθροῦ»). Γιά κακή τύχη ὅμως τῶν *ἐλληνόψυχων* Φοινικοφάγων, τό 1979 ἀνακαλύφθηκε στό Βρετανικό Μουσείο μιά ἀρχαίική κρητική ἐπιγραφή ἀπό τήν Λύκτο (γύρω στά 500 π.Χ.). Ἐκεῖ ἀναφέρεται κάποιος Σπενσιθεός ὁ ὁποῖος ἀσκεῖ ἕνα λειτουργήμα πού στήν δωρικῆ διάλεκτο ὀνομάζεται *ποινικαστάς*, δηλαδή *φοινικιστής*. Αὐτός ὁ ἀρχαῖκός *φοινικιστής*, ὅπως προκύπτει ἀπό τό περιεχόμενο τῆς ἐπιγραφῆς, ἦταν ὁ γραμματέας τῆς πόλεως.⁸ Πρόκειται δηλαδή γιά κάτι ἀντίστοιχο πρὸς τόν *φοινικογράφων* πού ἀπαντᾶται σέ ἐπιγραφές τῆς Μυτιλήνης (*IG* 12 (2).96.97). Τό σχετικό μέ τή δραστηριότητα τοῦ φοινικιστῆ ρῆμα ἦταν *ποινικάζειν* δηλαδή *φοινικίζειν*, ἦτοι νά γράφει μέ τά ἀντίστοιχα γράμματα. Συνεπῶς ὁ ὄρος «φοινικιστής» δέν ἀποτελεῖ νεολογισμό τῶν Ἑλλήνων Ἀρίων ἢ Ἑλληναρίων, ἀλλά ἀποδεικνύεται ἕνα ἀρχαῖκό *αὐτεπίστροφο* πού κατευθύνεται ἐναντίον τῶν ἀνυποψίαστων πού τό χρησιμοποιοῦν. Γιά νά φτάσουμε δέ τό πράγμα ὡς τίς ἀκραῖες συνέπειές του, ἂν οἱ ὄψιμοι Φοινικομάχοι δέν ἤθελαν νά «φοινικίζουν», κανονικά δέν θά ἔπρεπε νά γράφουν κᾶν μέ τό συγκεκριμένο κοινό ἡμῶν ἀλφάβητο (διαπι-

στωμένα φοινικικῆς καταγωγῆς), οὔτε βέβαια νά ὀνομάζουν τά γράμματα μέ τά ἐπικατάρτα σημιτικά τους ὀνόματα.

Πρωτοπόρος τῆς νέας μόδας τοῦ ἀλφαθητικοῦ ἀντιφοινικισμοῦ –ἡ ἀλήθεια νά λέγεται!– ὑπῆρξε ὁ ἐλλόγιμος Κ. Πλεύρης, πού ἀντλήσε ἀπό τή δεξαμενὴ τοῦ ἀκροδεξιῦ ἐκδότη Ἰω. Πασσᾶ. Ὁ Πλεύρης, ἔχοντας ὑπηρετήσει τό καθεστῶς τῆς 21ης Ἀπριλίου ὡς στενός συνεργάτης τοῦ «σκληροῦ» Ἰω. Λαδᾶ, ἔχοντας ἀναλάβει τήν ὀργάνωση τῆς φασιστικῆς νεολαίας, καί κατέχοντας διάφορες ἄλλες θέσεις,⁹ ὄντας μέ λίγα λόγια αὐτός πού εἶναι, ἀπό τό 1974 καί μετά βρέθηκε σέ προφανή δυσχέρεια νά βγεῖ ἀνοιχτά καί νά ὑποστηρίξει τίς ἀνατριχιαστικές πολιτικές του ἀπόψεις. Ἔτσι, ἀφοῦ πέρασαν τά πρῶτα δύσκολα γι' αὐτόν χρόνια τῆς μεταπολιτευτικῆς δημοκρατικῆς «μπόρας», ἐπανεμφανίστηκε στή δημόσια σκηνή μέ μιά φιλάρχαιη *persona*. Μέ ἐκπομπές σέ τηλεοράσεις καί μέσα ἀπό ἐντυπα, ἄρχισε νά προπαγανδίζει μιάν εἰκόνα τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ τήν ὁποία πολλοί –ἀκόμη κι' ἐκεῖνοι πού βρῖσκονται σέ διαμετρικὴ ἀντίθεση πρὸς τίς πολιτικές του ἰδέες– θά ἦσαν πρόθυμοι νά υἱοθετήσουν. Διότι χάιδευε ἐθνικά ὦτα. Τό παράδειγμα τοῦ *Führer* τοῦ «Κόμματος τῆς 4ης Αὐγούστου» ἀκολούθησαν καί διάφορα «ἐλληνοκεντρικά» ἐντυπα (τί σεμνός ὄρος!) πού σταδιακά ξεφύτρωναν σάν μανιτάρια. Διότι πέραν τῶν καθαρὰ «ἰδεολογικῶν» σκοπῶν, ἡ ἐλληνοφροσύνη ἀποδείχθηκε καί μιά ἐπικερδῆς ἐνασχόληση: Ἐπάγγελμα Ἑλληνη!¹⁰ Ἐδῶ θά πρέπει νά σημειώσουμε πῶς ἡ ἀποδοχὴ ἀπίθανων ἢ καί τερατωδῶν ἀπόψεων δέν ὀφείλεται στήν ἰσχύ τῶν ἐπιχειρημάτων,

5. Πόσοι «δημοκράτες» δέν ἔχουν ἐκφέρει τή φράση: «Ὁ Χίτλερ μπορεῖ νά ἦταν ὅ,τι ἦταν, ἀλλά ἔκανε ἕνα καλό: ἐξαφάνισε τούς Ἑβραίους»!

6. «Die Antisemiten vergeblich es den Juden nicht, daß die Juden «Geist» haben – und Geld: der Antisemitismus, ein Name der «Schlechtweggekommenen» [Οἱ ἀντισημίτες δέν συγχωροῦν στούς Ἑβραίους ὅτι ἔχουν «πνεῦμα» - καί χρήμα: ὁ ἀντισημιτισμός, νά ἕνα ὄνομα γιά τούς «μειονετικούς» στό πνεῦμα] (*Der Wille zur Macht* § 864).

7. Δές σχετ. Ν. Δεμερτζής-Θ. Λίποβατς, ὁ.π., σ. 119.

8. Γιά τό ζήτημα βλ. τό ἀρθρο μου «Περί ποινῆς γλωσσολογικά», *Ποινικά Χρονικά* 2000, σσ. 774-780: 777, ὅπου καί βιβλιογραφία.

9. Βιογραφικό τοῦ ἀνδρός σέ Α. Λεντάκη, *Παρακρατικές Ὄργανώσεις καί 21η Ἀπριλίου*, Ἀθήνα 1975, Καστανιώτης, σσ. 358-9. Ἐπίσης στήν ὑπ' ἀριθμ. 6207/2004 ἀπόφαση τοῦ Πολυμελοῦς Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν, *Κυριακάτικη Ἐλευθεροτυπία* (Ἰός) 16.1.2005.

10. Βλ. ἀντί πολλῶν Μ. Πιτσιλίδης «Τό “Ἑλλαδεμπόριο” καλὰ κρατεῖ» *Προθήκη* τχ. 4 (Μάρτ. 2003), καί τχ. 15 (Μάρτ. 2004) ὅπου ἐπισημαίνεται ὅτι ἀπό ἐπιστημονικῆ ἀπόψη τά περιοδικά καί βιβλία τοῦ χώρου «κινοῦνται μεταξὺ γελοίου καί ψυχιατρικῆς διαταραχῆς». Ἐκεῖ καί παρουσίαση τῶν κύριων ἰδεολογικῶν τάσεων.

άλλα στο γεγονός ότι πολλοί άνθρωποι είναι ήδη έτοιμοι να τις αποδεχτούν.¹¹ Οι σχετικές απόψεις των Έλληναίων περιστρέφονται γύρω από φληναφήματα του τύπου: «όλα τα βρήκαμε εμείς οι Έλληνες» (με παράλειψη του «αρχαίοι») «όταν εμείς είχαμε πολιτισμό, αυτοί ζούσαν στα δέντρα» (ή αναφορά στους Ευρωπαίους και τους δυτικούς εν γένει) κ.λπ.¹² Τά πάντα ξεκίνησαν από την Ελλάδα,¹³ όλοι δέ είναι Έλληνες – κι 'ας μήν τό ξέρουν! Φυσικά «Εμείς» διδάξαμε τίς πυραμίδες στους Αίγυπτιους, τά ιγκλού στους Έσκιμώους, όπως και τό ιμάμ-μπαϊντί στους Τούρκους. Τό ώραϊο στην ύπόθεση είναι πώς κάποια από τά ποικίλων αποχρώσεων του κυανομέλανος έλληνόψυχα έντυπα φαίνεται νά πρεσβεύουν ότι δέν χρειάζεται νά κάνουμε τίποτα γιά νά διδαχθούμε τόν (και από τόν) αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, λ.χ. νά μελετήσουμε, νά σκεφτούμε, νά σοβαρευτούμε, διότι «ή αρχαία ψυχή ζεί μέσα μās κρυμμένη» έστω και χωρίς νά τό ξέρουμε! Η νεοελληνική αρχή τής *ήσσοнос προσπάθειας* στο άπόγειό της. Ένας άλλος κύκλος εθνικόφρονος αρχαιο(αερο)λογίας έχει νά κάνει μέ τήν ελληνική γλώσσα, στην όποία αποδίδονται έξω-γήινες, έξω-ανθρώπινες και έξω-φρενικές ιδιότητες. Τό κεντρικό (αγράμματο) ιδεολόγημα συνοψίζεται στο άξίωμα: «ή Ελληνική είναι ή μητέρα όλων των γλωσσών του κόσμου», όλες δέ οι άλλες γλώσσες δέν είναι παρά «άπλές διάλεκτοι τής ελληνικής!» Ακόμη και τά έβραϊκά είναι ελληνικά. Γιαχβέ φυλάξου!¹⁴ Ένας αναγκαίος παράπλευρος πόλεμος ξεκίνησε από τούς Έλλην-αρίους και έναντίον τής ινδοευρωπαϊκής γλωσσικής θεωρίας, τήν όποια οι έν λόγω δodelύσσονται όσο και τούς παμμίαρους «φοινικιστές». Περιττό βέβαια νά λεχθεί –τό υπαινιχθήκαμε ήδη– ότι ό «έλληνοκεντρικός χώρος» κολυμπάει στο μπλέ βαθύ, σχεδόν μαύρο. Τό περιοδικό *Άρδην* (τχ. 53 Άπρ.-Μάι. 2005) αναλύοντας τό φαινόμενο συνδέει τήν όψιμη αρχαιολατρία μέ τόν φασιστικό ολοκληρωτισμό και αναρωτιέται αν και ό Χίτλερ ήταν Έλληνας!¹⁵

3. [Η εξέγερση τής αμάθειας] Μέσα στον (και έμπορικό) ανταγωνισμό πού μοιραίως προέκυψε, τά έλληνόψυχα έντυπα δείχνουν νά διεξάγουν ένα πρωτάθλημα έθνικιστικών παραμυθειμάτων. Σάν νά συναγωνίζονται ποιο θά γράψει τή μεγαλύτερη άνοησία γιά τήν (αρχαία) Ελλάδα ή γιά τήν ελληνική γλώσσα, ή όποια –ας σημειωθεί έν παρόδω– όχι σπάνια ύποφέρει στά χέρια τους. Έπειδή δέ ό έλλαδικός χώρος, ή Ευρώπη ή και ή Γή ολόκληρη είναι μικρά μεγέθη γιά νά χωρέσουν τό μεγαλείο (Ημών) των Έλλήνων, ό πόλεμος συνεχίστηκε στο διάστημα, μέ έντονη παρουσία έξω-γήινων και UFO. «Υπάρχουν ένδείξεις ότι τό σύμπαν είναι ελληνικό» έγραφε ένα από δαύτα. Ο στοιχειώδως μορφωμένος άνθρωπος μένει άφωνος διαβάζοντας τίς απόψεις αυτές, πού κυριολεκτικά δέν γνωρίζουν φραγμούς (λογικούς, έπιστημονικούς, σοβαρότητας κ.λπ.). Πρόκειται κυριολεκτικά γιά μία *εξέγερση τής α-*

μάθειας (τής ήμιμάθειας στίς καλύτερες των περιπτώσεων) πού, χωρίς τά έλάχιστα γνωστικά έφόδια, θέλει νά χτυπήσει μνησικάως τό «άκαδημαϊκό κατεστημένο», πού μορφώνεται στη Δύση. Διότι έφ' όσον ή έπιστήμη και ή λογική είναι σταθερά αντίθετες πρós τίς απόψεις τους, ό μόνος τρόπος νά παρακαμφθούν τά εμπόδια είναι ή βάρβαρη άγνόηση των πορισμάτων τής πρώτης και των κανόνων τής δεύτερης. Άπελευθερωμένοι λοιπόν απ' αυτά τά δεσμά κυριολεκτικά γράφουν ό,τι τούς κατέβει. «Ignorance is strength!» όπως αναφέρει ό Όργουελ, στο 1984. Έτσι έχει συσσωρευθεί μία ειδική «βιβλιογραφία», προκλητικά αποκοιμμένη από τήν έπιστήμη και τή λογική.¹⁶ Τό έρώτημα πού προκύπτει γιά κάθε άρτίφρονα άνθρωπο είναι αν όντως αυτοί πού γράφουν τέτοια κείμενα τά πιστεύουν στά σοβαρά και δέν κρυφογελάνε μέσα τους πού θά βρεθούν κάποιοι «έξαρτημένοι» άφελείς νά πιστέψουν αυτά τά χωρίς φρένο άποκνήματα τής φαντασίας τους.

11. Σχετικά μέ τό πώς λειτουργεί αυτό τό φαινόμενο βλ. πρόχειρα Μ. Shermer, *Γιατί οι άνθρωποι πιστεύουν σε παράξενα πράγματα*, άπόδοση Μ. Παναγιωτάκης, Ηράκλειο 2003, Πανεπιστ. Έκδ. Κρήτης.

12. Ο Χάρου Κλίν έχει άποδώσει πολύ όμορφα τήν τάση: «όταν αυτοί τρώγανε θαλανίδια, εμείς είχαμε χοληστερίνη!»

13. Όπως δέ αναφέρει ό Μ. Πιτσιλίδης (*Προθήκη* τχ. 8, Ιουλ.-Αύγ. 2003) «όπως πάνε τά πράγματα, δέν είμαστε μακριά από τήν ήμέρα όπου εκθαμβή σύμπασα ή άνθρωπότης θά πληροφορηθεί ότι στην Αρχαία Ελλάδα είχε ανακαλυφθεί ή...κινητή τηλεφωνία κι ότι ό ήρωικός μαραθωνοδρόμος του Νενικήκαμεν, θά μπορούσε, αν ήθελε νά στείλει τό μήνυμά του μέ SMS».

14. *Hebrew is Greek*, είναι ό τίτλος ενός μυστηριώδους πονήματος μέ τό όποιο παραμυθούν τούς αναγνώστες τους τά έλληναία έντυπα. Φυσικά χλαμυδοφόροι δέν κυκλοφορούν μόνο στην Ελλάδα. Έδώ όμως ανακύπτει τό έρώτημα: Άφού οι Έβραίοι μιλούν τή γλώσσα μας, είναι μ' άλλα λόγια «Έλληνες», άδελφια μας (ή έστω ξαδέφια μας) γιατί τούς μισούν; Τά ίδια, τηρουμένων των αναλογιών, ισχύουν και γιά τούς άλλους λαούς πού μιλούν «διαλέκτους τής Ελληνικής».

15. Η φαντασίωση του Έλληνισμού ύπήρξε βασικό συστατικό στοιχείο τής ναζιστικής ιδεολογίας. Γιά τό ζήτημα βλ. τήν αξιόλογη μελέτη του Ίω. Λουκά, *Έθνικοσοσιαλισμός και Έλληνισμός. Ο «άγώνας» του Άδ. Χίτλερ και ή κατάχρηση του Έλληνικού Ιδεώδους*, Άθήνα 1991, έκδ. Γρηγόρη.

16. Δεκάδες είναι οι τίτλοι «συγγραμμάτων» του είδους. Έντυπωσιάζει ή ποικιλία έπινοημάτων και τίτλων. Τό ώραϊο είναι ότι στά βιβλιοπωλεία τά έν λόγω παραμύθια γιά μεγάλα παιδιά εκτίθενται μαζί μέ τά σοβαρά βιβλία, σάν ίσος πρós ίσον. Σέ όρισμένα μάλιστα «έλληνοκεντρικά» βιβλιοπωλεία προβάλλονται αποκλειστικά ή προνομιακά. Περιττό νά λεχθεί ότι οι απόψεις πού εκφράζονται σ' αυτά κυριαρχούν ανάμεσα στους αγράμματους και τούς ήμιμαθείς.

Ὁ βαρόνος Μυγκάουζεν ἀρχαιολογῶν. Ἄς μὴ νομιστεῖ ὅμως ὅτι τὸ κοινὸ τῶν ἐντύπων αὐτῶν ἀποτελοῦν μόνον ἀγράμματοι, ἡμιμαθεῖς ἢ ἀκροδεξιοί. Πολλοί, πού θά παίρνουν ὄγκο γιὰ τὴ δημοκρατικότητα ἢ καὶ τὴν ἀριστεροσύνη τους, μὴ διαθέτοντας τίς κατάλληλες γνώσεις, βρίσκουν «εὐλογία» ἀρκετὰ ἀπὸ αὐτὰ πού γράφονται στὰ ἐν λόγῳ ἐντυπα.¹⁷ Ὅπως εἶπαμε οἱ ἰδέες αὐτές εὐδοκιμοῦν ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὑπάρχει ἓνα ὀρισμένο κοινὸ πρόθυμο νὰ τίς ἀποδεχτεῖ. Σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς Νεοέλληνες πού παραμυθοῦνται μὲ τὰ κείμενα αὐτά, δηλαδή τὸ κοινὸ τῶν ἐλληνόψυχων ἐντύπων, ἡ ψυχολογικὴ ἐξήγηση μπορεῖ νὰ ἀναζητηθεῖ στὸ γεγονός ὅτι ἐνῶ ἡ σύγχρονη Ἑλλάδα μᾶς πληγώνει, ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα ἀποτελεῖ μιὰ τεράστια καὶ ἀνεξάντλητη παγκόσμια κληρονομιά. Ἔτσι ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα μεταβάλλεται σὲ καταφύγιο μὲ τρόπο ἀρρωστημένο.¹⁸ Ἐνῶ λοιπὸν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δίδαξαν τὸ Λόγο, τὸ Μέτρο καὶ τὴν Ἐπιστήμη, οἱ ἐν λόγῳ Συνέλληνες, λές καὶ ζοῦν ἀναδρομικὰ τὴν τρέλα τοῦ χαμένου ἐθνικοῦ μεγαλείου. Ὅμως ἀντικείμενο τῆς μελέτης αὐτῆς δέν εἶναι ἡ ἀνάλυση τοῦ φαινομένου «Ἑλλην-ἀριοι». Ὁ γράφων ὁμολογεῖ ὅτι στερεῖται γνώσεων κοινωνικῆς ψυχολογίας ἢ ἄλλων ψυχο-επιστημῶν, μὲ τὴ βοήθεια τῶν ὁποίων θά μπορούσε κάποιος νὰ προσεγγίσει ἀποτελεσματικότερα τὸ νοσηρὸ αὐτὸ φαινόμενο.

4. [Μιά μάχη ἀπὸ χέρι χαμένη] Τὸ ἀτυχὲς πεδίο στὸ ὁποῖο δοκίμασε ὁ ἐλληναριος φονταμενταλισμὸς νὰ ριζεῖ τὸν κύριο ὄγκο τῶν ὀργανισμένων πυρῶν του, ἦταν τὸ ζήτημα τῆς προέλευσης τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου. Ἡ ὑπαρξὴ τῆς γραφῆς παίζει τεράστιο ρόλο στὴν ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ, ἴσως δὲ καὶ νὰ ταυτίζεται μὲ αὐτόν.¹⁹ Ἡ καθιερωμένη ἐπιστημονικὴ ἀποψη πάνω στὸ θέμα εἶναι ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, βγαίνοντας ἀπὸ τοὺς λεγόμενους «Σκοτεινοὺς Αἰῶνες» (χρονδικὰ 1200-800 π.Χ.), δανείστηκαν καὶ τροποποίησαν τὸ φοινικικὸ συμφωνικὸ ἀλφάβητο καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο δημιουργήθηκε τὸ πρῶτο πραγματικὸ ἀλφάβητο στὴν ἱστορία τῆς γραφῆς. Ἔτσι, τόσο ὁ Πλεύρης, ὅσο καὶ ἓνα ὁμόδοξο του περιοδικό *Δαυλός* (ἀκολούθησαν καὶ ἄλλα τοῦ ἴδιου ἢ καὶ κατώτερου ἐπιπέδου ἐντυπα) ξεκίνησαν μιὰ θορυβώδη καμπάνια μὲ στόχο τὴν ἀμφισβήτηση τῆς θεμελιωμένης στὴν ἐπιστήμη ἀπόψεως, μιᾶς ἀπόψεως πού ἀποτελεῖ κοινὸ τόπο. Φαίνεται πῶς τὸ θέμα αὐτὸ ὑπῆρξε κυριολεκτικὰ ὁ Ἄγων τους. Ἄλλωστε τὸ ζήτημα τοῦ ἀλφαβήτου εἶναι σοδαρὸ καὶ θά μπορούσε νὰ ἐνδιαφέρει τὸν καθένα. Ὅμως ἡ ἀμφισβήτηση θεμελιωμένων ἀπόψεων τῆς ἐπιστήμης ἀπαιτεῖ γνώση τοῦ ζητήματος, λογικὰ ἐπιχειρήματα, ἰκανότητα ἀνάπτυξης ἀναρκετικοῦ λόγου, καὶ κυρίως προσκόμιση σοδαρῶν τεκμηρίων ὑπὲρ τῆς νέας ἀπόψεως. Ἐδῶ οἱ «ἐπιτιθέμενοι» πολέμησαν μὲ ἄδειες φαρέρες, ἀφοῦ ἀπέδειξαν ὅτι ἐπιχείρησαν νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ ἓνα θέμα πού οὐσιαστικὰ ἀγνοοῦν. Πολλές φορές ἀποδεικνύουν ἀδυναμία ἀκόμη καὶ νὰ κάνουν τίς βασικὲς διακρίσεις ἀνάμεσα στὴ γλώσσα καὶ τὴ

γραφὴ, ἀνάμεσα στὰ διάφορα συστήματα γραφῆς καὶ νὰ ξεχωρίσουν τὰ διάφορα στάδια τῆς ἐξέλιξής της. *Πολέμησαν μὲ τὴν κλασικὴ μέθοδο τῆς προπαγάνδας*: ψήγματα ἀλήθειας σερβιρισμένα μὲ χοντρές παραποιήσεις καὶ ἀχαλίνωτες «ἐρμηνεῖες». Ὅπως ἔχει διακηρύξει ὁ Ἀδόλφος Χίτλερ στὸ *Mein Kampf*,²⁰ ἡ προπαγάνδα πρέπει νὰ ἀπευθύνεται στὶς μάζες καὶ ὄχι στοὺς διανοούμενους. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ πνευματικὸ τῆς ἐπίπεδο θά πρέπει νὰ εἶναι «τόσο πῶ χαμηλὸ, ὅσο πῶ μεγάλη εἶναι ἡ μάζα πού θέλει κανεῖς νὰ προσελκύσει». Ἡ βάση τῆς προπαγάνδας εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ μεγάλου ψέματος. Ὅσο πῶ μεγάλο εἶναι τὸ ψέμα, τόσο περισσότερες πιθανότητες ἔχει γιὰ νὰ γίνῃ δεκτό. Χάος χωρίζει τὴν προπαγάνδα ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν ἀλήθεια. Ἡ μεγάλη μάζα τοῦ λαοῦ θά πρέπει νὰ ἀπολαμβάνει «τά ἀγαθὰ τῆς ἀγραμματοσύνης». Τὰ ἐντυπα αὐτὰ δείχνουν ἔτσι μιὰ καλογεριστικὴ ἀποστροφή στὰ πορίσματα τῆς σοδαρῆς ἐρευνας καὶ τῆς ἐπιστήμης, πού ἀποτελεῖ γι' αὐτὰ *terra incognita*. Ἔτσι ἐξηγεῖται τὸ γεγονός ὅτι ἀγνοοῦν ἐπιδεικτικὰ τὰ ἀξιόλογα βιβλία πού κυκλοφοροῦν καὶ ἀνάγονται στὰ θέματα τοῦ ὑποτιθέμενου ἄμεσου ἐνδιαφέροντός τους (ἐλληνικὴ γλώσσα καὶ γραφὴ). Ἐπίσης ἀπωθοῦν καὶ τίς ἀσύμφωρες πρὸς τὸν «ιερό σκοπὸ» σχετικὲς πληροφορίες τῆς ἀρχαίας Γραμματείας. *Μὲ τὰ δημοσιεύματά τους περισσότερο ἀποβλέπουν στὸν ἡχηρὸ τίτλο-σύνθημα, παρά στὸ συνήθως ἀσυνάρτητο περιεχόμενο*. Διότι οἱ περισσότεροι τίτλοι τους κυριολεκτικὰ κραυγάζουν.

Κατέβηκαν λοιπὸν σὲ μιὰ μάχη χωρὶς ἐπιχειρήματα καὶ –ἂν θέλετε– χωρὶς νόημα. Νόμισαν ὅτι μὲ τὸν θόρυβο θά κάλυπταν τὴν ἔλλειψη γνώσεων καὶ ἐπιχειρημάτων. Ἔτσι ὑποστήριξαν ὅτι οἱ Ἕλληνες «πού βρή-

17. Ὅποσοδήποτε ὁ γραπτὸς λόγος (ὡς κατὰ κανόνα σοδαρότερος) ἀσκει μεγαλύτερη ἐπιρροή ἀπὸ τὰ ἀπλά «λόγια τοῦ ἀέρα». Ἐφ' ὅσον λοιπὸν κάποιος ἀνθρώπος ξεπέρασαν τίς δεσμεύσεις τῆς σοδαρότητας καὶ νομίζουν πῶς μποροῦν νὰ γράφουν ὅ,τι θέλουν, ὁ ἀνυποψίαστος ἀναγνώστης «πιστεύει αὐτὰ πού διαβάσει». Κι ἂς πρόκειται γιὰ γραπτὰ «λόγια τοῦ ἀέρα».

18. Οἱ διαμάχες τῶν Νεοελλήνων συνηθέτερα ἀναφέρονται στὸ παρελθόν, παρά στὸ παρόν ἢ τὸ μέλλον. Δυστυχῶς πάρα πολὺ συχνὰ κοιτάμε πίσω. Καὶ συνήθως ἐκεῖ πού κοιτάζει κανεῖς πάει...

19. Ἡ κινέζικη λέξη γιὰ τὴ γραφὴ (*wen*) σημαίνει καὶ «πολιτισμὸς». Ὅπως καὶ σὲ πολλές γλώσσες ἀγράμματος σημαίνει ἀπολίτιστος.

20. Τὸ *Mein Kampf* εἶναι ἓνα «πανἀκριβο» βιβλίο. Ὅπως ἔχει ἀναφερθεῖ, γιὰ κάθε λέξη τοῦ βιβλίου αὐτοῦ χάθηκαν 125 ζωές, γιὰ κάθε σελίδα του 4.700 ζωές καὶ γιὰ κάθε κεφάλαιό του πᾶνω ἀπὸ 12.000.000 ζωές. Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς χιτλερικῆς προπαγάνδας βλ. *A. Hitlers Mein Kampf. Eine kommentierte Auswahl von Christian Zentner*, 14η ἐκδ. Μόναχο 2000, σσ. 109 ἐπ., καθὼς καὶ τὴν ἐλληνικὴ ἐκδοσὴ Δαρεμά.

καμε τά πάντα», δέν είναι δυνατό νά ὑπὴρξαμε κάποτε «ἀγράμματοι» καί νά δανειστήκαμε ἀπό «βαρβάρους» αὐτό τό βασικό ὄχημα τοῦ πολιτισμοῦ.²¹ Κάτι τέτοιο θά ἦταν ἀπαράδεκτο. Ἡ ἀπαράδεξία μπορεῖ νά μεταβληθεῖ σέ (ἀναδρομική) ἱερή ἐθνική ἀγανάκτηση, ἀν ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι ἡ κρατοῦσα ἀποψη – ἡ ὁποία δέν χρειάζεται νά προστεθεῖ πῶς ἐπικράτησε χάρις στόν ἑβραϊκό δάκτυλο! – ἔλεγε πῶς ὄχι μόνο «δανειστήκαμε» τό ἀλφάβητο, ἀλλά καί ὅτι τό «δανειστήκαμε» ἀπό ποιούς; Ἀπό τούς Φοῖνικες! Οἱ τελευταῖοι, πέραν τῶν λοιπῶν ἀθλιότητων πού τούς διέκριναν, εἶχαν καί τήν ἀνυπόφορη ιδιότητα νά εἶναι λαός σημιτικός σχεδόν Ἑβραῖοι. Ἔτσι ὁ ἀγοραῖος ἐλληνόφρων ἀντισημιτισμός βρήκε ἕναν ἐπί πλέον λόγο νά μισεῖ τούς «Ἑβραῖο-φοῖνικες». Τούς μισεῖ διότι «μᾶς ἔδωσαν» τό ἀλφάβητο. Μ' ἄλλα λόγια ἐπειδή «μᾶς ἔμαθαν <τά> γράμματα!» Πρόκειται γιά μιᾶ παγκόσμια ἀντισημιτική πρωτοτυπία, πού ἀνήκει ὀλάκερη στούς ὄψιμους παρ' ἡμῖν Φοινικοφάγους.²²

5. [Κατά «Φοινικιστῶν» καί συνοδοιπόρων] Ἔτσι στό στόχαστρο τῶν δαυλιζόντων μῆχαν συλλήβδην ὅλοι ὅσοι ὑποστηρίζουν τήν ἀποψη τῆς ἐπιστήμης. Αὐτοί πού οἱ ἀνυποψίαστοι ἀρχαιοπληκτοὶ ἀποκαλοῦν χλευαστικά (ὅπως νομίζουν) «φοινικιστές». Μέ διάφορες ἀφορμές στόχο ἀποτελέσαν τόσο ὁ ἀείμνηστος καθηγητής Μανόλης Ἀνδρόνικος, βαθύς γνώστης τῆς ἱστορίας τῆς ἐλληνικῆς γραφῆς,²³ ὅσο καί ὁ καθηγητής τῆς γλωσσολογίας Γ. Μπαμπινιώτης. Ὁ Πλεύρης μάλιστα ἐπιχείρησε νά φέρει τό θέμα στά δικαστήρια, ὥστε νά ...ἀποφασίσουν ποιᾶ ἀπό τίς «διϊστάμενες» ἀπόψεις ἔχει δίκαιο: ἡ «φοινικιστική» ἢ ἡ φοινικομάχος!²⁴

Οἱ ἐλληνόψυχοι Φοινικομάχοι ἐμφανίζονται πρόθυμοι νά δεχτοῦν ὁποιαδήποτε ἄλλη προέλευση τοῦ ἀλφάβητου μας, ἀκόμη καί τή ...«συμπαντική» (!), ἐκτός ἀπό τήν ἐπικατάρατη φοινικική. Μέ τί «ἐπιχειρήματα» λοιπόν προπαγανδίζουν τήν ἀποψη τους; Ἐξ ἀρχῆς θά πρέπει νά λεχθεῖ ὅτι σέ θέματα πίστεως δέν χρειάζονται ἐπιχειρήματα. Εἶναι ἔτσι γιατί ἔτσι πιστεύουν πῶς εἶναι, γιατί ἔτσι θέλουν, ἢ θά ἦθελαν νά εἶναι. Ἄν μέσα στά μισαλλόδοξα ἐθνικιστικά ληρήματα προσπαθοῦσε κανεῖς νά βάλει μιᾶ τάξη, θά μπορούσε νά συνοψίσει πῶς: ἀφοῦ οἱ Φοῖνικες «μᾶς δώσανε» τό ἀλφάβητο, πού εἶναι ἡ γραμματεία τους; Βέβαια φοινικική γραμματεία ὑπῆρξε, καί αὐτό τό μαρτυροῦν σαφῶς ἀρχαῖες ἐλληνικές καί λατινικές πηγές. Μάλιστα ὀρισμένα σημαντικά ἔργα μεταφράστηκαν ἀπό τά φοινικικά στά ἐλληνικά καί τά λατινικά. Φυσικά θά ἀπαιτοῦντο δυτῖα μελάνης καί ἑκατοντάδες τόμοι γιά νά ἀντικρούσει κανεῖς τίς χυάδεις ἀπόψεις τῶν «Φοινικομάχων», οἱ πλεῖστες τῶν ὁποίων ἀπέχουν ἔτη φωτός τόσο ἀπό τήν ἐπιστήμη ὅσο καί ἀπό τήν ἴδια τή λογική. Ἡ σύγχυση εἶναι πανταχοῦ παρούσα, ἀφοῦ ἀδυνατοῦν νά ἀντιληφθοῦν πότε πρόκειται γιά τυχαῖες ἀπλές γραμμές καί πότε γιά γράμματα.

Ἄλλη σύγχυση εἶναι αὐτή μεταξύ γλώσσας καί γρα-

φῆς. Εἶναι πρόθυμοι νά δεχτοῦν γιά γράμματα ἀκόμη καί γραμμές πού μπορεῖ νά μή ὀφείλονται κἀν σέ ἀνθρώπινο χέρι. Περιττό νά λεχθεῖ ὅτι οἱ ἀπόψεις τους μπάζουν ἀπό παντοῦ. Ἀπό τό πέλαγος τῶν ἀλλοπρόσαλλων φοινικομάχων ἀπόψεων σχετικά μέ τήν προέλευση τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφάβητου, διαλέγουμε τήν πιό «σοβαρή» (οἱ ὄροι βέβαια εἶναι σχετικοί), ἐνός αὐθεντικοῦ ἐκφραστή τους. Πρόκειται γιά ἕνα ἄρθρο τοῦ διευθυντῆ τοῦ περιοδικοῦ *Δαυλός Δ. Λάμπρου* μέ τίτλο «Φοινικικό ἀλφάβητο μιᾶ ἱστορική ἀπάτη». Δημοσιεύτηκε στή ναυαρχίδα τῶν ἐντύπων «τοῦ χώρου», θεωρήθηκε δέ προφανῶς τόσο πετυχημένο, τόσο ἀποστομωτικό γιά τούς «ἀντιπάλους» (σύμψασα τήν ἐπιστήμη), πού ἀναπαράγεται καί σέ ἐλληνάρια sites στό Διαδίκτυο. Γιά τόν διαφωτισμό μάλιστα καί τῶν παραπληρημένων ξένων, τό κείμενο παρέχεται καί σέ (κακῆς ποιότητος) μετάφραση στά ἀγγλικά. Ἐκεῖ λοιπόν δοξάζει ὁ ἀρθρογράφος ὅτι τό φοινικικό ἀλφάβητο ὄχι μόνο δέν εἶναι ἀλφάβητο, «ἀλλά εἶναι μιᾶ ἀτελέστερη γραφή ἀπό τίς ἐλληνικές Γραμμικές Γραφές Α καί Β». (Ἡ σύνταξη τοῦ ἀρθρογράφου). Ὅμως μέ βάση τά μέχρι σήμερα δεδομένα, ἡ (μινωική) Γραμμική Α δέν ἀποτελεῖ ἐλληνική γραφή, ἡ δέ (μυκηναϊκή) Γραμμική Β, πού ὄντως ἀποδίδει ἐλληνική γλώσσα, προέρχεται ἀπό τή μινωική αὐτή γραφή.²⁵ Ἀποτελεῖ μάλιστα ἰσχυρό ἐπιχείρημα τό ὅτι ἂν ἡ Γραμμική Α

21. Ἡ ἱστορία τῆς γραφῆς διδάσκει ὅτι στίς πλεῖστες τῶν περιπτώσεων ἡ ἀπόκτηση γραφῆς γιά ἕνα λαό ὀφείλεται σέ δανεισμό.

22. Φυσικά οὐδέν καινόν ὑπό τόν ἥλιον. Καί σέ ἄλλες ἐποχές ἔξαρσης τοῦ ἀντισημιτισμοῦ, παγγερμανιστικοί καί θεβαίως ναζιστικοί κύκλοι ἀρνοῦνταν μέ κάθε τρόπο τή σημιτική προέλευση τοῦ ἀλφάβητου καί προπαγάνδιζαν ὅτι ἐπινοητές τοῦ ἀλφάβητου ὑπῆρξαν οἱ Ἄριοι. *Τί Ἄριοι λοιπόν τί Ἑλληνάριοι*. Γιά τό ζήτημα βλ. πρόχειρα D. Diringer, *The Alphabet. A Key to the History of Mankind*, Λονδίνο 1948, σ. 197. Πβ. M. Bernal, *Cadmeian Letters*, Winona Lake, 1990, σ. 1. Ὁ L. A. Waddell στό βιβλίο του *The Aryan Origin of the Alphabet* (Λονδίνο 1927) δεχόταν τή συμερο-φοινικική προέλευση τοῦ ἀλφάβητου, ἀλλά ταυτόχρονα ὑποστήριζε ὅτι οἱ Φοῖνικες δέν ἦταν Σημίτες.

23. Σέ εἰσήγηση τοῦ ἀείμνηστου Ἀνδρόνικου ὀφείλεται ἡ ἔκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ J.T. Hooker, *Εἰσαγωγή στή Γραμμική Β*, ἀπό τό MIET (1994, 1996), σέ μετάφραση καί σχόλια τοῦ ὑποφαινόμενου.

24. Τό ζήτημα θυμίζει τόν Κακοφωνίξ τοῦ Ἀστερίξ, ὅπου οἱ γνῶμες γιά τίς ὠδικές του ἐπιδόσεις διχάζονται: Αὐτός μέν νομίζει ὅτι εἶναι ὁ καλύτερος τραγουδιστής τοῦ κόσμου, καί ὅλοι οἱ ἄλλοι ὅτι εἶναι ...Κακοφωνίξ!

25. Πβ. ἐνδεικτ. St. Dow σέ *Cambridge Ancient History*, 3η ἐκδ. Π.1 σ. 595: «The language of Linear A is definitely a different language from that of Linear B, and therefore is not Greek» [Ἡ γλώσσα τῆς Γραμμικῆς Α εἶναι ἀναμφίβολα μιᾶ διαφορετική γλώσσα ἀπό αὐτή τῆς Γραμμικῆς Β καί συνεπῶς δέν εἶναι ἐλληνική]. Τά ἴδια ὑποστηρίζει καί ὁ John Chadwick: «Ἡ γλώσσα τῆς Γραμμικῆς Α δέν μπο-

ἀπέδιδε ἑλληνική γλῶσσα, δέν θά ὑπῆρχε λόγος δημιουργίας τῆς Γραμμικῆς Β. Ἡ ἑλληνικότητα λοιπόν τοῦ ἀλφαβήτου στηρίζεται, κατά τόν ρέκτη διευθυντή τοῦ Δαυλοῦ στίς ἐξῆς «ἀρχαιολογικές ἀποδείξεις».

α) Ὑποστηρίζει ὅτι τουλάχιστον 17 ἀπό τά 24 γράμματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου προέρχονται ἀπό τίς Γραμμικές γραφές. Ὄντως, μέ τή βοήθεια τῆς φαντασίας, κάποια σύμβολα τῶν Γραμμικῶν γραφῶν ἐξωτερικά θά μπορούσαν νά θυμίζουν ἀπόμακρα ὀρισμένα γράμματα τοῦ μετέπειτα ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου. Ὅπως

ἔχω γράψει καί ἄλλοῦ, πρόκειται γιά ἓνα σφάλμα στό ὁποῖο συχνά πέφτουν ἀδαεῖς περί τήν ἱστορία τῆς γραφῆς. Διότι ἐξωτερική ὁμοιότητα τῶν συμβόλων-γραμμάτων, δέν σημαίνει καί φωνητική ὁμοιότητα.²⁶ Ἰδίως μάλιστα σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τή Γραμμική Β (τῆς ὁποίας γνωρίζουμε πλέον τίς φωνητικές ἀξίες), οἱ ἀξίες τῶν γραμμάτων πού «μοιάζουν», δέν ἔχουν καμία σχέση εἴτε μέ ἐκεῖνες τοῦ φοινικικοῦ εἴτε μέ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου. [Βλ. Εἰκ. 1]. Ἄν θέλουμε νά ἀναζητήσουμε ἐξωτερικές ὁμοιότητες, περισσότερες ὁμοιότητες

υπάρχουν μεταξύ Γραμμικῆς Β καί τῆς ἰαπωνικῆς γραφῆς, παρά μέ τό ἑλληνικό ἀλφάβητο. Μήν ἐκπλαγεῖτε λοιπόν ἂν διαβάσετε σέ ἑλληνάρια ἐντυπα ὅτι οἱ Ἰάπωνες πῆραν τή γραφή τους ἀπό τοὺς Μυκηναίους Ἕλληνες. Ἄλλωστε ὅλα σχεδόν τά συστήματα γραφῆς περιέχουν μερικά ὅμοια ἢ παραλλάσσοντα σχήματα: κύκλοι, τρίγωνα, τετράγωνα, συνδυασμοί τῶν ἀνωτέρω μέ προσθήκη ὀριζοντίων, καθέτων καί λοξῶν γραμμῶν, κεραιῶν, στιγμῶν κ.λπ. Ἔτσι ἂν ὁ Ἕλληναίος δεῖ ἓνα κύκλο (Ο) ἢ ἓνα τρίγωνο (Δ) στό Βόρειο Πόλο, θά τά θεωρήσει ἀδιάψευστα μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς γραφῆς («ὄμικρον» καί «δέλτα» ἐν προκειμένω) ἢ δέ ἐρμηνεῖα πιθανότατα θά εἶναι πῶς ὁ Ἕλληνικός Πολιτισμός εἶχε φτάσει μέχρι τήν Ἀρκτική! Ἄν δεῖ ἓνα σημάδι πού μοιάζει μέ σταυρό, θά τό γείρει λίγο καί θά δεῖ ἓνα Χ («χι»). Ἐδῶ ἰσχύει κυριολεκτικά τό γνωστό ἀρχαῖο «ὁ

ΣΥΓΓΛΩΒΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΡΑΜΜΙΚΗΣ Β

08	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101	111	121	131	141	151	161	171	181	191	201	211	221	231	241
09	1	28	3	10	25	41	51	61	71	81	91	101														

γραμμάτων άπειρος, ού βλέπει βλέπων». Τά απόμακρα αυτά σχέδια τών Γραμμικών γραφών του Αιγαίου δέν έχουν καμία φωνητική αντίστοιχία μέ τά αλφαθητικά, όπως δέν υπάρχει καί καμία σχέση μεταξύ τών κρητο-μυκηναϊκών γραφών καί του έλληνικού αλφαθήτου. Πρόκειται άλλωστε γιά συστήματα, πού αντιπροσωπεύουν διαφορετικά στάδια εξέλιξης τής γραφής (εικονογραφικά, ιδεογραφικά καί συλλαβικά, έναντι αλφαθητικής γραφής). Επίσης μεταξύ τούς μεσολαβεῖ ένα μεγάλο κενό γραφής τεσσάρων τουλάχιστον αιώνων. Η διακοπή τής χρήσης τής Γραμμικής Β έγινε σχεδόν εν μιά νυκτί, μέ τήν κατάρρευση τών μυκηναϊκών ανακτόρων γιά τούς διοικητικούς σκοπούς τών οποίων καί ἐχρησιμοποιεῖτο. Πώς συγκρατήθηκε στή μνήμη ἡ γραφή αὐτή ἐπί τέσσερεις καί πλέον αἰώνες ὥστε νά «επανεμφανισθεῖ» στή μορφή του αλφαθήτου; Πώς διατηρήθηκαν αὐτά τά σχήματα καί ἡ γνώση τής σημασίας τούς ὅταν εἶχε πάψει ἡ χρήση τούς; Διότι ἀπό τά μέχρι τώρα ἀρχαιολογικά δεδομένα φαίνεται ὅτι στούς «Σκοτεινοὺς Αἰῶνες» εἶχε λησμονηθεῖ ἐντελῶς ἡ χρήση τής γραφής στήν Ἑλλάδα.²⁷ Οἱ Φοινικομάχοι ἐπικαλοῦνται ὑπέρ τών ἀπόψεων τούς (ὅπως νομίζουν) τόν ἀνασκαφέα τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ Ἄρθουρ Ἐβανς. Ὁμως ὁ βρετανός ἀρχαιολόγος τόν ὁποῖο συχνά ἐπικαλοῦνται ἀλλά ἀμφιβάλλω ἂν ἔχουν διαβάσει ποτέ, δέν εἶχε καμία ἀμφιβολία ὅτι οἱ Ἕλληνες δανείστηκαν τό ἀλφάθητο ἀπό τούς Φοίνικες. Ὑποστηρίζει μάλιστα ὅτι ἀκόμη καί τά «συμπληρωματικά» γράμματα Φ, Χ καί Ψ προέρχονται ἀπό κάποια νοτιοσημιτική πηγή.²⁸ Καί ναι μέν ὁ Ἐβανς, μέσα στόν «παμμινωισμό» του, ὑποστήριξε τήν μινωική προέλευση ὀρισμένων χαρακτήρων τοῦ φοινικικοῦ αλφαθήτου, ἀλλά ταυτόχρονα –καί πού ἀποσιωπάται αἰδημόνως ἀπό τούς Φοινικομάχους– δέν θεωροῦσε τούς Μινωῖτες ὡς Ἕλληνες, ὑποστηρίζοντας ὅτι ἀνήκουν στόν «προ-ελληνικό» πολιτισμό τής Κρήτης.²⁹ Φυλετικά μάλιστα διέκρινε σαφῶς τούς Μινωῖτες του ἀπό τούς «δαρδάρους» κατοίκους τής ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας. Δηλαδή οἱ Μινωῖτες ἦσαν μέν οἱ προϊστορικοί κάτοικοι τής Κρήτης, ἀλλά ὄχι-ἀκόμη-Ἕλληνες.³⁰ Φυσικά ἄλλο ζήτημα εἶναι ἡ προέλευση τοῦ ἑλληνικοῦ αλφαθήτου (ζήτημα λυμένο) καί ἄλλο ἡ προέλευση αὐτοῦ τούτου τοῦ φοινικικοῦ (ζήτημα γιά τό ὁποῖο ἔχουν ἐκφραστεῖ διάφορες ἀπόψεις).³¹ Παρά λοιπόν τήν προφανή σύγχυση τών ὑποστηρικτῶν τής, ἡ ἀποψη περί μινωικῆς (καί συνεπῶς «ἐλληνικῆς») προελεύσεως τοῦ φοινικικοῦ αλφαθήτου, ὀφείλεται σέ ἀποσιώπηση τών σχετικῶν ἀποψεων τοῦ Ἐβανς. Ἄλλωστε ὁ Ἐβανς τά ὑποστήριξε αὐτά πρὶν ἀποκρυπτογραφηθεῖ ἡ Γραμμική Β (Βέντρις 1952),³² γεγονός ἀπό τό ὁποῖο ἀποδείχθηκε ὅτι οἱ φωνητικές ἀξίες τών συλλαβογραμμάτων τής εἶναι ἄσχετες μέ ἐκείνες τοῦ φοινικικοῦ αλφαθήτου, ἀκόμη καί στά γράμματα πού «μοιάζουν» κάπως. Ἡ τυχόν μινωική προέλευση τοῦ φοινικικοῦ αλφαθήτου καί ἂν ἀκόμη ἀποδεικνύταν ἀληθινή, δέν ἀποδεικνύει –τό γε νῦν ἔχον– τήν «ἐλληνική» προέλευση ὀρισμένων γραμμά-

27. Διάφοροι ἐπιστήμονες κύρους, καί ἀνάμεσά τούς ὁ δικός μας Ἀνδρόνικος, ἔχουν ὑποστηρίξει πῶς ἀπαξ καί ἕνας εὐφυῆς λαός, ὅπως οἱ Ἕλληνες, ἔμαθε τή χρήση καί τά πλεονεκτήματα τής γραφῆς (τῆς Γραμμικῆς Β ἐδῶ) εἶναι δύσκολο νά δεχθοῦμε ὅτι τήν ἐγκατέλειψε. (Βλ. ἀντί πολλῶν Μ. Ἀνδρόνικος «Μυκηναϊκή καί ἐλληνική γραφή», στό *Festschrift Chadwick*, ἐκδ. Ἀφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1987, 1-19). Ἡ ὑπόθεση ἐδράζεται σέ ἐλλείπουσα προϋπόθεση. Διότι ἡ χρήση τῆς γραφῆς στή μυκηναϊκή Ἑλλάδα ἦταν ἐξαιρετικά περιορισμένη καί γιά περιορισμένους σκοπούς. Στά μυκηναϊκά κέντρα ἀπουσιάζουν ἐντελῶς οἱ δημόσιες ἐπιγραφές. Ὅταν λοιπόν κατέρρευσαν οἱ σχετικές δομές πού χρειαζόνταν τή γραφή, ἡ χρήση τῆς περιέπεσε σέ ἀχρησία καί λησμονία. Στούς μεταγενέστερους ἔφτασε ἕνας ἀπόηχος χρήσης κάποιας γραφῆς μέσω τοῦ Μύθου. Κάτι τέτοιο ἀντιπροσωπεύουν τά *σήματα λυγρά* τοῦ Ὀμήρου.

28. Πβ. *Scripta Minoa*, I, σ. 91: «It looks as if the complementary letters Φ, Χ, and Ψ of the Greek alphabet had been directly taken over from some South Semitic source. Though added to the letters directly derived from the Phoenician series, their adoption by the Ionian Greeks goes back, perhaps to an equal antiquity with that of the borrowed Phoenician forms» [Φαίνεται ὅτι τά συμπληρωματικά γράμματα Φ, Χ, καί Ψ τοῦ ἑλληνικοῦ αλφαθήτου παραλήφθηκαν ἄμεσα ἀπό κάποια νοτιο-σημιτική πηγή. Ἄν ὁμως προστεθοῦν στά γράμματα πού προέρχονται ἄμεσα ἀπό τίς φοινικικές σειρές <γραμμάτων>, ἡ υιοθέτησή τους ἀπό τούς Ἕλληνες τῆς Ἰωνίας ἀνατρέχει ἴσως σέ μιά παλαιότητα ἀντίστοιχη μ' ἐκείνη τών δανεισμένων φοινικικῶν χαρακτήρων].

29. Βλ. Πρόχειρα Α. Evans, *The Palace of Minos* I, 11. Ἡ ἀποψη αὐτή κρατεῖ μέχρι καί σήμερα.

30. Μέ τά μέχρι τώρα ἀρχαιολογικά δεδομένα οἱ Ἕλληνες (Μυκηναῖοι/Ἀχαιοί) κατέκτησαν τήν Κνωσό γύρω στά 1450 π.Χ. Ἀπό αὐτό τό χρονικό σημεῖο καί μετά ἄρχισε ὁ «ἐξελληνισμός» τοῦ νησιοῦ. Τά ἴδια, τηρουμένων τών ἀναλογιῶν ἰσχύουν καί γιά τήν ἡπειρωτική Ἑλλάδα. Ἡ δημιουργία τῆς γλώσσας καί τοῦ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων, ὁ ἐξελληνισμός μ' ἄλλα λόγια τῆς χώρας πού πολύ κατόπιν ὀνομάστηκε Ἑλλάς, συντελέστηκε μέ τήν σύμμιξη τῶν φορέων ἑνός ἢ περισσοτέρων κλάδων τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς μέ τούς αὐτόχθονες κατοίκους. Ὁ John Chadwick στό κεφάλαιο 39(α) τῆς *Cambridge Ancient History*, 3η ἐκδ. Π.2Β ἔχει κάνει μιά ἐξαιρετική σύνθεση σ' ὅτι ἀφορᾷ τή δημιουργία τῆς γλώσσας καί τοῦ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων.

31. Γιά τίς διάφορες θεωρίες σχετικά μέ τήν προέλευση τοῦ φοινικικοῦ αλφαθήτου, βλ. πρόχειρα J.G. Fénelier, *Histoire de l'écriture*, Παρίσι 1959 (ἀνατ. 1988) chap. VII, D. Diringer, *The Alphabet. A Key to the History of Mankind*, Λονδίνο 1948, chapt. I.

32. Τήν ἱστορία τῆς ἀποκρυπτογραφῆς ἔχει γράψει αὐθεντικά ὁ ἄμεσος συνεργάτης τοῦ Βέντρις καθηγητής John Chadwick στό βιβλίο του *The Decipherment of Linear B* (Cambridge 1967). Πρόσφατα ἐπίσης κυκλοφόρησε στά ἑλληνικά τό βιβλίο τοῦ Andrew Robinson, *Ὁ ἄνθρωπος πού ἀποκρυπτογράφησε τή Γραμμική Β. Ἡ ἱστορία τοῦ Μάικλ Βέντρις*, σέ μετάφραση Ἰω. Ἀρβανίτη καί ἐλληνικό παράρτημα τοῦ ὑποφαινόμενου, ἐκδ. Πατάκη, Ἀθήνα 2005, μέ πολλές ἀνατυπώσεις.

των τοῦ τελευταίου. Ὁ ἴδιος ὁ Alan Wace, βασικός ἀντίπαλος τοῦ παμμινωισμοῦ τοῦ Ἐβανς, προλογίζοντας τὰ περίφημα *Documents in Mycenaean Greek* τῶν αἰοιδίμων Ventris & Chadwick (Καίμπριτζ 1956) ἐξηγεῖ γιατί «the Minoan culture cannot be called Hellenic» [ὁ μινωικός πολιτισμός δέν μπορεῖ νά ὀνομαστεῖ ἐλληνικός]. Μέσα στό ἴδιο ἔργο οἱ συγγραφεῖς του ἐξηγοῦν γιατί «it is useless to argue (...) a direct Minoan influence on the Phoenician scripts, which are earlier in origins and more sophisticated in principle» [εἶναι μάταιο νά συζητᾶμε γιά μιά ἄμεση μινωική ἐπίρροή στίς φοινικικές γραφές, οἱ ὁποῖες εἶναι παλαιότερες ὡς πρός τίς ἀπαρχές τους καί γενικά πιό ἐκλεπτυσμένες] (σ. 29-30).

β) Ὁ Δ. Λάμπρου μᾶς παραπέμπει ἐπίσης σ' ἓνα ἄρθρο (γιά μονοσέλιδο σημείωμα πρόκειται) τοῦ Γάλλου ἀρχαιολόγου Paul Faure (στό περιοδικό *Nestor*³³ 1989, σ. 2288), ὅπου δημοσιεύει κάποια ἀνάμικτα σημάδια, χαράγματα καί σχέδια πάνω σέ ἓνα ὄστρακο τοῦ 2.700 π.Χ. ἀπό τήν Ἰθάκη. Μετά ἀπό συμπλήρωση δική τοῦ κάποιων φθαρμένων σημείων, ὑποθέτει ὅτι μερικά ἀπ' αὐτά ἀποτελοῦν «γραφή» καί δοκιμάζει νά τὰ διαβάσει μέσω τῆς Γραμμικῆς Α. («Essai d'interpretation par l'écriture linéaire A» τό ὀνομάζει). Ἐξ ὅσων γνωρίζω οὐδεῖς (πλὴν Δαυλῶν) πῆρε στά σοβαρά τήν κατασκευή τοῦ Φῶρ, ὁ ὁποῖος μάλιστα δέν ἐπέμεινε σ' αὐτή. Ἄλλωστε ὁ ἴδιος ὁ Φῶρ σέ ἄλλο ἔργο του ἐπισημαίνει σωστά ὅτι κινδυνεύουμε νά καταλήξουμε σέ κωμικά ἀποτελέσματα ὅταν ἐφαρμόζουμε τίς φωνητικές ἀξίες μιᾶς γραφῆς σέ κάποια ἄλλη.³⁴ Φανταστεῖτε λοιπόν τί ἀποτέλεσμα μπορεῖ νά προκύψει ἂν ἐφαρμόσουμε φωνητικές ἀξίες κάποιας γραφῆς πάνω σέ μη-γραφή! Φυσικά πέρα ἀπό τίς ἀντιρροήσεις γιά τή φύση τῶν συγκεκριμένων χαραγμάτων ὡς γραφῆς (ὀποιοδήποτε τύπου) εἶναι ἀρχαιολογικά ἀτοπο νά ὑποστηρίζεται ὅτι βρέθηκε «Γραμμική Α» τοῦ 2.700 π.Χ. ὅταν ἡ γραφή αὐτή πρωτοεμφανίζεται μετὰ ἀπό χίλια χρόνια στήν Κρήτη. Ἀκόμη πιό ἀνεδαφικός εἶναι ὁ ὀποιοσδήποτε συσχετισμός μέ ἐλληνική γλώσσα.

Σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τό προκύπτον «κείμενο», αὐτό ἀναπαράγεται στά διάφορα ἐντυπα «τοῦ χώρου» ἀπό τρίτο, τέταρτο καί πέμπτο χέρι, σέ μιά ποικιλία ἐκδοχῶν, ὅπου ὁ καθένας «διαβάξει» ὅ,τι θέλει. Εἶναι ζήτημα ἂν ἔστω καί ἓνας ἀπ' αὐτούς ἔχει δεῖ τό πρωτότυπο σημείωμα στό *Nestor*, καί σέ καταφατική περίπτωση, ἂν καταλαβαίνει τί γράφει. Ἕνας ἀρθρογράφος τοῦ «Ριζοσπάστη» μάλιστα, εὐρισκόμενος σέ μακαρία σύγχυση, διαβάξει ἐκεῖ τό ὄνομα «Ἀνδρεάδης». Τώρα πῶς σέ «κείμενο» τοῦ 2.700 π.Χ. εἶναι δυνατόν νά ὑπάρχει γραμμένο ἓνα ὄνομα πού δέν ἀπαντᾶται στήν ἐλληνική γλώσσα παρά μόνο στούς μεταχριστιανικούς χρόνους, αὐτό εἶναι ἓνα μυστήριο τή λύση τοῦ ὁποῖου προφανῶς κατέχουν οἱ θεολόγοι τοῦ Περιοσοῦ.³⁵

γ) Τό βαρυσήμαντο ἄρθρο τοῦ Δ. Λάμπρου συνεχίζει ὅτι «οἱ Ἕλληνες ἔγραφαν (...) καί ἓνα εἶδος γραφῆς πανομοιότυπης μέ κείνη τοῦ Ἀλφαθήτου τουλάχιστον

στον ἀπό τό 6000 π.Χ.». Ἐδῶ γίνεται ἐπίκληση δύο αὐθεντιῶν γιά τὰ ἐντυπα «τοῦ χώρου», τὰ εὐρήματα τῶν ὁποίων μάλιστα «προσέδωσαν ἤδη τό χαρακτήρα τοῦ κωμικοῦ στή λεγόμενη "Φοινικική Θεωρία"». Ὅχι δέ μόνον αὐτό, ἀλλά «τά εὐρήματα αὐτά» ἀνατρέπουν ἐκ βάθρων ὀλόκληρη τήν ἐπίσημη χρονολόγηση τῆς ἐλληνικῆς Ἱστορίας, ὅπως αὐτή διδάσκεται, ἀλλά καί τήν ἐπίσημη παγκόσμια Ἱστορία τοῦ Πολιτισμοῦ (Δαυλός ἔφα). Αὐτά τὰ κοσμοϊστορικά συνέδησαν, φίλοι μου, καί δέ βαρέσανε τὰ κανόνια τοῦ Λυκαθητοῦ γιά νά ξυπνήσει ὁ κόσμος! Περί τίνος πρόκειται: Ὁ ἀρχαιολόγος Ἀδ. Σάμψων βρέθηκε στά Γιούρα Ἀλονήσου κάτι ὄστρακα (σπασμένα κομμάτια κεραμικῶν) μέ ὀρισμένα σημάδια ἢ χαράγματα (σημάδια κεραμῶν), στά ὁποῖα οἱ δαυλίζοντες «δλέπουν» ἀλφαθητική ἐλληνική γραφή «σχεδόν ὅμοια μέ τὰ γράμματα τῶν κλασικῶν Ἑλληνικῶν ἀλφαθητῶν» (Δαυλός, τχ. 185, Μάι. 1997). Αὐτά δέ σέ χρονολογίε 5.500-6.000 π.Χ.! Βέβαια, ὅπως ὁ καθένας μπορεῖ νά ἀντιληφθεῖ, δέν μποροῦμε νά μιλάμε γιά Ἕλληνες, πολὺ δέ περισσότερο γιά ἀλφάθητο, χιλιετίες πρό τῆς ἐμφάνισως ἀμφοτέρων. Κατά τὰ λοιπά ἰσχύουν ὅ,τι ἀναφέραμε λίγο παραπάνω γιά τούς *γραμμάτων ἀπείρους*.

δ) Τό ἐπόμενο κρούσμα εἶναι σοβαρότερο. Διότι ἐδῶ ἐμπλέκεται ἓνας πανεπιστημιακός καθηγητής προϊστορικής ἀρχαιολογίας, βουλευτῆς τοῦ ἐλληνορθόδοξου ΚΚΕ κ.λπ. Πῶς ἔχει τό πράγμα: Στίς ἀνασκαφές στό Δισπηλιό τῆς Καστοριάς, βρέθηκε ἓνα κομμάτι βρεγμένο ξύλο πού ἀπάνω του ἔχει κάτι γραμμές ἢ ξαρώματα, τὰ ὁποῖα ἐκ πρώτης ὄψεως μοιάζουν μέ ἀκαθόριστα χαράγματα ἢ χτυπήματα ἀπό κοπίδι. Ὁ ἀνασκαφέας Γ. Χουρμουζιάδης νομίζει ὅτι πρόκειται γιά γραφή. Στό βιβλίο του μάλιστα *Τό Δισπηλιό Καστοριάς. Ἕνας λιμναῖος προϊστορικός οἰκισμός* (Θεσσαλονίκη 1996, σ. 5) παραθέτει κάτι «σημάτα» ἀπό τήν «πινακίδα»³⁶ τοῦ Δισπηλιοῦ» [βλ. Εἰκ. 2.Β], τὰ ὁποῖα συγκρίνει μέ γράμματα τῆς Γραμμικῆς Α. Στό βιβλίο αὐτό

33. Τό περιοδικό εἰδικεύεται στή βιβλιογραφία τῶν κρητο-μυκηναϊκῶν γραφῶν.

34. Π. Φῶρ, *Ἡ καθημερινή ζωή στήν Κρήτη τήν μινωική ἐποχή*, μτφρ. Ε. Ἀγγέλου, Ἀθήνα 1976, ἐκδ. Ὠκεανός, σ. 28. Στό ἴδιο ἔργο (σ. 30) ὁ Φῶρ δέχεται ὅτι οἱ Ἕλληνες (Μυκηναῖοι) δανείσθηκαν τή γραφή τους «ἀπό ἀνθρώπους πού δέν μιλοῦσαν οὔτε μέ τούς ἴδιους φθόγγους, οὔτε μέ τίς ἴδιες λέξεις ὅπως αὐτοῦ». Ἐτσι, ἀκόμη καί γιά τόν ἴδιο τόν Φῶρ, κάθε προσπάθεια γιά ἐλληνική Γραμμική Α εἶναι καταδικασμένη.

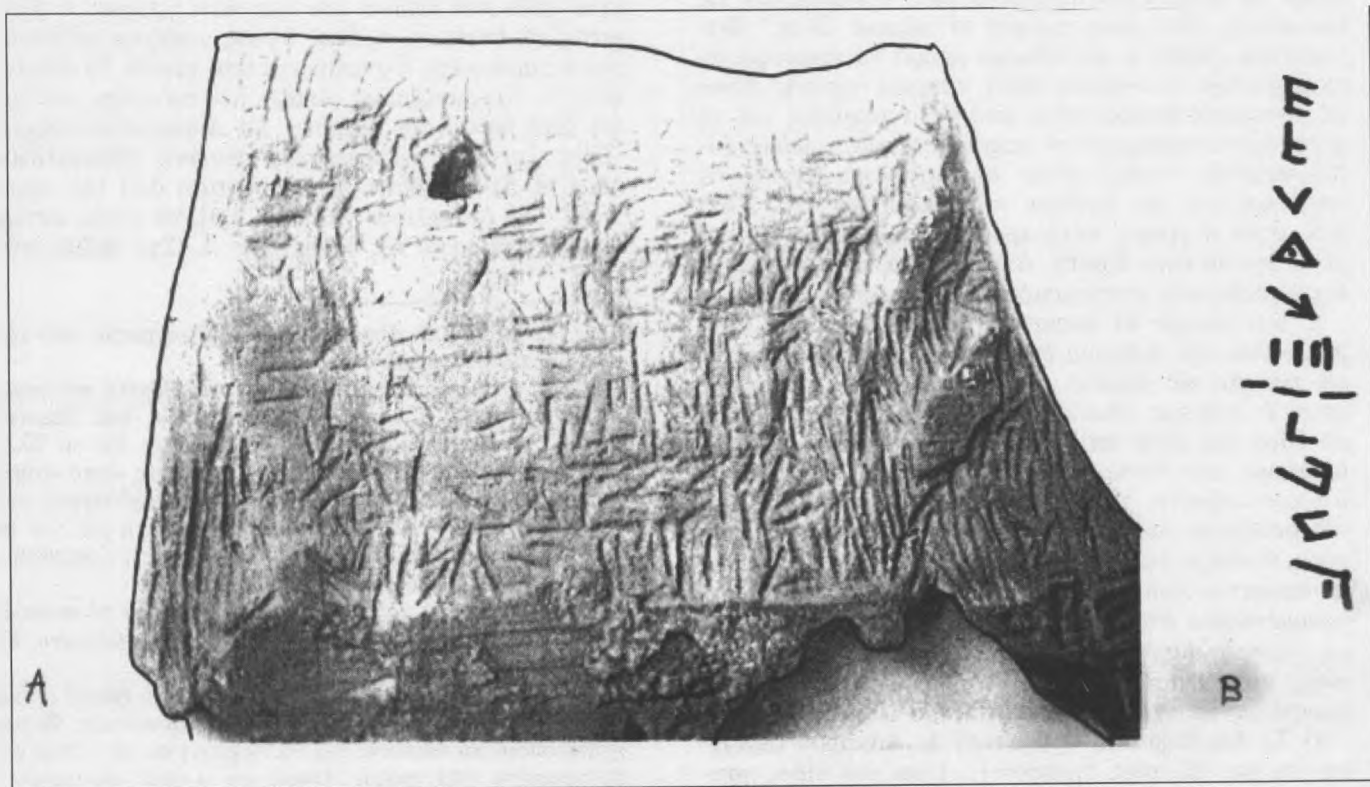
35. Περισσότερα γιά τό θέμα, ἀλλά καί γιά τό φαινόμενο γενικότερα, στό ἄρθρο μου «Ριζοσπάστης δαυλίζων», *Κυριακάτικη Ἀυγή*, 26.9.2004.

36. Ἄν παρατηρήσει κανεῖς τό σχῆμα τοῦ ξύλου, ὁ ἴδιος ὁ χαρακτηρισμός «πινακίδα» εἶναι καταχρηστικός. Φυσικά χρησιμοποιεῖται ἐπίτηδες γιά νά παραπέμπει σέ (ἐπιφάνεια προορισμένη γιά) γραφή. Ὅπως καί ὁ ὅρος «ἀποκρυπτογράφηση» ἄλλωστε.

δέν παρατίθεται κάποια φωτογραφία, εικόνα ή πανομοιότυπο της υποτιθέμενης πινακίδας, έτσι πού νά μπορεί ό καθένας νά διαπιστώσει άν όντως και πού υπάρχει πάνω στό ξύλο ή «παρουσία πρώιμων ένδείξεων γραφής», όπως υποστηρίζει ό καθηγητής (ό.π., σ. 46). Παρά τή διαβεβαίωσή του ότι «γιά τή σημασία της γραπτής πινακίδας γίνεται ξεχωριστή μελέτη, ή όποια και θά δημοσιευθεί» και τήν βαρύγδουπη προεξαγγελία ότι «ή ένδεχόμενη αποκρυπτογραφίση της μπορεί νά σημαίνει ιστορικής σημασίας “αποκαλύψεις”» (αυτόθι), έν τούτοις μέχρι σήμερα –κι άς έχουν περάσει δέκα όλόκληρα χρόνια από τότε– δέν έχει δει τό φως της δημοσιότητας ή ύπεσχημένη μελέτη. Σ’ ένα κατοπινό βιβλίό μέ τίτλο *Δισπηλιό: 7500 χρόνια μετά*, πού εκδόθηκε στή Θεσσαλονίκη τό 2002 (“University Studio Press”) μέ τήν επιμέλειά του, ό Γ. Χουρμουζιάδης δημοσιεύει μιá αρκετά εύκρινή φωτογραφία της «γραπτής πινακίδας» της Καστοριάς (σ. 260) [Εικ. 2.Α], στην όποια όμως δέν φαίνονται πουθενά τά σήματα-γράμματα πού παραθέτει στό άλλο βιβλιαράκι πού αναφέραμε. Απορίας άξιο επίσης είναι μέ ποιá κριτήρια απομονώννει καμιά δεκαριά «σημεία» τά όποια θεωρεί γραφή, άγνοώντας (προφανώς) τά άλλα

πού βρίσκονται στό ίδιο πλαίσιο. Πρόκειται δηλαδή έδώ γιά περίπτωση όπου σαφώς όφείλονται εξηγήσεις. Σέ άπλά έλληνικά: έστω κι άν δέν δημοσιεύσει ποτέ τήν ύπεσχημένη μελέτη, ό Γ. Χουρμουζιάδης όφείλει νά ύποδείξει χωρίς χρονοτριβή πού υπάρχουν τά σήματα/γράμματα πού υποστηρίζει ότι υπάρχουν πάνω στό ξύλο.

Ενώ λοιπόν έτσι έχουν τά πράγματα, τά έθνικιστικά έντυπα πήραν τήν «πάσα». Υψώνοντας τό ξύλο της Καστοριάς δίκην θύσου, βαρχειούνται και έκστασιάζονται μέ τήν «έπιγραφή του Δισπηλιού», ό δέ καθηγητής έχει γίνει ίνδαλμα των έντύπων «του χώρου». Άλλωστε όσο πιο «άριστερό» είναι τό άλλοθι, τόσο τό καλύτερο γιά τήν αρχαιολογούσα άκροδεξιά. Στό τεύχ. 147 (Μάρτ. 1994) του *Δαιλού* αναφέρεται διθυραμβικά ότι ή «ένεπιγραφή πινακίδα» της Καστοριάς ρίχνει βόμβα στό θεμέλιο του Φοινικισμού! Έκεί διαβάσουμε ένεοί: «Άνεξαρτήτως του χαρακτηρισμού της (όποσδήποτε έλληνικής) γραφής πού είναι χαραγμένη σ’ αυτήν και της αποκρυπτογραφίσεώς της ή ανάκαλυψη της συντρίβει κυριολεκτικά όλες τίς θεωρίες της δογματικής ψευδοεπιστήμης στους τομείς προτεραιότητας πολιτισμού, άπώτερη Έλληνική ιστορία, γλωσσολο-

γία, ιστορία της γραφής, “θεωρίες” όπως του φοινικισμού, του ινδοευρωπαϊσμού κ.λπ. και αναδεικνύει την Ελλάδα ως μοναδική πανάρχαιη κοιτίδα του πολιτισμού». (Η σύνταξη είναι του περιοδικού). Ίδου λοιπόν πώς αξιοποιείται έθνωφελώς τό εύρημα πού μās παρουσιάζει για γραφή ο Γ. Χουρμουζιάδης. Ο όποιος δέν φαίνεται νά έχει κανένα πρόβλημα, αφού συνεντευξιάζεται στά έν λόγω έντυπα. Πάντως ο Βαγγέλης Πανταζής, εξηγώντας γιατί οι γραμμώσεις του ξύλου απαγορεύουν σέ όποιοδήποτε σώφρονα άνθρωπο νά μιλάει για γραφή και μάλιστα ελληνική, έχει μία διαφορετική *χρηστική άποψη*: «Αυτή, λοιπόν, ή βρεγμένη σανίδα κάποιον άλλο σκοπό έξυπηρετούσε και ίσως αλλιώς πρέπει νά αξιοποιηθεί!»³⁷

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι οι «αρχαιολογικές αποδείξεις» πού προσκομίζονται για την απόδειξη της ελληνικής προέλευσης του αλφαβήτου πατάνε σέ σάπια σανίδα του Δισπηλιού ή άλλα. Έτσι όποιο σχέδιο, χάραγμα ή τούτων παρόμοιο κι αν βρεθεί στον έλλαδικό χώρο ή όπουδήποτε της Γης, βαφτίζεται από τους έλληνόψυχους «γραφή» και μάλιστα ελληνική. Μόνιμη ιδιαιτερότητα στίς προτιμήσεις τους έχει ή μινωική Γραμμική Α, καθώς επίσης και τά παράξενα σύμβολα του Δίσκου της Φαιστού. Και σ' ό,τι μέν άφορα ή Γραμμική Α, πέρα από την «ελληνική» (έννοείται!) έκδοχή των Έλληναρίων, ή κάποια Ίνδοευρωπαϊκή γλώσσα έν γένει, έχει ύποστηριχθεί κατά καιρούς από διαφόρους ότι ύποκρύπτει σημιτική, σανσκριτική, λουδική, χετιτική, λυκική, καρική, βασκική κ.λπ. γλώσσα.³⁸ Άξιο ιδιαίτερης μνείας είναι έδω τό γεγονός ότι ή έφαρμογή των γνωστών πλέον φωνητικών αξιών της Γραμμικής Β στην Α δέν αποδίδει νόημα, έστω κι αν μερικά συλλαβογράμματα και στά δύο συστήματα είναι πιθανό νά έχουν ίδιες ή παραπλήσιες φωνητικές αξίες. Ένδειξη –και αυτή– ότι πρόκειται για διαφορετική γλώσσα ή και γλώσσες. Σ' ό,τι δέ άφορα τον Δίσκο της Φαιστού, αυτός αποτελεί την «παιδική χαρά» των λογής ιδεοληπτικών. Έκατοντάδες είναι αυτοί πού ύποστήριξαν κατά καιρούς ότι διάβασαν τον περίφημο Δίσκο. Στο τέλος κάθε καλοκαιριού καταφθάνουν στό Μουσείο Ηρακλείου γράμματα απ' όλα τά μέρη του κόσμου μέ «άναγνώσεις» και έρμηνείες. Ο John Chadwick στό γραφείο του στό Καίμπριτζ λάβαινε ένα σωρό τέτοια γράμματα, τά όποια τοποθετούσε σ' ένα κουτί μέ την ένδειξη «π», για ή λέξη *poty*, πού σημαίνει ανισόρροπος, τρελός, παλαβός κ.λπ.³⁹ Οι σχετικές άπόψεις, όπως και τά έκατοντάδες άρθρα πού έχουν δημοσιευθεί σέ σοβαρά επιστημονικά περιοδικά, κινούνται από τό εύλογο μέχρι τό παράδοξο. Φανταστείτε λοιπόν τί γίνεται στά έλληνόψυχα έντυπα πού έχουν αποκόψει κάθε σχέση μέ την έπιστήμη και ή λογική. Οι *έλληναρίες* έκδοχές «αποκρυπτογραφίσεων» του Δίσκου διαβάσουν –τί άλλο;– σαφώς έλλη-

νικά. Τό κείμενο δέ του Δίσκου είναι για αυτούς τόσο ανεξίτηλα ελληνικό, ώστε απ' όπου κι αν ξεκινήσει κανείς, είτε από τό κέντρο είτε από την περιφέρεια, αυτό πάλι ελληνικά λαλεί. Ούτε CD διπλής όψευς πού παίζει και άριστερόστροφα νά ήταν! Τώρα πώς είναι δυνατό νά αποδίδει ελληνική γλώσσα ένα κείμενο πού –μέ τά μέχρι τώρα δεδομένα– προέρχεται από έναν πολιτισμό πού ακόμη δέν είναι ελληνικός, αυτό δέν φαίνεται νά τους άπασχολεί. Σέ κάποια τύπου *Δαυλός*⁴⁰ άνάγνωση του Δίσκου, μία κυρία δραματίζεται ότι στον διάσημο πήλινο Δίσκο, εκτός των άλλων άπίθανων πού διαβάσει, γράφει και ότι: «τους θαλασσομάχους στή Φοινίκη έκαψα/(τους) κατέκοψα στή Χάμι...».⁴¹ Όπερ έδει δείξει. Νά κάψουμε –έστω και άναδρομικά– ή Φοινίκη και τους Φοίνικες. Εί δυνατόν δέ και αυτούς τους άνυπόφορους «φοινικιστές». Άλλωστε, όπως έχει γράψει ο τρισέγκυρος Πλεύρης, «ο *Δαυλός*, περιοδικό έπιστήμης και τέχνης, αντίξιο του όνόματός του έπυρπόλησε τους φοινικιστές». Φωτιά στά μπατζάκια μας λοιπόν!

Πολύ γενικά μιλώντας, από την ελληνάρια άρθρογραφία και «βιβλιογραφία», πέρα από τις εθνικιστικές ονειρώξεις, προκύπτει μία *εμφανής σύγχυση* σχετικά μέ τό τί σημαίνει γλώσσα και ή γραφή, μέ ή διάκριση μεταξύ άπλών γραμμών και γραφής, όπως επίσης και άγνοια των σταδίων εξέλιξης της γραφής. Αν οι συγγραφείς-δράστες των σχετικών κειμένων είχαν έστω διαβάσει άπλως μερικά βασικά βιβλία σχετικά μέ την ιστορία της γραφής (και υπάρχουν πολλά και καλά γενικά εγχειρίδια) θά μπορούσαν νά πάρουν μία ιδέα. Έτσι δέν θά μίλαγαν για «άλφαβήτο» (ή τελειοποίηση της περιπέτειας της γραφής) στά 5.000 π.Χ. Όμως εκείνο πού ενδιαφέρει τον πολιτικο-ιδεολογικό χώρο πού αναπαράγει αυτές τις μωρολογίες δέν είναι βέβαια ή αλήθεια. *Πολιτική κάνουν οι άνθρωποι και φλεγόμενοι ως δαυλοί προσπαθούν νά προπαγανδίσουν τά ιδεολογικά τους μέ κάθε τρόπο*. Όρισμένοι *κατεπιτοηματοί* όμως πού όρκίστηκαν *νά βιώσουν καί έπιστήμη*; Ηθικό δίδαγμα: Φταίμε όλοι μās αν δίπλα μās έπωάζεται τό αυγό του φιδιού.

6. [Έπί τον τύπον των ήλων] Τό ζήτημα της προέλευσης του αρχαίου ελληνικού αλφαβήτου, όπως και

37. Β. Πανταζής «Όταν ή “Ριζοσπαστική Άριστερά” προσχωρεί σέ “Νέες Θέσεις”» *Διαβάξω*, τχ. 456 (Νοέμ. 2004).

38. Π6. G.M. Facchetti-M. Negri, *Creta Minoica. Sulle tracce delle più antiche scritture d' Europa*, Città di Castello, 2003, σσ. 31 έπ.

39. A. Robinson, *Lost Languages*, New York 2002, σ. 311.

40. Άρθρογράφοι τινές του *Δαυλού* θεωρούν τά συλλαβογράμματα της Γραμμικής Β «συλλαβές τύπου Τσάνγουν!»

41. *Κυριακάτικος Ριζοσπάστης* (δαυλίζων), 5.9.2004.

της γραφής γενικότερα, είναι επιστημονικό. Η ένασχοληση μαζί του απαιτεί και γνώση και σοβαρότητα. Δηλαδή δεν μπορεί να λέει ο καθένας ότι του κατέβει, όταν σαφώς υπάρχει τρόπος προσέγγισης του θέματος, όπου ο καθένας μπορεί να ελέγξει την ορθότητά του: ο επιστημονικός. Γράφει σχετικά ο Hans Jensen, μιά από τις μεγαλύτερες αυθεντίες της ιστορίας της γραφής στην εποχή μας: «Σήμερα, η παραδοχή ότι το ελληνικό αλφάβητο υπήρξε αποτέλεσμα δανεισμού από το αρχαίο φοινικικό, κυριαρχεί πλήρως ανάμεσα στους όλους τους σοβαρούς επιστήμονες».⁴² Φυσικά ή άποψη μιάς αυθεντίας, ακόμη και της μεγαλύτερης, δεν συνιστά από μόνη της απόδειξη. Κατ' ακολουθίαν θά πρέπει να παραθέσει κανείς τα στοιχεία πάνω στα οποία εδράζεται ή συγκεκριμένη άποψη. Υπέρ λοιπόν της άμεσης προελεύσεως του αρχαίου ελληνικού αλφαβήτου από το αντίστοιχο φοινικικό, συνηγορούν τα εξής συγκλίνοντα δεδομένα, τα οποία καλείται να αναρρέσει όποιος διαφωνεί. Ίδου λοιπόν η Ρόδος!⁴³

α) Η μορφή των γραμμάτων: Η μορφή, το σχήμα δηλαδή των παλαιότερων αρχαίων ελληνικών αλφαβητικών γραμμάτων, ομοιάζει χτυπητά με τα γράμματα των φοινικικών επιγραφών, οι οποίες είναι σαφώς αρχαιότερες των ελληνικών. Και δεν μιλάμε για ορισμένα μόνο γράμματα, αλλά για το σύνολο των γραμμάτων. Αυτό δεν μπορεί παρά να σημαίνει τη γενετική σχέση, τη συγγένεια που υπάρχει μεταξύ των δύο αλφαβητικών συστημάτων. Η μορφή μάλιστα των πρώτων ελληνικών αλφαβητικών γραμμάτων είναι τόσο όμοια προς εκείνη των φοινικικών, που κάποιος, ακόμη και φιλόλογος, καθηγητής πανεπιστημίου μάλιστα, συγχέουν – ασυγχώρητα δέβαια! – τις πρώτες ελληνικές αλφαβητικές επιγραφές με τις φοινικικές. Όπως για παράδειγμα ο «ελληνοκεντρικός» και συχνά δαυλιζών Άνδρ. Παναγόπουλος, που νομίζει ότι οι παλαιότερες ελληνικές επιγραφές είναι γραμμένες σε... «φοινικικό αλφάβητο»!⁴⁴ Φυσικά κάτι τέτοιο ούτε οι πλέον άμετανοήτοι των «φοινικιστών» δεν τό υποστηρίζουν. Αφού – έλεος! – οι ελληνικές επιγραφές είναι γραμμένες στο ελληνικό (πλέον) αλφάβητο. Άλλο αν αυτό προέρχεται από το φοινικικό.

β) Η παραδεδομένη σειρά και ο αριθμός των γραμμάτων: α, β, γ, δ, ε κ.λπ. Από τα διάφορα, πλήρη ή αποσπασματικά, abecedaria που έχουν ανακαλυφθεί, προκύπτει ότι το φοινικικό αλφάβητο αποτέλεσε αντικείμενο δανεισμού για τους Έλληνες ως σύνολο, και όχι ως μεμονωμένα γράμματα. Άς σημειωθεί ότι το φοινικικό αλφάβητο είχε 22 γράμματα, με τελευταίο το Τ.⁴⁵ Και πράγματι στα παλαιότερα ελληνικά αλφάβητα απουσιάζουν τα γράμματα μετά το Τ. Αυτά τα συμπληρωματικά γράμματα, δηλ. τα Υ, Φ, Χ, Ψ, Ω, προστέθηκαν αργότερα, με σημαντικά και πάλι πρότυπα, αν πιστέψουμε τον Έβανς, τον όποιον εμπιστεύονται οι Έλληνάριοι. Μάλιστα η παρουσία ή απουσία αυτών των συμπληρωματικών γραμμάτων, αποτελεί για τους ειδικούς ένδειξη παλαιότητας κάποιας αρχαίας ελληνι-

κής αλφαβητικής επιγραφής. Με βάση δε αυτό το κριτήριο ξεκίνησε ο Adolf Kirchoff την κατάταξη του στις περιφημες *Studien zur Geschichte des griechischen Alphabets* (1864). Πρόκειται για τα «κόκκινα» αλφάβητα, σύμφωνα με τον εκεί χάρτη.

γ) Τα ελληνικά ονόματα των γραμμάτων: Οι αρχαίοι Έλληνες ονόμαζαν τα γράμματα του αλφαβήτου τους ως εξής: άλφα, βήτα, γάμμα, δέλτα, εϊ, ζήτα, ήτα, θήτα, ιώτα, κάππα, λάβδα, μϋ, νϋ, ξει, ου, πεϊ, ρω, σίγμα, ταϋ, υ, φει, χει, ψει, ω. (Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί* I.453c-e, που άντλεί από παλαιότερες πηγές). Εκτός όμως των 24 γραμμάτων, απαντώνται σε αρχαίες ελληνικές επιγραφές και άλλα δύο γράμματα, το δίγαμμα (Ϝ) και το κόππα (Ϙ),⁴⁶ που επίσης προέρχονται από τα φοινικικά. Τα ελληνικά ονόματα των γραμμάτων δεν σημαίνουν τίποτε στην ελληνική γλώσσα, ούτε επιδέχονται κάποια σοβαρή ελληνική ετυμολόγηση. Αντιθέτως τα ονόματα αυτά σημαίνουν στή σημαντική γλώσσα των Φοινίκων συγκεκριμένα πράγματα.⁴⁷ Όλα αυτά μπορεί να μς οδηγήσουν στο ασφα-

42. H. Jensen, *Sign, Symbol and Script*, Ν. Ύόρκη 1969', 451. Πβ. D. Diringer, *Writing*, Λονδίνο 1962, σ. 149.

43. Γράφει ο Κ. Πλεύρης σ' ένα πόνημά του σχετικά με *Τό ελληνικό αλφάβητο*. «Δέν θά μείνουμε με σταυρωμένα χέρια, μέχρι να ξεριζώσουμε τον "Φοινικισμό" από την Έλληνική παιδεία». Στά παρακάτω, πολύ σύντομα τους υποδεικνύω όσο απλούστερα μπορώ, ένα προς ένα εκείνα που χρεώνονται να «ξεριζώσουν». Έμπρός λοιπόν της Ελλάδος παιδιά!

44. Σέ Α. Andrews, *Αρχαία Έλληνική Κοινωνία*, 3η έκδ., ΜΙΕΤ, 1999 σ. 88 όπου και «διευκρινιστική» υποσημείωση του μεταφραστή Α. Παναγόπουλου. Η άποψη αυτή δεν φαίνεται να δεσμεύει τον δράστη της υποσημείωσης, ο οποίος ένα χρόνο μετά φωράται γράφων: «μόνο οι δυσμαθείς θεωρούν πλέον ότι τό ελληνικό αλφάβητο έχει φοινικική προέλευση» (*Καθημερινή* 2.10.2000). Όποια *ώκνυμεία*!

45. Η φράση «τό άλφα και τό ω(μέγα)» της *Αποκάλυψης* του Ίωάννη, που δηλώνει την αρχή και τό τέλος, αποτελεί μεταφορά στήν Έλληνική του Ιουδαϊκού «άπό τό άλεφ ως τό ταϋ». Πβ. W. S. Allen, *Vox Graeca*, Καίμπριτζ 1987, 173.

46. Τα (24 + 2 =) 26 αυτά γράμματα, μαζί με τό σαμπί (Ϙ = 900) χρησιμοποιήθηκαν στο μιλησιακό σύστημα για τή γραφή των αριθμών.

47. Τα αυθεντικά ονόματα των γραμμάτων του φοινικικού αλφαβήτου δεν μς είναι γνωστά. Αντ' αυτών χρησιμοποιούνται τα αντίστοιχα εβραϊκά. (Πβ. M. Guarducci, *L' epigrafia greca dalle origini al tardo impero*, Ρώμη 1987, 20). Τα εβραϊκά επίσης, ή και τα λατινικά γράμματα, χρησιμοποιούνται για τή μεταγραφή (transliteration) των φοινικικών κειμένων. Αυτή τήν πασίδηλη στους ειδικούς αλήθεια ανέφερα στήν εισήγησή μου στο Ε΄ Βοιωτικό Συνέδριο (Σεπτ. 2005). Όμως ο δαμόνιος ρεπόρτερ της εφημερίδας *Άλφα Ένα* (του ΛΑΟΣ του Γ. Καρατζαφέρη) έγραψε πως υποστήριξα ότι οι Έλληνες πήραν τό αλφάβητο «άπό τους Φοίνικες και άπό τους Έβραίους!». "Ό,τι θέ-

λές συμπέρασμα ὅτι οἱ Ἕλληνες υἰοθέτησαν τὰ φοινικικά γράμματα μαζί μέ τὰ ὀνόματά τους. Ὅπως δέ παρατηρεῖ ὁ Κούκ, «ὅταν οἱ Ἕλληνες παρέλαβαν τή φοινικική γραφή, ἔμαθαν τὰ ὀνόματα τῶν γραμμάτων μηχανικά, παπαγαλιστί (by rote)».⁴⁸ Οἱ φωνητικές ἀξίες τῶν γραμμάτων τοῦ φοινικικοῦ ἀλφαβήτου βασίζονται στήν ἀρχή τῆς ἀκροφωνίας. Δηλαδή οἱ λέξεις γιά τὰ γράμματα δηλώνουν συγκεκριμένα πράγματα. Ἀπό τίς λέξεις αὐτές, τό ἀκροφωνικό σύστημα ἀπομονώνει τό πρῶτο γράμμα, μέ τό ὁποῖο ἀποδίδει τόν ἀντίστοιχο φθόγγο, π.χ. g-immel = καμήλα, γιά τό g/γ. Ἡ ἀρχή αὕτη διασαφηνίζεται καλύτερα στήν περίπτωση τοῦ γράμματος O, ajin (μάτι). Τό γράμμα αὐτό ἐπιλέχθηκε γιά τήν ἀπόδοση τοῦ ἐλληνικοῦ φθόγγου ο. Συμβαίνει μάλιστα καί ἡ ἐλληνική λέξη γιά τό «μάτι» (ὀ-φθαλμός) νά ἀρχίζει ἀπό ο-. Ἐτσι σέ μερικά ἐπιχώρια ἐλληνικά ἀλφάβητα τό O γράφεται μέ μιά στιγμή στό κέντρο, πού καί ρεαλιστικά νά θυμίζει ὀφθαλμό. Φαίνεται λοιπόν ὅτι οἱ Ἕλληνες, μαζί μέ τὰ ἄλλα διδασκάλια (Ἡρόδοτος 5.58), πήραν ἀπό τοῦς Φοίνικες καί τήν ἀρχή τῆς ἀκροφωνίας, ὡς ἀπαραίτητο μέρος τῆς διαδικασίας ἐκμάθησης τῆς ἀλφαβητικῆς γραφῆς. Νά προσθέσουμε ἐδῶ ὅτι ὅλες οἱ φοινικικές λέξεις ἀρχίζουν μέ καί τελειώνουν σέ σύμφωνο. Γι' αὐτό καί τό φοινικικό ἀκροφωνικό ἀλφάβητο ἀποτελεῖται μόνο ἀπό σύμφωνα. Πρόσθετο στοιχεῖο ὑπέρ τῆς ξενικῆς προελεύσεως τῶν ἐλληνικῶν ὀνομάτων τῶν γραμμάτων εἶναι ὅτι τὰ ὀνόματα αὐτά, δέν κλίνονται στήν Ἑλληνική. Διότι «βαρβάρων ἐστίν εὐρήματα», ὅπως ἀναφέρεται σέ κάποια ἀρχαία πηγῆ.⁴⁹ Τό ἀκλιτο διατηρήθηκε ἀκόμη καί γιά τὰ γράμματα πού ἀναμφιδόλως ἔχουν ἐλληνικά ὀνόματα, ὅπως λ.χ. τό/τοῦ/τά ὄμικρον, ὕψιλον, ὠμέγα. Καί ἡ ἐγκυψη λοιπόν πάνω στό ὄνομα τῶν γραμμάτων (ἡ τῶν ὀνομάτων ἐπίσκεψις γιά νά θυμηθοῦμε τόν Ἀντισθένη), φανερώνει τήν ξενική καί εἰδικότερα φοινικική τοῦς προέλευση. Τό τελικό -α (ἄλφ-α, βῆτ-α κ.λπ.) τῶν ἐλληνικῶν ὀνομάτων τῶν γραμμάτων ἀποδίδεται ἐνίοτε σέ ἀραμαϊκές ἐπιρροές.

δ) Ἡ διεύθυνση τῶν γραμμάτων. Οἱ παλαιότερες ἐλληνικές ἀλφαβητικές ἐπιγραφές βαίνουν ἀπό τὰ δεξιά πρὸς τ' ἀριστερά (ἐπί τὰ λαϊά⁵⁰), ὅπως στό φοινικικό πρότυπο. Δηλαδή τὰ γράμματα «κοιτάζουν» πρὸς τ' ἀριστερά. Ἀργότερα κάνουν τήν ἐμφάνισή τους ἐπιγραφές γραμμένες βουστροφηδόν (φοινικική καί αὕτη γραφική συνήθεια) καί κατόπιν ἐς εὐθύ, δηλ. ἀπό τ' ἀριστερά πρὸς τὰ δεξιά, σύστημα πού χρησιμοποιοῦμε μέχρι σήμερα. Τὰ ἀριστερόστροφα γράμματα μᾶς ἐλληνικῆς ἐπιγραφῆς ἀποτελοῦν τεκμήριο γιά τήν παλαιότητά της, ἀφοῦ εὐλόγως θεωρεῖται ὅτι βρίσκονται ἐγγύτερα στήν ἐποχή τοῦ δανεισμοῦ. Ἐτσι καί οἱ δύο παλαιότερες -σχετικά μεγάλες- ἀλφαβητικές ἐπιγραφές πού διαθέτουμε μέχρι σήμερα, ἴτοι ἡ περίφημη ἐπιγραφή πάνω στήν Οἰνοχόη τοῦ Διπύλου καί τό Νέστορος Ποτήριον ἀπό τίς ἀρχαίες Πιθηκοῦσες (740-720 π.Χ.) εἶναι γραμμένες ἐπί τὰ λαϊά, δηλαδή ἀπό δε-

ξιά πρὸς τ' ἀριστερά. Καί τό φαινόμενο αὐτό ἀποτελεῖ ἰσχυρή ἐνδειξη σχετικά μέ τό ζήτημα ἀπό ποιούς παρέλαβαν τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου τους οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες. Νά σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι τόσο ἡ μινωική Γραμμική Α (γλώσσα ἀγνωστή, μᾶλλον «προελληνική», μέ ὅ,τι μπορεῖ νά σημαίνει ὁ ὄρος) ὅσο καί ἡ μυκηναϊκή Γραμμική Β (γλώσσα ἐλληνική) γράφονται ἀπό ἀριστερά πρὸς τὰ δεξιά.

ε) Οἱ φωνητικές ἀξίες τῶν φοινικικῶν γραμμάτων, πού ὅπως εἶδαμε ἀκολουθοῦν τήν ἀρχή τῆς ἀκροφωνίας, διατηροῦνται βασικά καί στό ἐλληνικό ἀλφάβητο. Αὐτό ἰσχύει τόσο γιά τὰ σύμφωνα ὅσο καί γιά τὰ φωνήεντα τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου. Ἐχω ὑποστηρίξει σέ ἄλλη θέση,⁵¹ ὅτι ἡ ἐπιλογή τῶν γραμμάτων γιά τή δήλωση τῶν φωνηέντων στό ἐλληνικό ἀλφάβητο δέν ἦταν τυχαία, ἀλλά καί ἐδῶ ἀκολουθήθηκε ἡ ἀρχή τῶν συγγενέστερων φθόγγων. Εἶναι γνωστό ἐξ ἄλλου, ὅτι λαοί μέ συμφωνικά συστήματα γραφῆς χρησιμοποιοῦσαν τίς *matres lectionis* γιά τή διευκόλυνση τῆς ἀνάγνωσης, κυρίως τῶν ξενικῶν ὀνομάτων. Τά γράμματα λοιπόν πού χρησιμοποιοῦσαν εὐκαιριακά οἱ Σημίτες ὡς *matres lectionis* χρησιμοποιοῦσαν ἐν πολλοῖς καί οἱ Ἕλληνες γιά τή γραπτή δήλωση τῶν δικῶν τους φθόγγων φωνηέντων. Οἱ *matres lectionis* (=μητέρες τῆς ἀνάγνωσης, μέ τήν ἔννοια «βοηθοί») χρησιμοποιοῦνται σποραδικά στό σφηνοειδές ἀλφάβητο τῆς Ugarit (13ος αἰ. π.Χ.), στή φοινικική ἐπιγραφή τῆς στήλης τοῦ Μεσσά, ἀλλά καί σέ κάποιες ἀραμαϊκές ἐπιγραφές.⁵² Αὕτη ἡ ἀρχή ἐφαρμόσθηκε συστηματικά κατὰ τή δημιουργία τοῦ πλήρους ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου, τό ὁποῖο δήλωνε σταθερά τόσο τὰ σύμφωνα ὅσο καί τὰ φωνήεντα.⁵³

στ) Οἱ πληροφορίες πού παίρνουμε ἀπό τήν ἀρχαία ἐλληνική (ἀλλά καί λατινική) Γραμματεία κάνουν κατ'

λει κανεῖς ἀκούει! Μέ τήν εὐκαιρία, φίλοι τοῦ Ἄλφα Ἐνα: τί σημαίνει ἄλφα ἢ γάμμα (προσοχή: δύο μι!) στά ἐλληνικά; Καί ποιά ἡ ἐτυμολογία τῶν λέξεων αὐτῶν;

48. B.F. Cook, *Greek Inscriptions*, στή σειρά «Reading the Past» τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, Λονδίνο 1987, σ. 9.

49. Στόν Δημόκριτο ὁμως ἀπαντῶνται καί οἱ τύποι τῆς γενικῆς (τοῦ) δέλτατος, (τοῦ) θήτατος!

50. Ἡ λέξη λαιός (<λαιφός) σημαίνει ἀριστερός (πδ. τό ἀγγλικό left). Μαρτυρεῖται ὁμως στήν ἀρχαία μας Γραμματεία καί ἡ φράση ἐπαρίστερα γράμματα, πού σημαίνει αὐτά πού «κοιτᾶνε» πρὸς τ' ἀριστερά.

51. Στό ἄρθρο «Ὁ Κάδμος καί ἡ προέλευση τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀλφαβήτου», *Corpus*, τχ. 60 (Μάρτιος 2005).

52. Μέ τίς ἐνδείξεις πού διαθέτουμε μέχρι σήμερα, οἱ εἰδικοί πιστεύουν ὅτι τήν ἴδια περίπου ἐποχή πού οἱ Ἕλληνες δανείστηκαν τό φοινικικό ἀλφάβητο, τό δανείστηκαν τόσο οἱ Ἑβραῖοι ὅσο καί οἱ Ἀραμαῖοι.

53. Πδ. J. Vendryes, *Le langage. Introduction linguistique à l'histoire*, Παρίσι 1921, 383: «Dans l'alphabet grec, le principe des *matres lectionis* a été habilement utilisé pour créer un signe spécial à saque voyelle».

επανάληψη λόγο για φοινικία/φοινικία/φοινικία, Καδ-
μεία γράμματα, Κάδμου τύπους, Κάδμου γραμματική
κ.λπ. Η κυριότερη και μία από τις παλαιότερες, αλλά
και η λεπτομερέστερη εν προκειμένω μαρτυρία είναι
αυτή του Ἡροδότου (5.58-61) που συνδέει τήν ἔλευση
τοῦ φοινικικοῦ ἀλφαβήτου στήν Ἑλλάδα μέ τόν Φοί-
νικα πρίγκιπα Κάδμο. Ἐκεῖ ὁ «Πατέρας τῆς Ἱστο-
ρίας» λέει πῶς οἱ Φοῖνικες πού ἦλθαν στήν Ἑλλάδα
μέ τόν Κάδμο ἔμαθαν στούς Ἕλληνες ἐκτός ἄλλων καί
τά γράμματα «οὐκ ἔόντα πρὶν Ἕλλησι» [πού δέν ὑ-
πῆρχαν προηγουμένως στούς Ἕλληνες]. Ἀναφέρεται
προφανῶς στά γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου. Διότι σέ πα-
λαιότερες ἐποχές οἱ Ἕλληνες εἶχαν γραφή, τή μυκη-
ναϊκή Γραμμική Β, ἡ χρήση τῆς ὁποίας εἶχε διακοπεῖ
βίαια. Λέει ἐπίσης ὅτι στήν ἀρχή ἦταν τά γράμματα
πού χρησιμοποιοῦσαν ὅλοι οἱ Φοῖνικες. Μετά ὅμως οἱ
Ἴωνες, πού κι' αὐτοί παρέλαβαν τά γράμματα πού
τούς δίδαξαν οἱ Φοῖνικες, μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου
«ἄμα τῆ φωνῆ μετέβαλον καί τόν ῥυθμόν τῶν γραμ-
μάτων». Ἐγιναν δέ γνωστά μέ τό ὄνομα «Φοινικία»
ὅπως ἦταν σωστό, ἀφοῦ τά εἰσήγαγαν στήν Ἑλλάδα
οἱ Φοῖνικες. Οἱ ἐθνικιστικοί κύκλοι θεωροῦν τό σχετι-
κό χωρίο εἴτε κακοήθειες τοῦ Ἡροδότου εἴτε «πλαστο-
γραφημένο» (ἀπό Ἑβραίους προφανῶς!). Ἀλλά ὁ Ἡ-
ρόδοτος ἀναπαράγει καί προσπαθεῖ νά ἐξηγήσει λογι-
κά μιάν ἀκόμη παλαιότερή του παράδοση.⁵⁴ Τό κακό
μάλιστα γιά τούς Ἕλληνας-ἄριους εἶναι ὅτι τήν ἴδια ἀπο-
ψη μέ τόν Ἡρόδοτο γιά τήν προέλευση τοῦ ἀλφαβή-
του εἶχε καί ὁ μέγας Ἀριστοτέλης καί μία σειρά ἄλλοι
ἀρχαῖοι συγγραφεῖς. Συγκεκριμένα πρόκειται γιά τήν
πλέον διαδεδομένη ἀποψη στήν ἀρχαία ἑλληνική
Γραμματεία.⁵⁵ Ἐν πάσῃ περιπτώσει, πέρα ἀπό τά ἀρ-
χαῖα κείμενα, ὑπάρχει καί ἡ μαρτυρία τῶν ἀρχαιολο-
γικῶν εὐρημάτων. Δηλαδή τήν ἀποψη πού ἔχουμε θε-
μελιώσει γιά τήν φοινικική προέλευση τοῦ ἑλληνικοῦ
ἀλφαβήτου θά τήν εἶχαμε εἴπω κι' ἂν ἡ ἀρχαία Γραμ-
ματεία σιωποῦσε πλήρως. Οἱ ἐκεῖ ἀναφορές ἀπλῶς
ἔδωσαν τό ἐναυσμα γιά νά στραφεῖ ἡ ἀναζήτηση πρὸς
τήν ὀρθή κατεύθυνση.

Πέρα ἀπό τίς γραμματειακές καί ἐπιγραφικές μαρ-
τυρίες, πού κάνουν λόγο γιά φοινικία γράμματα στίς
διάφορες παραλλαγές τους, γιά τόν ποινικαστή>φοινι-
κιστή ἢ τόν φοινικογράφο,⁵⁶ ἄς προσθέσουμε καί μία
πολύ εὐγλωττη εἰκαστική μαρτυρία. Προέρχεται ἀπό
δύο νομίσματα τῆς ἐξελληνισμένης Τύρου τῆς Φοινί-
κης, πατρίδας τοῦ Κάδμου [Εἰκ. 3]. Τό ἓνα ἐκδόθηκε
ἐπί Ρωμαίου αὐτοκράτορος Φιλίππου τοῦ Ἀραβός
(244-249 μ.Χ.) καί τό ἄλλο ἐπί Γαλλιανοῦ (253-268
μ.Χ.). Στά νομίσματα αὐτά εἰκονίζεται ὁ Κάδμος, φο-
ρώντας σημιτικό χιτῶνα, νά παραδίδει σέ τρεῖς Ἕλλη-
νες (πού ἴσως ἀντιπροσωπεύουν τούς Ἴωνες, Αἰολεῖς
καί Δωριεῖς) ντυμένους μέ χαρακτηριστικά ἱμάτια,
ἕναν τυλιγμένο πάπυρο πού συμβολίζει τά γράμματα
τοῦ ἀλφαβήτου. Κάτω ἀπό τούς τρεῖς ἄνδρες ὑπάρχει
ἡ λεζάντα ΕΛΛΗ[ΝΕΣ], ἐνῶ κάτω ἀπό τόν Φοῖνικα

Δύο ἑλληνικά νομίσματα ἀπό τήν Τύρο τῆς Φοινίκης,
μέ ἀπεικόνιση τοῦ Κάδμου νά παραδίδει τό ἀλφάβητο
στούς Ἕλληνες.

54. Γιά τίς διάφορες ἀπόψεις τῶν ἀρχαίων βλ. A. Hil-
gard, *Grammatici Graeci*, vol. 1.III, Λειψία 1901 (ἀνατ.
Hildsheim 1965), σ. 183,1 - I. Bekker, *Anecdota Graeca* II
σ. 783. Ἐπίσης L.H. Jeffery, «ΑΡΧΑΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ: Some
ancient Greek views» σέ *Europan* (Festschrift E. Grumach),
Βερολίνο 1967, 152-166.

55. Πβ. Α. Σιγάλας, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Γραφῆς*,
Θεσσαλονίκη 1934, σ. 34.

56. Ἡ λέξη φοινικία, στίς διάφορες παραλλαγές της,
σημαίνει φοινικικά. Θά μπορούσε νά σημαίνει καί «βαθυ-
κόκκινα», μ' αὐτή δέ τήν ἐννοια μαρτυρεῖται ἤδη στή μυ-
κηναϊκή Γραμμική Β (po-ni-ki-ja). Ὅμως ἡ συνήθεια γιά
τό χρωματισμό τῶν γραμμάτων τῶν ἐπιγραφῶν (ἰδίως σέ
μάραρο), μετά τή χάραξη, μέ πορφυρό χρῶμα εἶναι μετα-
γενέστερη. Τό χρῶμα αὐτό μάλιστα ὀνομαζόταν μίλτος.
Ἀπαντῶνται ἐπίσης ἐπιγραφές μέ διάφορα ἄλλα χρώματα,
ὅπως ἐπίσης καί χρυσοῖς γράμμασιν. Ἀλλά οἱ παλαιότερες
μαρτυρούμενες ἑλληνικές ἀλφαβητικές ἐπιγραφές δέν εἶναι
χρωματισμένες. Ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον πρόκειται γιά graffiti.
Ἔτσι τό δῆρος τῆς ἐρμηνείας λογικά πέφτει ὑπέρ τῆς ἐκ-
δοχῆς «φοινικικά»=γράμματα ἀπό τή Φοινίκη ἢ τῶν Φοι-
νικῶν, ὡς ἀνάμνηση τῆς προέλευσης τῶν συγκεκριμένων
γραμμάτων. (Πβ. A. Heubeck, *Schrift*, στή σειρά «Archaeo-
logia Homerica», Göttingen 1979, σ. 159). Γιά τόν χρωμα-
τισμό τῶν ἐπιγραφῶν βλ. W. Larfeld, *Griechische Epigraphik*,

ἤρωα ἢ λ. ΚΑΔ[ΜΟΣ]. Στά νομίματα ὑπάρχουν ἐπίσης φοινικικά ἀλλά καί λατινικά γράμματα, τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Στό κάτω μέρος τῆς εικόνας ὑπάρχει ἓνα κοχύλι μοῦριξ (murex), σύμβολο τῆς Τύρου.⁵⁷ Ἀπό τό κοχύλι αὐτό γινόταν ἡ πορφύρα. Βλέπουμε λοιπόν ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Φοινίκης πληρώνουν τοὺς Ἑλληναράδες μέ τό ἴδιο τοὺς τό νόμισμα!

η) Ἡ λέξη *βύβλος* (>βυβλίον>διβλίον = μικρή βίβλος), πού ἀρχικά σήμαινε πάπυρος, κύρια γραφική ὕλη, προέρχεται ἀπό τό ὄνομα τῆς φοινικικῆς πόλης Βύβλου.⁵⁸ Ὁ πάπυρος εἰσήχθη μαζικά στήν Ἑλλάδα μετά τό 650 π.Χ. ὅταν ὁ φαράώ Ψαμμήτιχος ἀνοίξε τίς πύλες τῆς Αἰγύπτου στοὺς Ἕλληνες. Μέχρι τότε ἡ εἰσαγωγή τοῦ παπύρου γινόταν ἀπό τή Βύβλο, ὁπόθεν καί τό ὄνομα. Φοινικικῆς ἐπίσης προελεύσεως εἶναι καί ἡ λ. *δέλτος*, πιθανῶς δέ καί ἡ λ. *χάρτης*,⁵⁹ καθώς καί ἄλλα μέσα ἢ ὕλικά γραφῆς.

7. [Πτώματα θεωριῶν] Σ' αὐτά λοιπόν τά στοιχεῖα στηρίζεται ἡ σήμερα κρατοῦσα στήν ἐπιστήμη ἀποψη σχετικά μέ τήν προέλευση τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου. Καί αὐτά ὀφείλει νά ἀναίρεσει ὅποιος ἐπιθυμεῖ νά ἀμφισβητήσει σοβαρά τήν προέλευση τοῦ ἀλφαβήτου μας. Τά ζητήματα πού δέν ἔχουν βρεῖ ἀκόμη ἰκανοποιητική ἀπάντηση, εἶναι ὁ τόπος καί ὁ χρόνος τοῦ δανεισμοῦ. Ὅχι ἡ προέλευση. Ἡ ἐπιστήμη πορεύεται μέ τήν μέχρι τώρα κατάσταση τῶν γνώσεών μας. Ἄν αὐριο τά δεδομένα ἀλλάξουν, θά ἀλλάξει καί ἡ ἐκτίμησή μας. Αὐτά πού προσκομίζουν οἱ Ἑλληνάριοι γιά νά ἀμφισβητήσουν τήν θεμελιωμένη προέλευση τοῦ ἀλφαβήτου μας εἶναι ἀγνοια, θόρυβος, ἀνθρακες καί ἰδεολογήματα. Μ' αὐτά μπορεῖ μέν νά γίνεται πολιτική (καί πολιτική κάνουν πρωτίστως οἱ ἄνθρωποι), μπορεῖ νά γίνεται (Ἑλλαδ-)εμπόριο, ἀλλά ἐπιστήμη δέν γίνεται. Ὁ φιλόσοφος καί φιλόσοφος τῆς ἐπιστήμης Κάρλ Πόππερ ἔχει τονίσει ὅτι ἡ ἐπιστήμη πορεύεται πάνω σέ πτώματα θεωριῶν, δηλαδή θεωρίες πού κάποτε ἴσχυσαν καί μετά ἀναιρέθηκαν. Ἐδῶ παίξει μέ τή λέξη *ἀναίρεσις*, πού στά ἐλληνικά σημαίνει τόσο τόν φόνο, ὅσο καί τήν ἀνατροπή μιᾶς θεωρίας. Μέχρι λοιπόν νά ἀνατραπεῖ ἡ συγκεκριμένη ἀποψη, εἴτε μέ κάποια νέα εὐρήματα (στά ὅποια δέν ἀνήκουν οἱ ἐθνικιστικές ὄνειρώξεις) εἴτε μέ κάποια ἰσχυρότερα ἐπιχειρήματα, ἡ ἰσχύουσα προέλευση τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου θά παραμένει. Ἡ παγκόσμια ἱστορία τῆς γραφῆς φανερώνει πῶς ἡ προέλευσή της ἔχει νά κάνει μέ σκοπούς πρακτικούς: καταγραφές ἀποθηκεύσεων, φόρων, ὑποτυπωδῶν συναλλαγῶν, ἀποστολῆς προϊόντων, ἐμπορευμάτων κ.λπ. Ἡ γραφή εἶναι δημιουργία τῶν «λογιστῶν», τῶν μεταπρατῶν καί τῶν «ἐμπόρων». Πολύ ἀργότερα ἐγινε ἐργαλεῖο τῶν ποιητῶν καί τῶν σοφῶν.⁶⁰ Στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες ἀνῆκε ἡ τιμή ὅτι μέ τή δημιουργία τοῦ ἀλφαβήτου τοὺς ἔφταξαν ἓνα εὐκολομάθητο ἐργαλεῖο τό ὅποιο σὺν τῷ χρόνῳ ἔθεσαν στήν ὑπηρεσία τῆς γνώσης καί τῆς λο-

γοτεχνίας. Τό ἀλφάβητό τους ἦταν «δημοκρατικό» καί ἐκμηδένισε τό ὅποιο ἱερατεῖο τῆς γνώσης· ἂν ποτέ ὑπῆρξε τέτοιο στήν Ἑλλάδα. ὄντας μεγάλοι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δέν εἶχαν μίξερα συμπλέγματα. Ἀναγνώριζαν τήν προέλευση τοῦ ἀλφαβήτου πού χρησιμοποιοῦσαν καί εὐγνωμονοῦσαν τόν εὐρετήν τῆς γραφῆς τους, αὐτόν τόν «ἀνώνυμο εὐεργέτη τῆς ἀνθρωπότητος» σύμφωνα μέ τή γνωστή διατύπωση τοῦ Βιλαμόβιτς.⁶¹ Στήν ἱστορία τῆς παραλαβῆς καί τῆς βελτίωσης τοῦ ἀλφαβήτου ταιριάζει ἄριστα ἡ ρήση τοῦ Πλάτωνα πῶς «ὅτιπερ ἂν Ἕλληνες βαρβάρων παραλάβωσι, κάλλιον ἐς τέλος ἀπεργάζονται» (*Ἐπινομίς* 987d). Ἄν λοιπόν οἱ Ἑλληνάριοι ἦταν σέ θέση νά μελετήσουν ἀφανάτιστα τοὺς Ἕλληνες, ἴσως θά ἀπελευθερώνονταν ἀπό κάποια πλέγματα. Ἐξ ἄλλου, ὁ ἐθνικός μας ποιητής –ἂν τοῦ ἀναγνωρίζουμε κάποια ἀρμοδιότητα νά μιλάει γιά πράγματα τοῦ ἔθνους– δέν παύει νά τονίζει πῶς τό ἔθνος θά πρέπει νά θεωρεῖ ἐθνικό ὅ,τι εἶναι ἀληθές. Μέ ἄλλα λόγια, νά μή ζοῦμε μέ ψέματα. Τό ζήτημα λοιπόν δέν εἶναι ποιός πρωτοβρήκε τό ἀλφάβητο (οἱ Φοῖνικες τό βρήκαν, μέ πρόδρομους τοὺς κατοίκους τῆς Οὐγκαρίτ), ἀλλά ποιός καί πῶς τό ἀξιοποίησε. Τοὺς καρπούς αὐτῆς τῆς χρήσης τῆς ἀλφαβητικῆς γραφῆς ἀπό τοὺς Ἕλληνες, αὐτῆς τῆς “literate revolution” γιά νά ἐπαναλάβουμε τόν Havelock, τοὺς ἀπολαμβάνει μέχρι σήμερα ὁλόκληρη ἡ ἀνθρωπότητα. Φυσικά, σέ ἀντίθεση μέ τοὺς ὄψιμους καί ἀχρείαστους ἐθναμύντορες, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δέν φθονοῦσαν τοὺς

3η ἐκδ. Μόναχο 1914, σ. 131, M. Guarducci, *Epigrafia Greca I*, Ρώμη 1995, σ. 457.

57. Βλ. σχετ. B.V. Head, *Historia Numorum. A Manual of Greek Numismatics*, 1911 (ἀνατ. Ἀμστερνταμ 1991) 801, Fr. Vian, *Les origines de Thèbes. Cadmos et les Spartes*, Παρίσι 1963, 43 (Pl. X.2), G.F. Hill, *Catalogue of the Greek Coins of Phoenicia in the British Museum*, Λονδίνο 1910, No 488 Pl. 35.1), LIMC τ. 5.1 (1990) sv «Kadmos», A. Zali & A. Berthier (dir.) *L' aventure des écritures*, BnF 1997, 91, Fr. Biquel-Chatonnet & E. Gubel, *Les Phéniciens. Aux origines du Liban*, Παρίσι 2002, 39.

58. L.H. Jeffery, *The local scripts of archaic Greece*, Ὁξφόρδη 1960, σ. 56.

59. P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, sv δέλτος, E. Renan, *Histoire général et système comparé des langues sémitiques I*, 3η ἐκδ., Παρίσι χ.χ., 208.

60. Ὁ Eric Havelock ἔχει περιγράψει πολὺ ὁμορφα τήν πορεία αὐτῆς τῆς ἀλφαβητικῆς γραφῆς στήν Ἑλλάδα στό βιβλίο του μέ τόν χαρακτηριστικό τίτλο *The Muse learns to write* [Ἡ Μοῦσα μαθαίνει νά γράφει], ὅπως καί σέ ἄλλα ἔργα του.

61. Ἡ ἰδέα περὶ εὐρετῶν εἶναι συνυφασμένη μέ τόν ἀρχαῖο τρόπο σκέψης. Φυσικά ὁ ἐπινοητής τῆς γραφῆς παραμένει ἀγνωστος. Γιά τοὺς εὐρετές βλ. A. Kleingünther “Frühstes euretische. Untersuchungen zur Geschichte einer Fragestellung” *Philologus*. Suppl. 26/1, 1934. Εἰδικά γιά τή γραφή, σσ. 26, 60 ἐπ., 145, 147, 149.

Φοίνικες. Εξ άλλου γύρω από τό φθόνο συνωθούνται μιά σειρά από κατώτερα συναισθήματα, όπως ζήλια, δίψα για εκδίκηση, χαιρεκακία, μνησικακία, κακοπιστία, κακολογία, αχαριστία κ.λπ., πού αν τά είχαν δέν θά ήταν μεγάλοι. Ο πολὺς Ἀριστοτέλης ἐκθειάζει τό πολίτευμα τῆς φοινικικῆς Καρχηδόνας (Πολιτ. II.11). Ὅταν πέθανε στήν Ἀθήνα ὁ Ζήνων ὁ Κιτιεύς, ὁ ἔξοχος θεμελιωτής τῆς στωικῆς φιλοσοφίας, φοινικικῆς πιθανότατα καταγωγῆς,⁶² ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων τόν ἔθαψε στόν Κεραμεικό καί τόν τίμησε μέ ψήφισμα. Πρὸς τιμὴν του φτιάχτηκε καί ἓνα ἐπίγραμμα τοῦ Ζηνόδοτου, πού ἀνάμεσα σ' ἄλλα ἔλεγε: «εἰ δέ πάτρα Φοίνισσα, τίς ὁ φθόνος; οὐ καί ὁ Κάδμος κείνος, ἀφ' οὗ γραπτὰν Ἑλλάς ἔχει σελίδα;» [Τί κι' ἂν ἡ πατρίδα σου ἦταν φοινικική; Μήπως ἀπό ἐκεῖ δέν ἦταν καί ὁ Κάδμος ἀπό τόν ὁποῖο ἡ Ἑλλάδα ἀπέκτησε τόν γραπτό λόγο;] (Διογ. Λαέρτ. Βίοι, 7.29-30). Τίς ὁ φθόνος λοιπόν; Νά προσθέσουμε ἐδῶ ὅτι ὄλοι οἱ λαοὶ εὐγνωμονοῦν αὐτόν ἢ αὐτούς πού τούς γνώρισαν τῆ γραφῆ. Οἱ «βάρβαροι» Σλάβοι πού γνώρισαν τῆ γραφῆ μέσω τῶν Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν Μεθόδιου καί Κύριλλου,⁶³ τούς εὐγνωμονοῦν καί τούς ἔχουν ἀνακηρύξει ἁγίους. Στή γιορτή τους, πού εἶναι γιορτή τῆς παιδείας (κάτι σάν τὴν ἑλληνορθόδοξη τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν), οἱ μαθητές ξεχύνονται στοὺς δρόμους κρατώντας πλακάτ μέ τά γράμματα τοῦ παλαιοῦ κυριλλικοῦ ἀλφαβήτου (Εἰκ. 4). Ἔτσι φέρονται οἱ πολιτισμένοι. Ἡ ἡμέτερη ἀρχαιολογοῦσα ἐθνικοφροσύνη βρῖζει τούς Φοίνικες καί τούς «φοινικιστές». Στούς περισσότερους λαοὺς ἡ υἰοθέτηση τῆς γραφῆς ὀφείλεται σέ δανεισμό καί προσαρμογή. Σ' αὐτό δέν ἀποτελοῦν ἐξαιρέση οὔτε

Στίς σλαβικῆς χώρες οἱ ἅγιοι Κύριλλος καί Μεθόδιος ἐορτάζονται καί ὡς ἐπινοητές τοῦ ἀλφαβήτου τους. Ἐδῶ, παρέλαση μαθητῶν στή Σόφια, πού φέρουν γράμματα τοῦ πρώιμου κυριλλικοῦ ἀλφαβήτου.

οἱ Μυκηναῖοι Ἕλληνες, οὔτε οἱ Ἕλληνες τῆς ἀνγῆς τῶν καθαρὰ ἱστορικῶν χρόνων. Ἄλλωστε ἀπό τό 800 π.Χ. καί μετὰ ἀρχίζει γιά τὴν Ἑλλάδα ἡ λεγόμενη «ἀνατολίζουσα περίοδος», ὅποτε παρατηροῦνται ἔντονες ἀνατολικές ἐπιρροές. Κορυφαῖο κέρδος αὐτῆς τῆς περιόδου ὑπῆρξε τό ἑλληνικό ἀλφάβητο. Γράφει σχετικὰ ὁ Walter Burkert: «Τό σημαντικότερο ἐπίτευγμα τῆς ἀνατολίζουσας περιόδου γιά τὴ γενική ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ἡ υἰοθέτηση τοῦ φοινικικοῦ ἀλφαβήτου ἀπό τούς Ἕλληνες καί ἡ ἐπιδέξια προσαρμογή του στήν ἑλληνική φωνητική».⁶⁴ Δέν ὑπάρχει συνεπῶς κανένας λόγος ἀρνήσεως τῶν πολιτιστικῶν δανειῶν. Εἶναι ἄλλωστε τά μόνα δάνεια πού δέν ζητοῦν οὔτε κεφάλαιο οὔτε τόκους. Φυσικά αὐτό δέν ἐμποδίζει κάποιους νά ἐπαγγέλλονται τούς ζουράρηδες⁶⁵ καί τούς ἐμποράκους ἰδεῶν.

62. «Ζήνων Μνασέου ἢ Δημέου, Κιτιεύς ἀπό Κύπρου, πολίματος Ἑλληνικοῦ Φοίνικας ἐποίκου ἐσχηκός» (Διογ. Λαέρτ. Βίοι 7.1). Ὁ πατέρας τοῦ φιλόσοφου λεγόταν Μνασέας, πού μᾶλλον ἀποτελεῖ ἐξελληνισμένο τύπο τοῦ Μανασῆς. Νέο στήν Ἀθήνα τόν ἀποκαλοῦσαν «Φοινικίδιον», δηλαδή Φοινικόπουλο.

63. Ἡ δημιουργία τῆς κυριλλικῆς γραφῆς ἐπιβλήθηκε ἀπό τά πράγματα γιά τίς ἀνάγκες τοῦ προσηλυτισμοῦ τῶν Σλάβων στό χριστιανισμό, θρησκεία τοῦ ἐνός βιβλίου. Οὐδέν κακόν ἀμιγές καλοῦ.

64. W. Burkert, Ἀρχαῖος ἑλληνικός πολιτισμός. Ἡ ἐπίδραση τῆς Ἀνατολῆς, μτφρ. Ἀμαλ. Λογιάνη, Ἀθήνα 2003, β' ἐκδ., Παπαδήμας, σ. 47.

65. Ἀπό τό ἰταλ. usurario = τοκογλυφία.

ΥΠΕΡΡΕΑΛΙΣΜΟΣ

Τό τελευταῖο ένσταντανέ τῆς εὐρωπαϊκῆς διανόησης

τοῦ Βάλτερ Μπένγιαμιν

Τά πνευματικά ρεύματα μποροῦν νά φτάσουν σέ μιά διαφορά δυναμικοῦ ἀρκετά έντονη, ὥστε νά ἐπιτρέπουν στόν κριτικό νά στηρίξει ἐπάνω τους τή λειτουργία τῆς κριτικῆς του δύναμης. Μιά τέτοια διαφορά δυναμικοῦ δημιουργεῖ γιά τόν ὑπερρεαλισμό ἡ διαφορά ἐπιπέδου ἀνάμεσα στή Γαλλία καί στή Γερμανία. Αὐτό πού ξεπήδησε τό 1919 στή Γαλλία μέσα στόν κύκλο κάποιων ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων — ἄς ἀναφέρουμε ἐδῶ τά ὀνόματα τῶν Ἀντρέ Μπρετόν, Λουί Ἀραγκόν, Φιλίπ Σουπώ, Ρομπέρ Ντεσνό, Πῶλ Ἐλύάρ ὡς τά κυριότερα— ἴσως δέν ἦταν παρά ἓνα ἀδύναμο ποταμάκι θρεμμένο ἀπό τήν ὑγρασία τῆς ἀνίας τῆς μεταπολεμικῆς Εὐρώπης καί τά τελευταία ισχνά ρεύματα τῆς γαλλικῆς παρακμῆς. Οἱ σοφολογιότατοι πού σήμερα ἀκόμη δέν κατορθώνουν νά προχωρήσουν πέρα ἀπό τίς «αὐθεντικές πηγές» τῆς κίνησης αὐτῆς καί ἐξακολουθοῦν νά μὴν ἔχουν ἄλλο νά ποῦν ἀπό τό νά ἐπαναλαμβάνουν ὅτι μιά ἀκόμη κλίμα διανοουμένων φενακίζει ἀπλῶς τήν ἀξιοσέβαστη δημόσια κοινότητα, εἶναι λιγάκι σάν μιά ὁμάδα ἐμπερογνωμόνων πού στέκονται σέ μιά πηγὴ γιά νά καταλήξουν ὑστερα ἀπό ἐμβριθὴ σκέψη στήν πεποίθηση ὅτι τό ποταμάκι τῆς δέν πρόκειται ποτέ νά θέσει σέ κίνηση στροβίλους.

Ὁ Γερμανός παρατηρητῆς δέν βρίσκεται στήν πηγὴ. Αὐτὴ ἀκριβῶς εἶναι ἡ εὐκαιρία πού τοῦ δίνεται. Βρίσκεται στήν κοιλάδα. Ἐχει τὴ δυνατότητα νά ἐκτιμήσει τὴν ἐνέργεια τῆς κίνησης. Γι' αὐτόν πού, ὡς Γερμανός, εἶναι ἐδῶ καί καιρὸ ἐξοικειωμένος μὲ τὴν κρίση τῆς διανόησης ἢ ἀκριβέστερα τῆς σὺντακτικῆς ἀντίληψης γιά τὴν ἐλευθερία, πού γνωρίζει ποιά φρενήρης βούληση ξύπνησε μέσα στήν κίνηση αὐτὴ καί τὴν ὠθεῖ νά βγεῖ ἀπὸ τό στάδιο τῶν αἰωνίων συζητήσεων καί νά φτάσει μὲ κάθε τίμημα στήν ἀπόφαση, γι' αὐτόν πού γνώρισε στό περὶ του τί σημαίνει νά βρίσκεται ἐκτεθειμένος ἀνάμεσα στήν ἀναρχικὴ σφενδόνη καί τὴν ἐπαναστατικὴ πειθαρχία, γι' αὐτόν λοιπὸν δέν ὑπάρχει δικαιολογία νά θεωρήσει ἐπιπόλαια τὴν κίνηση ὡς «καλλιτεχνικὴ» καί «ποιητικὴ». Καί ἂν στήν ἀρχὴ ἦταν αὐτό, ὅμως ἀκριβῶς στήν ἀρχὴ ὁ Μπρετόν εἶχε

ἤδη δηλώσει ὅτι θέλει νά διακόψει σχέσεις μὲ μιά πρακτικὴ πού ἐκθέτει στό κοινὸ τίς λογοτεχνικὲς ἡττες μιᾶς ὀρισμένης μορφῆς ὑπαρξῆς ἐνῶ κρατᾶει αὐτὴ τὴ μορφὴ ὑπαρξῆς γιά τόν ἑαυτὸ τῆς. Ἐν συντομία ὅμως καί διαλεκτικότερα ἐκφρασμένο αὐτό σημαίνει ὅτι στήν προκειμένη περίπτωση ὁ χῶρος τῆς ποίησης ἀνατινάχθηκε ἐκ τῶν ἔνδον μὲ τὴν ἀπόφαση ἐνός κύκλου στενά συνδεδεμένων ἀνθρώπων νά ἐξωθήσουν μέχρι τὰ ἔσχατα ὅρια τοῦ δυνατοῦ τό «ποιητικῶς ζῆν». Καί μπορεῖ κανεὶς νά τοὺς πιστέψει κατὰ λέξη, ὅταν ἰσχυρίζονταν ὅτι ἡ Ἐποχὴ στήν Κόλαση τοῦ Ρεμπώ δέν εἶχε πιά μυστικά γι' αὐτούς. Γιατί τό βιβλίο αὐτό εἶναι πράγματι ἡ πρώτη γραπτὴ πηγὴ αὐτῆς τῆς κίνησης. (Ἀπὸ τά νεότερα χρόνια. Γιά τοὺς παλαιότερους προδρόμους θά μιλήσουμε παρακάτω). Μπορεῖ ἀραγε ἄλ-

λος νά ἀφήσει νά φανεῖ πιά τελεσίδικα καί πιά κοφτερά, τό περί τίνος πρόκειται ἐδῶ, ἀπ' ὅ,τι ὁ ἴδιος ὁ Ρεμπώ στό προσωπικό του ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου του αὐτοῦ; Ἐκεῖ, στό σημεῖο ὅπου βρῖσκεται ἡ φράση «στά μετάξια τῶν θαλασσῶν καί τῶν ἀρκτικῶν ἀνθέων» σημειώνει ἀργότερα στό περιθώριο: «Δέν ὑπάρχουν» («Elles n' existent pas»).

Σέ πόσο ἀφανή καί παράμερη ὕλη φώλιαζε ἀρχικά ὁ διαλεκτικός πυρήνας, ἀπ' ὅπου ἀργότερα ξεδιπλώθηκε ὁ ὑπερρεαλισμός, μᾶς τό ἔχει δείξει τό 1924, σέ μιᾶ ἐποχή πού ἡ ἐξέλιξη δέν ἦταν ἀκόμη προβλέψιμη, ὁ Ἀραγκόν στό ἔργο του *Κύμα Ὀνειρῶν* («Vague de rêves»). Σήμερα ἡ ἐξέλιξη εἶναι δυνατόν νά προβλεφθεῖ. Γιατί δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τό ἡρωικό στάδιο, τόν κατάλογο τῶν ἡρώων τοῦ ὁποίου μᾶς παραθέτει ἐκεῖ ὁ Ἀραγκόν, ἔχει τερματιστεῖ. Ὑπάρχει πάντοτε σέ τέτοιες κινήσεις μιᾶ στιγμή, κατά τήν ὁποία ἡ ἀρχική ἐνταση, πού συνδέει τά μέλη τῆς μυστικῆς ἐταιρείας, μέλλει νά ἐκραγεῖ σέ ἕναν ἀντικειμενικό, κοσμικό ἀγῶνα γιά ἰσχύ καί ἐξουσία ἢ νά σκορπίσει ὡς δημόσια διακηρύξη καί νά μετασηματιστεῖ. Σ' αὐτή τή φάση μετασηματισμοῦ βρῖσκεται αὐτή τή στιγμή ὁ ὑπερρεαλισμός. Τότε ὅμως, ὅταν μέ τή μορφή ἑνός ἔμπνοου κύματος ὀνειρῶν, πλημμύριζε τοῦς γεννητορές του, ἐμοιαζε νά εἶναι τό ἀκεραιότατο, τό τελικότατο, τό ὅλως ἀπόλυτο. Καθετί μέ τό ὁποῖο ἐρχόταν σέ ἐπαφή ὀλοκληρωνόταν. Ἄξια νά τή ζήσεις ἦταν μόνο ἡ ζωή, ὅπου τό κατώφλι ἀνάμεσα στόν ὕπνο καί τήν ἐγρήγορη εἶχε σβήσει σάν ἀπό τά πατήματα ἀθρώων εἰκόνων πού συνωθοῦνταν σ' ἕνα ἀδιάκοπο πηγαινέλα ἀνάμεσα στά δύο, ἐνῶ ἡ γλῶσσα ἐμοιαζε νά βρῖσκει τόν ἑαυτό της ἐκεῖ ὅπου ὁ ἦχος καί ἡ εἰκόνα, ἡ εἰκόνα καί ὁ ἦχος εἰσχωρῶν τόσο εὐχάριστα τό ἕνα στό ἄλλο ὥστε νά μήν ὑπάρχει πιά ἡ σχισμὴ πού θά δεχθεῖ τό κέραμα τοῦ «νοήματος». Ἡ εἰκόνα καί ἡ γλῶσσα ἔχουν τό προβάδισμα. Ὁ Σαίν Πολρού, ὅταν κατά τά ξημερώματα πηγαινέει νά κοιμηθεῖ, κρεμάει στήν πόρτα του τήν ἐπιγραφή: «Ὁ ποιητής ἐργάζεται». Ὁ Μπρετόν σημειώνει: «*Ἦσυχα. Θέλω νά περάσω μέσα ἀπό αὐτό πού δέν πέρασε ποτέ κανεῖς, ἦσυχα! Πέραστε πρώτη, προσφιλεστάτη γλῶσσα*». Ἐκείνη ἔχει τό προβάδισμα.

Ὅχι μόνο πρῖν ἀπό τό νόημα ἀλλά καί πρῖν ἀπό τό ἐγώ. Στήν ἀρθρωση τοῦ κόσμου τό ὄνειρο κάνει τήν ἀτομικότητα νά κουνιέται σάν κούφιο δόντι. Αὐτή ἡ χαλάρωση τοῦ ἐγώ μέσα ἀπό τή μέθη εἶναι ὅμως ταυτόχρονα καί ἡ γόνιμη καί ζωντανή ἐκείνη ἐμπειρία, πού ἐπέτρεψε σ' αὐτούς τοῦς ἀνθρώπους νά βγοῦν ἀπό τή σφαῖρα τῆς γοιτειᾶς τῆς μέθης. Δέν εἶναι ἐδῶ ὁ κατάλληλος τόπος νά σκιαγραφήσουμε μέ ἀκριβεία τήν ὑπερρεαλιστική ἐμπειρία. Ὅποιος ὅμως ἔχει ἀναγνωρίσει ὅτι στά κείμενα αὐτοῦ τοῦ κύκλου δέν ἔχει νά κάνει μέ λογοτεχνία ἀλλά μέ ἄλλα πράγματα – ἴσως μέ διακηρύξεις, συνθήματα, ντοκουμέντα, μπλόφες ἢ πλαστογραφίες, ὅμως ὄχι μέ λογοτεχνία – ἀντιλαμβάνεται ἐπίσης ὅτι στά γραπτά αὐτά γίνεται λόγος γιά ἐμπει-

ρίες καί ὄχι γιά θεωρίες καί ἀκόμη λιγότερο γιά πλάσματα τῆς φαντασίας. Καί οἱ ἐμπειρίες αὐτές δέν περιορίζονται διόλου στό ὄνειρο ἢ στίς ὥρες τῆς χασισοποιίας καί τῆς ὀπιοφαγίας. Εἶναι μεγάλο λάθος νά θεωροῦμε ὅτι ἀπό τίς «ὑπερρεαλιστικές ἐμπειρίες» ξέρουμε μόνο τίς θρησκευτικές ἐκστάσεις ἢ τίς ἐκστάσεις τῶν ναρκωτικῶν. Ὅτιο τοῦ λαοῦ ὀνόμασε ὁ Λένιν τή θρησκεία φέροντας ἔτσι πιά κοντά αὐτά τά δύο πράγματα ἀπ' ὅσο θά ἄρесе στους ὑπερρεαλιστές. Θά γίνεῖ παρακάτω λόγος γιά τήν πικρή, παθιασμένη ἐξέγερση ἐναντία στόν καθολικισμό, μέσα ἀπό τήν ὁποία ὁ Ρεμπώ, ὁ Λωτρεμόν καί ὁ Ἀπολλιναῖρ ἔφεραν στόν κόσμο τόν ὑπερρεαλισμό. Ἡ πραγματικά δημιουργική ὑπέρβαση τῆς θρησκευτικῆς φώτισης ὥστόσο δέν βρῖσκεται στά ναρκωτικά. Βρῖσκεται σέ μιᾶ *θύραθεν φώτιση* ὑλιστικῆς καί ἀνθρωπολογικῆς ἐμπνευσης, γιά τήν ὁποία τό χασίς, τό ὄπιο ἢ δέν ξέρω τί ἄλλο θά μπορούσαν νά ἀποτελέσουν τήν προκαταρκτική ἐκπαίδευση. (Ἐπικίνδυνη ὅμως. Καί ἡ θρησκευτική ἐκπαίδευση ξέρουμε πῶς εἶναι αὐστηρότερη). Αὐτή ἡ θύραθεν φώτιση ὅμως δέν συναντήθηκε πάντοτε μέ τόν ὑπερρεαλισμό στό αὐτό μῆκος κύματος καί ἀκριβῶς τά ὑπερρεαλιστικά γραπτά πού τή διακηρύσσουν μέ τή μεγαλύτερη ἔμφαση, ὁ ἀσύγκριτος *Paysan de Paris* τοῦ Ἀραγκόν καί ἡ *Nadja* τοῦ Μπρετόν ἐμφανίζονται στό σημεῖο αὐτό ἐξαιρετικά ἐνοχλητικά συμπτώματα ἀνεπάρκειας.

Ἔτσι ὑπάρχει στή *Nadja* ἕνα θαυμάσιο σημεῖο σχετικά μέ τίς «συναρπαστικές μέρες τῆς λειλασίας τοῦ Παρισιοῦ ἐπί τῶν γεγονότων Σάκκο καί Βαντσέτι», καί ἀπό κεῖ ὁ Μπρετόν συνάγει τή διαβεβαίωση ὅτι τό Boulevard Bonne Nouvelle ἐξεπλήρωσε ἐκείνες τίς ἡμέρες τῆ στρατιηγικῆ ὑπόσχεση τῆς ἐξέγερσης, τήν ὁποία ἀνέκαθεν ἔδινε τό ὄνομά του. Ἐμφανίζεται ὅμως καί ἡ κυρία Σάκκο, πού δέν εἶναι ὥστόσο ἡ γυναίκα τοῦ θύματος τοῦ Fuller ἀλλά μιᾶ *voyante*, ἕνα μέντιουμ πού κατοικεῖ στόν ἀριθμό 3 τῆς rue des Usines καί λέει στόν Πῶλ Ἐλνάρ ὅτι δέν τόν περιμένει καλό ἀπό τή *Nadja*. Κι ἐμεῖς λοιπόν παραδεχόμαστε ὅτι ὁ ριψοκίνδυνος δρόμος τῶν ὑπερρεαλιστῶν, πού περνάει πάνω ἀπό στέγες, ἀλεξικέραυνα, ὑδρορροές, θεράντες, ἀνεμοδείκτες καί ἀκροκέραμα – γιά τοῦς διαρρηκτες ὅλα τά ἀρχιτεκτονικά κοσμήματα πρέπει νά εἶναι χρήσιμα –, ὁ δρόμος λοιπόν αὐτός ὀδηγεῖ ἐπίσης στό ὑγρό καταγώγιο τοῦ πνευματικοῦ. Ὅμως δέν μᾶς ἀρέσει καθόλου νά τόν ἀκοῦμε νά χτυπάει προσεκτικά τά τζάμα γιά νά πληροφορηθεῖ τό μέλλον του. Ποιός δέν θά θελε νά δεῖ αὐτά τά θετά παιδιά τῆς ἐπανάστασης νά διαχωρίζουν σαφῶς τή θέση τους ἀπ' ὅλα ὅσα συμβαίνουν στίς πνευματικές συναντήσεις ξεπεσμένων κυριῶν τῆς ἀριστοκρατίας, συνταξιούχων συνταγματάρχων καί ἐμικρέδων μέ ἀμφίβολο παρελθόν;

Κατά τά λοιπὰ τό βιβλίο τοῦ Μπρετόν προσφέρεται γιά νά ἐξηγήσει κανεῖς μερικά βασικά χαρακτηριστικά αὐτῆς τῆς «θύραθεν φώτισης». Ἀποκαλεῖ τή *Nadja* «livre à porte battante» – «βιβλίο ὅπου ἡ πόρτα χτυ-

πάει». (Στή Μόσχα έμενα σ' ένα ξενοδοχείο, στό οποίο όλοι σχεδόν οι ένοικοι ήταν Θιβετιανοί μοναχοί, οι οποίοι είχαν έρθει στή Μόσχα για ένα συνέδριο τών βουδιστικών εκκλησιών. Μου έκανε έντύπωση ότι πολλές πόρτες στους διαδρόμους τού ξενοδοχείου ήταν συνεχώς μισάνοιχτες. Αυτό πού στήν αρχή μου φάνηκε σύμπτωση μ' έκανε στή συνέχεια νά νιώσω ανοίκεια. Έτσι ρώτηρα κι έμαθα ότι στά δωμάτια αυτά κατοικούσαν όπαδοί μιās αίρεσης πού είχαν τάξει νά μίν παραμένουν ποτέ σέ κλειστούς χώρους. Τό σόκ πού δοκίμασα τότε θά πρέπει νά τό νιώσει και ό άναγνώστης τής *Nadja*). Τό νά ζείς στόν γυάλινο πύργο είναι επαναστατική άρετή *par excellence*. Είναι κι αυτό μιά μέθη, μιά ήθικη έπιδειξιμανία πού μās είναι έξαιρετικά άπαραίτητη. Η διακριτικότητα σέ θέματα τής προσωπικής ύπαρξης από άριστοκρατική άρετή γίνεται όλο και περισσότερο ύπόθεση τών πετυχημένων μικροαστών. Η *Nadja* έχει βρει τήν πραγματική δημιουργική σύνθεση ανάμεσα στό μυθιστόρημα τέχνης και τό μυθιστόρημα-κλειδί.

Δέν χρειάζεται εξάλλου —και αυτό ύποστηρίζει και ή *Nadja*— παρά νά είναι κανείς σοβαρός μέ τόν έρωτα για νά άναγνωρίσει και σ' αυτόν ένα είδος «θύραθεν φώτισης».

«Ακριβώς τότε», διηγείται ό συγγραφέας, «(δηλαδή τήν έποχή τής συναναστροφής του μέ τή *Nadja*), μελετούσα τήν έποχή τού Λουδοβίκου τού 7ου έπειδή ήταν ή έποχή τών «έρωτικών αυλών» κι εγώ έπιθυμούσα μέ ένταση νά φανταστώ πώς έδλεπαν τότε οι άνθρωποι τή ζωή».

Σχετικά μέ τήν προηγμένη έρωτική ποίηση διαθέτουμε τώρα, χάρις στό έργο ενός νεότερου συγγραφέα, μερικές ακριβέστερες πληροφορίες, οι όποιες βρίσκονται σέ έκπληκτική προσέγγιση μέ τήν υπερρεαλιστική αντίληψη για τόν έρωτα. «Όλοι οι ποιητές τού Νέου Στύλ», γράφει στό θαυμάσιο βιβλίο του *Dante als Dichter der irdischen Welt* («Ό Δάντης ως ποιητής τού έπίγειου κόσμου») ό Έρικ Άουερμπαχ (Erich Auerbach), «έχουν μιά μυστική έρωμένη, σέ όλους συμβαίνουν περίπου οι ίδιες παράξενες έρωτικές περιπέτειες, σέ όλους ό Έρωσ χαρίζει ή άρνεϊται δώρα, πού μοιάζουν περισσότερο μέ πνευματική φώτιση παρά μέ αισθησιακή απόλαυση, όλοι άνήκουν σέ κάποιου είδους μυστική ένωση πού καθορίζει τήν έσωτερική ίσως και τήν έξωτερική τους ζωή». Η διαλεκτική τής μέθης είναι ιδιότυπη. Δέν είναι άραγε κάθε έκσταση στόν έναν κόσμο ταπεινωτική νηφαλιότητα στόν συμπληρωματικό του; Πού άλλου θέλει νά καταλήξει ό ίπποτικός έρωτας —και είναι αυτός και όχι ό συνηθισμένος έρωτας πού συνδέει τόν Μπρετόν μέ τήν όραματίστρια κόρη— άν όχι στό ότι ή άγνότητα είναι φυγή; Φυγή σ' έναν κόσμο πού δέν γειτνιάζει μόνο μέ τούς πανάγιους τάφους και τά μοναστήρια τής Παρθένου αλλά και μέ τήν παραμονή μιās μάχης ή τήν επαύριον μιās νίκης.

Η δέσποινα τών λογισμών τού έρωτος είναι στόν έσωτερικό έρωτα κάτι τό έντελώς έπουσιώδες. Τό

ίδιο και στόν Μπρετόν. Βρίσκεται πιο κοντά μέ τά πράγματα τά όποια είναι κοντά στή *Nadja*, παρά μέ τήν ίδια. Ποιά είναι όμως τά πράγματα μέ τά όποια είναι κοντά εκείνη; Ό κατάλογός τους μās είναι στό έπακρο διαφωτιστικός για τόν υπερρεαλισμό. Από πού ν' αρχίσει κανείς; Ό υπερρεαλισμός μπορεί νά περιηφανευτεί για μιά καταπληκτική άνακάλυψη. Είναι ό πρώτος πού άνακάλυψε τήν επαναστατική δύναμη πού αναδύεται μέσα από τό «παρωχημένο»: τίς πρώτες σιδηρές κατασκευές, τά πρώτα έργοστάσια, τίς πρώτες φωτογραφίες, τά αντικείμενα πού ή χρήση τους αρχίζει νά σβήνει, τά παλιά πιάνο μέ συρά, τά προ πενταετίας ρούχα, τά μοντέρνα κέντρα διασκεδάσεων όταν έχουν πάψει πιά νά είναι στή μόδα. Για τό ποιά σχέση έχουν αυτά τά πράγματα μέ τήν επανάσταση, κανείς δέν μπορεί νά έχει ακριβέστερη αντίληψη από τούς συγγραφείς αυτούς. Τό πώς ή άθλιότητα —όχι μόνο ή κοινωνική αλλά και ή αρχιτεκτονική, ή άθλιότητα τών έσωτερικών χώρων, τά αντικείμενα πού ύποδουλώνουν ένώ είναι τά ίδια ύπόδουλα— μπορεί άποτομα νά μεταστραφεί σέ επαναστατικό μηδενισμό, αυτό δέν τό είχε αντίληφθει κανείς πριν απ' αυτούς τό όραματίστες και οίωνοσκόπους. Άν αντιπαρέλθουμε τό *Passage de l'Opera* τού Άραγκόν, ό Μπρετόν και ή *Nadja* είναι τό έρωτικό ζευγάρι πού μετατρέπει σέ επαναστατική έμπειρία, άν όχι σέ δράση, όλα όσα μάθαμε κατά τή διάρκεια μελαγχολικών διαδρομών μέ τό τρένο (οι σιδηρόδρομοι έχουν αρχίσει νά παλιώνουν), ή κάποια μοναχικά κυριακάτικα άπογεύματα στίς έργατικές συνοικίες τών μεγάλων πόλεων καθώς κοιτάζαμε για πρώτη φορά μέσα από τά βρεγμένα τζάμια τού παραθύρου ενός καινούργιου διαμερίσματος. Είναι αυτοί πού οδηγούν στήν έκρηξη τίς κραταιές δυνάμεις τής «άτμόσφαιρας» πού είναι κρυμμένες μέσα σ' αυτά τά πράγματα. Πώς φαντάζεστε άραγε ότι θά διαμορφωθεί μιά ζωή πού θ' αφήσει σέ μιά άποφασιστική στιγμή νά τήν καθορίσει τό τελευταίο τραγουδάκι τού συρμού;

Τό τέχνασμα πού δαμάζει αυτόν τόν κόσμο πραγματών —είναι προσφύτερο εδώ νά μιλάμε για τέχνασμα κι όχι για μέθοδο— συνίσταται στήν ύποκατάσταση τού ιστορικού βλέμματος πάνω στό παρελθόν μέ τό πολιτικό.

«Ανοιχτείτε τάφοι, έσεις νεκροί τών πινακοθηκών, πτώματα πίσω από τά παραβάν, σέ άνάκτορα, πύργους και μοναστήρια, ιδού σās όμιλεί ό μυθικός κλειδοϋχος κρατάει στά χέρια του έναν όρμαθό κλειδιά όλων τών εποχών, γνωρίζει ν' ανοίγει και τίς πιο πανούργες κλειδαριές και σās προσκαλεί νά εισέλθετε στόν κόσμο τού σήμερα, ν' άνακατευτείτε μέ τούς άχθοφόρους, τούς μηχανικούς, πού τό χρέμα τους έξευγενίζει, νά έγκατασταθείτε άναπαντικά στά αυτοκίνητά τους, πού είναι λαμπρά σαν πανοπλίες από χρόνους ίπποτικούς, νά πάρετε τή θέση σας στίς διεθνείς άμαξοστοιχίες και νά συνταχθείτε μέ όλους εκεί-

νους πού είναι ακόμη περήφανοι γιά τά προνόμιά τους. Όμως ό πολιτισμός γρήγορα θά τούς ξεκάνει».

Τά λόγια αυτά έβαλε στό στόμα του 'Απολλιναιρ ό φίλος του 'Ανρί Χέρτζ. 'Από τόν 'Απολλιναιρ ξεκινάει αυτή ή τεχνική. Τή χρησιμοποίησε μέ μακιαβελικό ύπολογισμό στή συλλογή διηγημάτων τους *L' hérésisme* γιά νά ανατινάξει τόν καθολικισμό (στόν όποιο μέσα του πίστευε).

Στό κέντρο αυτού του κόσμου πραγμάτων στέκεται τό πιο όνειρεμένο από τά αντικείμενά του, ή ίδια ή πόλη του Παρισιού. 'Αλλά μόνο ή εξέγερση φέρνει άκατάπανστα στήν επιφάνεια τό υπερρεαλιστικό του πρόσωπο (έρημοι δρόμοι στους όποιους σφυρίγματα και πυροβολισμοί ύπαγορεύουν τήν απόφαση). Και κανένα πρόσωπο δέν είναι σέ τέτοιο βαθμό υπερρεαλιστικό όσο τό πραγματικό πρόσωπο μιάς πόλης. Κανένας πίνακας του Ντέ Κίρικο ή του Μάξ 'Ερνστ δέν μπορεί νά αναμετρηθεί μέ τήν ενάργεια τών εικόνων τών έσωτερικών της φρουριών, τά όποια πρέπει πρώτα κανείς νά τά άλώσει και νά τά καταλάβει γιά νά κυριαρχήσει στό πεπρωμένο τους και μέσα από τό πεπρωμένο τους στό πεπρωμένο τών μαζών της και στήν προσωπική του μοίρα. 'Η Nadja είναι μιά εκπρόσωπος αυτών τών μαζών και εκείνου πού τīs εμπνέει επαναστατικά.

«Τό μέγα άσυνείδητο, ζωντανό και ήχηρό, πού μου εμπνέει τīs μόνες άποδεικτικές μου πράξεις, μέ τήν έννοια ότι ζητώ πάντα νά άποδείξω ότι έξουσιάζει αιώνια καθετί πού μου άνήκει».

Εδώ θρίσκει κανείς τόν κατάλογο αυτών τών όχυρών αρχίζοντας από τήν Place Maubert, τό κατ' έξοχήν μέρος όπου ή θρώμα διατηρεί όλη τή συμβολική της δύναμη μέχρι τό «Theâtre Moderne», πού είμαι άπαρηγόρητος γιατί δέν πρόλαβα νά τό γνωρίσω. 'Αλλά στήν περιγραφή του μπάρ του άνω όρόφου από τόν Μπρετόν —«είναι όλοσκότεινο, λαβύρινθοι από φυλλωσιές, άπ' όπου δέν μπορείς νά θγείς —ένα σαλό-νι στό βυθό τής λίμνης»— ύπάρχει κάτι πού μου θυμίζει εκείνον τόν χώρο του παλιού Καφενειού τών Πριγκιπισσών πού ποτέ δέν τόν κατανόησε κανείς. Μιλώ γιά τό πίσω δωμάτιο του πρώτου όρόφου μέ τά ζευγάρια μέσα στό γαλάζιο φώς. Τό άποκαλούσαμε «τό νεκροτομείο» και ήταν τό τελευταίο καφενείο πού ήταν προορισμένο γιά τόν έρωτα. Σέ τέτοια σημεία έπεμβαίνει στά κείμενα του Μπρετόν μέ έξαιρετικά περιέργο τρόπο ή φωτογραφία. Κάνει τούς δρόμους, τīs άψίδες και τīs πλατείες της πόλης εικονογραφικό υλικό γιά λαϊκό μυθιστόρημα, άφαιρεί από αυτά τά αιωνόβια αρχιτεκτονήματα τήν κοινότοπη προφάνειά τους γιά νά τά στρέψει μέ άρχέγονη ένταση προς τά άναπαριστώμενα συμβάντα στά όποια παραπέμπουν, όπως ακριβώς στά παλιά βιβλία τών ύπηρετριών τά κατά λέξη παραθέματα μέ τόν αριθμό τής σελίδας. Και όλα τά μέρη του Παρισιού, πού έμφανίζονται εδώ είναι σημεία, στά όποια αυτό πού ύπάρχει άνάμεσα σ' αυτούς

Ο Μάν Πέυ

τους ανθρώπους κινείται σάν περιστρεφόμενη πόρτα. Και τό Παρίσι τών υπερρεαλιστών είναι ένας «μικρός κόσμος». Αυτό σημαίνει ότι μέσα στόν μεγάλο κόσμο, στό σύμπαν, τά πράγματα δέν είναι διαφορετικά. Και εκεί ύπάρχουν διασταυρώσεις, στίς όποιες αστράφτουν απόκοσμα φωτεινά σήματα κυκλοφορίας, ενώ αναρίθμητες αναλογίες και συνδέσεις γεγονότων είναι στήν ήμερήσια διάταξη. Είναι ό χώρος γιά τόν όποιο μιλάει ή υπερρεαλιστική ποίηση. Κι αυτό πρέπει νά τό σημειώσουμε, έστω και μόνο γιά νά έρμηνεύσουμε τήν ύποχρεωτική παρανόση του «l' art pour l' art». Γιατί τό

l'art pour l'art δέν ὑπῆρξε σχεδόν ποτέ κάτι γιά νά τό πάρει κανείς κατά γράμμα, ἀλλά ἡ σημαία ἑνός πλοίου, πού μεταφέρει ἕνα ἀγαθό, τό ὅποιο ὅμως δέν μπορεῖ νά δηλωθεῖ γιατί τοῦ λείπει τό ὄνομα. Ἡ παρούσα στιγμή θά ἦταν ἡ κατάλληλη γιά νά καταπιαστεῖ κανείς μέ ἕνα ἔργο πού θά φώτιζε ὅσο κανένα ἄλλο τήν κρίση τῶν τεχνῶν τῆς ὁποίας παριστάμεθα μάρτυρες: μιά ἱστορία τῆς ἐσωτερικῆς ποίησης. Δέν εἶναι ἐξᾶλλου διόλου τυχαῖο τό ὅτι λείπει ἕνα παρόμοιο ἔργο. Γιατί γιά νά γραφεῖ μιά τέτοια ἱστορία, ὅπως ἡ ἴδια ἀπαιτεῖ νά γραφεῖ—δηλαδή ὄχι ὡς ἕνα συλλογικό ἔργο στό ὅποιο ὁ κάθε «ειδικός» ξεχωριστά θά συμβάλει μέ «ὄ,τι ἀξιολογότερο» ἀπό τόν τομέα του, ἀλλά ὡς θεμελιωμένο σύγγραμμα ἑνός μεμονωμένου ἀνθρώπου ὁ ὅποιος, κινημένος ἀπό μιά ἐσωτερική ἀνάγκη, θά ἐξέθετε περισσότερο τή συνεχῶς ἀνανεούμενη αὐθόρμητη ἀναδίωξη τῆς ἐσωτερικῆς ποίησης παρά τήν ἱστορία τῆς ἐξέλιξής της—αὐτό θά σήμαινε πῶς ἕνα τέτοιο ἔργο θά ἐμοιαζε μέ ἐκεῖνα τά λόγια ἐξομολογητικά συγγράμματα πού μπορεῖ κανείς νά βρεῖ σέ κάθε αἰώνα. Στήν τελευταία σελίδα του δέ σίγουρα θά ὑπῆρχε ἡ ἀκτινογραφία τοῦ υπερρεαλισμοῦ. Ὁ Μπρετόν ἐπισημαίνει στό ἔργο του *Introduction au discours sur le peu de réalité* ὅτι ὁ φιλοσοφικός ρεαλισμός τοῦ Μεσαίωνα βρῖσκεται στή βάση τῆς ποιητικῆς ἐμπειρίας. Ὁ ρεαλισμός αὐτός ὡστόσο—δηλαδή ἡ πίστη σέ μιά πραγματική ξεχωριστή ὑπαρξη τῶν ἐννοιῶν, εἴτε ἐκτός εἴτε ἐντός τῶν πραγμάτων—καθιστοῦσε ἀνέκαθεν εὐκολο τό πέρασμα ἀπό τό λογικό βασίλειο τῶν ἐννοιῶν στό μαγικό βασίλειο τῶν λέξεων. Μαγικά λεκτικά πειράματα καί ὄχι καλλιτεχνικά παιχνιδίσματα εἶναι ἐξᾶλλου οἱ φωνητικές καί γραφιστικές ταχυδακτυλουργίες πού ἐδῶ καί δεκαπέντε χρόνια διατρέχουν τό σύνολο τῆς πρωτοποριακῆς λογοτεχνίας εἴτε αὐτή λέγεται φουτουρισμός εἴτε ντανταϊσμός εἴτε υπερρεαλισμός. Τό πῶς ἐδῶ τό σύνθημα, τό ξόρκι καί ἡ λογική ἔννοια δαπερνοῦν τό ἕνα τό ἄλλο, τό δείχνουν τά ἀκόλουθα λόγια τοῦ Ἀπολλιναῖρ ἀπό τό τελευταῖο του μανιφέστο *L' esprit nouveau et les poètes*, γραμμένο τό 1918:

«Στήν ποίηση δέν ὑπάρχει τό μοντέρνο ἀντίστοιχο τῆς ταχύτητας καί τῆς ἀπλότητος μέ τήν ὁποία εἴμαστε συνηθισμένοι νά διατυπώνουμε μέ μιά μόνο λέξη τόσο σύνθετες ἐννοιες ὅπως πλῆθος, λαός ἢ σύμπαν. Ὡστόσο οἱ σημερινοί ποιητές συμπληρώνουν αὐτό τό κενό· οἱ ποιητικές τους συνθέσεις δημιουργοῦν νέες πραγματικότητες, πού ἡ πλαστική τους ἔκφραση εἶναι ἐξίσου σύνθετη μέ ἐκεῖνη τῶν λέξεων πού ἐκφράζουν συλλογικότητες».

* Ἄν τώρα ὁ Ἀπολλιναῖρ καί ὁ Μπρετόν προχωροῦν παραπέρα καί καλπάζοντας πραγματοποιοῦν τή σύνδεση τοῦ υπερρεαλισμοῦ μέ τό περιβάλλον μέ τή δήλωση ὅτι: «Οἱ κατακτήσεις τῆς ἐπιστήμης βασίζονται πολὺ περισσότερο στήν υπερρεαλιστική παρά στή λογική σκέψη», ἂν μέ ἄλλα λόγια καθιστοῦν τή μυθικοποίηση, πού τό ἀποκορύφωμά της ὁ Μπρετόν τό βλέπει

στήν ποίηση (αὐτό εἶναι συζητήσιμο), βάση καί τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλλά καί τῆς τεχνολογικῆς ἐξέλιξης, τότε θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι μιά τέτοια ὀλοκληρωτική ἐνσωμάτωση τῶν πάντων παραεἶναι ὀρηκτική. Εἶναι πολὺ διδακτικό τό νά συγκρίνει κανείς τό βεβιασμένο ἐναγκαλισμό τῆς κίνησης αὐτῆς μέ τό παρανοημένο τεχνολογικό θαῦμα—σέ κάποιο σημεῖο ὁ Ἀπολλιναῖρ λέει: «Οἱ ἀρχαῖοι μῦθοι ἔχουν κατά τό μεγαλύτερο μέρος πραγματωθεῖ· τώρα ἐναπόκειται στους ποιητές νά ἐπινοήσουν ἄλλους, τούς ὁποίους μέ τή σειρά τους θά πραγματώσουν οἱ ἐφευρέτες», νά συγκρίνει αὐτές τίς πνιγνές φαντασιώσεις μέ τίς νηφάλεις οὐτοπίες ἑνός Σέρμπαρατ.

«Ἡ σκέψη κάθε ἀνθρώπινης δραστηριότητος μῶν φέρνει γέλια». Αὐτή ἡ δήλωση τοῦ Ἀραγκόν δείχνει πολὺ καθαρά ποιός εἶναι ὁ δρόμος πού χρειάστηκε νά διανύσει ὁ υπερρεαλισμός ἀπό τίς ἀπαρχές του, μέχρι τό στάδιο τῆς πολιτικοποίησής του. Δίκαιο ἔχει ὁ Πιέρ Ναβίλ, πού ἀρχικά ἀνῆκε στήν ομάδα, χαρακτηρίσει στό θανυμῆσι κείμενό του *Ἡ ἐπανάσταση καί οἱ διανοούμενοι* τήν ἐξέλιξη αὐτή διαλεκτική. Στή μετατροπή αὐτή μιᾶς ἀκραῖα θεωρησιακῆς στάσης σέ ἐπαναστατική ἀντιπολίτευση βασικό ρόλο ἔπαιξε ἡ ἐχθρότητα τῆς ἀστικῆς τάξης ἀπέναντι σέ κάθε εἶδους ριζοσπαστική ἐκδήλωση πνευματικῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἐχθρότητα αὐτή ὤθησε τόν υπερρεαλισμό πρὸς τά ἀριστερά. Πολιτικά γεγονότα ἐξᾶλλου καί προπάντων ὁ πόλεμος τοῦ Μαρόκου ἐπιταχύνουν αὐτή τήν ἐξέλιξη. Μέ τό μανιφέστο *Οἱ διανοούμενοι ἐνάντια στόν πόλεμο τοῦ Μαρόκου* πού δημοσιεύτηκε στή *Humanité* κερδήθηκε ἕνα ἐντελῶς ἄλλο πεδίο, διαφορετικό ἀπό ἐκεῖνο πού χαρακτηρίζεται ἀπό τά γεγονότα τοῦ περίφημου σκανδάλου στό συμπόσιο τοῦ Saint-Pol-Roux. Τότε, λίγο μετὰ τόν πόλεμο, ὅταν οἱ υπερρεαλιστές πού θέρωσαν ὅτι ἡ γιορτή πρὸς τιμὴν ἑνὸς ἀπὸ τούς περιούσιους ποιητές τους ἀμαυρωνόταν ἀπὸ τήν παρουσία ἐθνικιστικῶν στοιχείων φώναξαν «Ζήτη ἡ Γερμανία», ἐμείναν στά ὄρια τοῦ σκανδάλου, ἀπέναντι στό ὅποιο οἱ ἀστοί, ὡς γνωστόν, ἐμφανίζονται ἐξίσου παχύδερμοι ὅσο μυγιάγγιχοι εἶναι ἀπέναντι σέ κάθε μορφὴ δράσης. Εἶναι ἀξιοσημείωτη ἡ ἐνιαία στάση πού υἱοθετοῦν ὑπὸ τήν ἐπήρεια ἑνὸς τέτοιου πολιτικοῦ κλίματος ὁ Ἀραγκόν καί ὁ Ἀπολλιναῖρ ὅσον ἀφορᾶ τό μέλλον τῶν ποιητῶν. Τά κεφάλαια «Καταδίωξη» καί «Φόνος» τοῦ ἔργου *Poète assassiné* τοῦ Ἀπολλιναῖρ περιέχουν τήν περίφημη περιγραφή τοῦ διωγμοῦ τῶν ποιητῶν, ὅπου γίνεται ἔφοδος στους ἐκδοτικούς οἴκους, τά βιβλία τῆς ποίησης καίγονται καί οἱ ποιητές δολοφονοῦνται. Οἱ ἴδιες σκηνές διαδραματίζονται ταυτόχρονα σέ ὀλόκληρο τόν πλανήτη. Στόν Ἀραγκόν, προαισθανόμενη παρόμοιες φρικαλεότητες, ἡ «Φαντασία» καλεῖ τούς ἄνδρες της σέ μιά τελευταία σταυροφορία.

Γιά νά καταλάβει κανείς τέτοιες προφητείες καί νά ἐκτιμήσει ἀπό στρατηγική ἄποψη τή γραμμὴ στήν ὁποία προωθήθηκαν οἱ υπερρεαλιστές, θά πρέπει νά ἐρευνήσει ποιός τρόπος σκέψης εἶναι διαδεδομένος στή

λεγόμενη καλοπροαίρετη άριστερή άστική διάνοηση, ένας τρόπος σκέψης που εκφράζεται άλλωστε άρκετά καθαρά στον τωρινό προσανατολισμό αυτών των κύκλων προς τή Ρωσία. Δέν μιλάμε φυσικά εδώ για τον Μπερώ, ο οποίος άνοιξε τό δρόμο στο περί Ρωσίας ψεύδος, ή για τον Φάμπρ-Λύς (Fabre-Luce) που τον άκολουθεί στο δρόμο αυτό σαν ύπομονετικό γαϊδουράκι φορτωμένο με όλες τις άστικές μνησικακίες. Άλλά για τό πόσο προβληματικό είναι άκόμη και τό τυπικό μεσολαβητικό βιβλίο του Ντυαμέλ. Πόσο δύσπεπτη είναι ή καταναγκαστικά ειλικρινής, καταναγκαστικά θαρραλέα και εγκάρδια γλώσσα του προτεστάντη θεολόγου στην οποία είναι γραμμένο. Πόσο φθαρμένη ή ύπαγορευμένη από άμηχανία και άγνοια τής γλώσσας μέθοδος νά προσδώσει στα πράγματα συμβολικό φώς. Πόσο άποκαλυπτικό τό συμπέρασμα του: «*Η πραγματική, βαθύτερη επανάσταση, εκείνη ή οποία κατά κάποιον τρόπο θά μπορούσε νά μεταβάλει τήν ίδια τήν ουσία τής σλάβικης ψυχής δέν πραγματοποιήθηκε άκόμη*». Είναι τυπικό χαρακτηριστικό αυτής τής άριστερης γαλλικής διάνοησης — άκριβώς όπως και τής αντίστοιχης ρωσικής— τό ότι ή θετική τής λειτουργία πηγάζει έξ ολοκλήρου από ένα αίσθημα καθήκοντος, όχι άπέναντι στην επανάσταση αλλά άπέναντι στον παρελθόντα πολιτισμό. Η συλλογική τής συμβολή, στο μέτρο που είναι θετική, μοιάζει με εκείνη των συντηρητών έργων τέχνης. Πολιτικά και οικονομικά όμως στην περίπτωση τους θά πρέπει νά ύπολογίζει κανείς και τον κίνδυνο τής δολιοφθοράς.

Τό χαρακτηριστικό όλης αυτής τής άριστερης άστικής τοποθέτησης είναι ή άτυχή σύζευξη ιδεαλιστικής ήθικης και πολιτικής πράξης. Μόνο στην αντίθεσή τους προς τους άπελπιμένους συμβιβασμούς του «φρονήματος» μπει νά καταλάβει κανείς όρισμένους πυρήνες τής ουσίας του ύπερρεαλισμού ή και τής ίδιας τής ύπερρεαλιστικής παράδοσης. Προς τήν κατεύθυνση μιας τέτοιας κατανόησης δέν έχουν γίνει άκόμη πολλά δήματα. Υπήρξε έξάλλου ύπέρ τό δέον παραπλανητική ή αντίληψη ότι ο σατανισμός ενός Ρεμπώ και ενός Λωτρεαμόν ήταν τό αντίστοιχο του *l'art pour l'art* μέσα στο πλαίσιο μιας άπογραφής του ιδεολογικού σνομπισμού. Άν άποφασίσει κανείς ώστόσο ν' άνοίξει αυτή τή ρομαντική παγίδα, θά βρει μέσα κάτι αξιοποιήσιμο. Θά βρει τή λατρεία του κακού ως έναν, έστω ρομαντικό, πολιτικό μηχανισμό άπολύμανσης και άπομόνωσης ενάντια σε κάθε ήθικολογικό έρασιτεχνισμό. Με αυτή τήν πεποίθηση θά χρειαστεί ίσως κανείς, όταν συναντήσει στον Μπερόν τό σενάριο ενός έργου τρόμου, στο κέντρο του οποίου βρίσκεται ο διασμός ενός παιδιού, νά ανατρεξει μερικές δεκαετίες πίσω. Στα χρόνια ανάμεσα στο 1865 και στο 1875, κάποιοι μεγάλοι αναρχικοί, χωρίς νά γνωρίζουν ο ένας για τον άλλον, έστησαν τους έκρηκτικούς μηχανισμούς τους. Τό έκπληκτικό όμως είναι ότι, ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλον, έβαλαν τά ρολόγια τους στην ίδια ώρα, και σαράντα χρόνια άργότερα έξερράγησαν ταυτόχρονα

στη Δυτική Εύρώπη τά γραπτά του Ντοστογιέφσκι, του Ρεμπώ και του Λωτρεαμόν.

Γιά νά είναι κανείς άκριβέστερος θά μπορούσε, από τό σύνολο του έργου του Ντοστογιέφσκι, νά ξεχωρίσει τό σημείο εκείνο που στην πραγματικότητα δημοσιεύτηκε μόλις τό 1915: τήν «Έξομολόγηση του Σταβρόγκιν» από τους *Δαμονισμένους*. Τό κεφάλαιο αυτό, που βρίσκεται πολύ κοντά στο τρίτο άσμα των *Chants de Maldoror*, περιλαμβάνει μια άπολογητική του κακού, ή οποία εκφράζει πολύ έντονότερα όρισμένα θέματα του ύπερρεαλισμού απ' όσο όρισμένοι από τους σημερινούς του εκπροσώπους. Γιατί ο Σταβρόγκιν είναι ύπερρεαλιστής *avant la lettre*. Κανείς δέν έχει συλλάβει όπως αυτός πόσο άνυποψίαστοι είναι οι μικροαστοί, όταν πιστεύουν ότι τό καλό μέν, για τον έναρτο που τό πράττει, εμπνέεται από τό Θεό, τό κακό όμως είναι προϊόν τής άτομικής τους παρόρμησης και σε σχέση με αυτό είμαστε ανεξάρτητα και αυτόδουλα όντα. Κανείς δέν μπόρεσε νά διακρίνει όπως αυτός, άκόμη και στην πιο ποταπή πράξη, ίσως δέ άκριβώς σ' αυτήν, τήν έμπνευση. Εκείνος είδε τήν κακία σαν κάτι πού, μέσα στη ροή του κόσμου, ύπάρχει εκ των προτέρων σχηματισμένο μέσα μας, που μας ύποβάλλεται, αν δέν μας επιβάλλεται, όπως άκριβώς βλέπει ο ιδεαλιστής άστος τήν άρετή. Ο Θεός του Ντοστογιέφσκι δημιούργησε όχι μόνο τον ουρανό και τή γή, τον άνθρωπο και τό ζώο, αλλά και τήν ποταπότητα, τήν εκδίκηση και τή σκληρότητα. Και άκόμη κι εδώ δέν άφησε τον άνίδεο διάβολο ν' ανακατευτεί στη δουλειά του. Γι' αυτό στο έργο του είναι όλοι τόσο αυθεντικοί, ίσως όχι «έξαισιοι» αλλά αιώνια νεοί «κόπως τήν πρώτη μέρα», και σε τεράστια άπόσταση από τά στερεότυπα μέσα από τά όποια ο φιλισταίος μικροαστός βλέπει τήν άμαρτία.

Τό πόσο μεγάλη είναι ή ένταση, ή οποία δίνει στους ποιητές που μνημονεύσαμε τήν έκπληκτική ικανότητά τους νά ενεργούν έξ άποστάσεως, τό μαρτυρεί με σχεδόν κωμικό τρόπο ή έπιστολή, τήν οποία άπευθύνει στις 23 Οκτωβρίου 1869 στον εκδότη του ο Ίσιντόρ Ντυκάς (Isidore Ducasse), για νά του εξηγήσει τήν ποίησή του. Εκεί τοποθετεί τον εαυτό του στην ίδια σειρά με τον Μίμιεβιτς, τον Μίλτον, τον Southey, τον Άλφρέντ ντε Μυσσέ και τον Μπωντλαίρ και λέει:

«*Φυσικά έδωσα έναν κάπως πιο δυναμικό τόνο για νά έμφυσήσω νεά πνοή σ' αυτό τό είδος τής λογοτεχνίας που τραγουδάει τήν άπελπισία μόνο και μόνο για νά καταθλίψει τον αναγνώστη και νά τον κάνει νά ποθήσει περισσότερο τό καλό ως θεραπεία. Έτσι, ύμνει κανείς τελικά μόνο τό καλό, μόνο που ή μέθοδος είναι φιλοσοφικότερη και λιγότερο άφελής από εκείνην τής παλιής σχολής, από τους εκπροσώπους τής οποίας βρίσκονται άκόμη στη ζωή μόνο ο Βίκτωρ Ουγκώ και μερικοί άλλοι*».

Άλλά αν τό παραπλανητικό βιβλίο του Λωτρεαμόν έχει κάποιο πλαίσιο αναφοράς, ή έστω αν μπορεί κα-

Μάν Ρέυ: Σ.Μ. Αιζενστάιν, 1929

νείς να τό συνδέσει με κάτι τέτοιο, τό πλαίσιο αυτό είναι ή επανάσταση. Ήταν λοιπόν απόλυτα εύλογη και στην πραγματικότητα αρκετά διορατική ή απόπειρα πού έκανε ό Σουπώ τό 1927 στην έκδοση τών απάντων, να γράψει μιά πολιτική βιογραφία του Ίσιντόρ Ντυκάς. Δυστυχώς δέν υπάρχουν στοιχεία γι' αυτήν και τό ότι ό Σουπώ θρηκε ορισμένα υπήρξε αποτέλεσμα κάποιας σύγχυσης. Αντίθετα, εύτυχώς, πέτυχε μιά αντίστοιχη προσπάθεια στην περίπτωση του Ρεμπώ, και είναι πρός τιμήν του Μαρσέλ Κουλόν τό ότι υπερασπίστηκε την πραγματική εικόνα του ποιητή απέναντι στό σφετερισμό της από την καθολικιστική άποψη του Κλωντέλ και του Μπερισόν. Ό Ρεμπώ είναι βέβαια καθολικός, αλλά καθολικός, όπως ό ίδιος λέει, μέ τό χειρότερο μέρος του έαυτού του, τό όποιο δέν παύει να καταγγέλλει και να παραδίδει στό μίσος και την περιφρόνηση τόσο τή δική του όσο και τών άλλων. Είναι τό μέρος εκείνο πού τόν αναγκάζει να όμολογει ότι δέν κατανοεί την εξέγερση. Αλλά αυτή είναι ή εξομολόγηση ενός μαχητή της Κομμούνας, πού θεωρούσε τόν έαυτό του ανεπαρκή, και ό όποιος, όταν γύρισε την πλάτη του στην ποίηση, είχε ήδη πρό πολλού, στά πρώτα του ποιήματα, αποχαιρετήσει τή θρησκεία. «Μίσος, σ' έσένα έμπιστεύτηκα τόν θησαυρό μου», γράφει στην *Εποχή στην Κόλαση*. Και πάνω σ'

αυτή τή φράση θά μπορούσε να αναρριχηθεί ολόκληρο τό φυτό τής ποιητικής του υπερρεαλισμού, πού θά είχε τή δυνατότητα να απλώσει τίς ρίζες του βαθύτερα απ' ό,τι ή θεωρία τής «έκπληξης» του αφηνδιασμένου ποιητή, πού ανάγεται στον Άπολλιναίρ, και να φτάσει μέχρι τά βάθη τής σκέψης του Πόε.

Από την εποχή του Μπακούιν δέν υπήρξε στην Ευρώπη ριζοσπαστική αντίληψη τής ελευθερίας. Οι υπερρεαλιστές έχουν μιά τέτοια αντίληψη. Είναι οι πρώτοι πού άρνούνται τό αποστεωμένο φιλελεύθερο-ήθικό-ούμμανιστικό ιδεώδες τής ελευθερίας, επειδή τούς είναι ξεκάθαρο ότι

«ή ελευθερία, πού σ' αυτή τή γη μπορεί να εξαγοραστεί μόνο με χιλιάδες σκληρότατες θυσίες, πρέπει να απολαμβάνεται χωρίς περιορισμούς σε όλη της την πληρότητα και χωρίς κανενός είδους πραγματιστικό ύπολογισμό, για όσο διαρκεί». Και αυτό τούς αποδεικνύει ότι «ό απελευθερωτικός αγώνας τής ανθρωπότητας στην άπλούστερη επαναστατική μορφή του (ή όποια εξάλλου δέν είναι παρά ή απελευθέρωση από κάθε άποψη) παραμένει ή μόνη υπόθεση, άξια να την υπηρετήσει κανείς».

Καταφέρνουν όμως να συνδέσουν αυτή την έμπειρία τής ελευθερίας με την άλλη επαναστατική έμπειρία, την όποια όφείλουμε ωστόσο να αναγνωρίσουμε, μιά και τή δοκιμάσαμε ήδη, δηλαδή με την έποικοδομητική δικτατορική πλευρά τής επανάστασης; Καταφέρνουν, μέ άλλα λόγια, να συνδέσουν την εξέγερση με την επανάσταση; Πώς μπορούμε να φανταστούμε μιά ύπαρξη προσανατολισμένη ολοκληρωτικά πρός τό Boulevard Bonne Nouvelle σε χώρους χτισμένους από τόν Λέ Κορμπυζιέ και τόν Ουντ (Oud);

Νά κερδίσει τίς δυνάμεις τής μέθης υπέρ τής επανάστασης - αυτός είναι ό άξονας γύρω από τόν όποιο περιστρέφεται ό υπερρεαλισμός με όλα τά βιβλία και τά έγχειρήματά του. Αυτό θά μπορούσε να τό αποκαλέσει την κατ' έξοχήν επιδίωξή του. Για τούς υπερρεαλιστές δέν είναι άρκετό τό ότι, όπως ξέρουμε, μέσα σε κάθε επαναστατική πράξη είναι ζωντανό ένα στοιχείο μέθης. Τό στοιχείο αυτό ταυτίζεται με την άναρχία. Αλλά τό να τονίσουν αποκλειστικά αυτό τό στοιχείο, θά σήμαινε να παραμελήσουν τή μεθοδική και επιστημονική προετοιμασία τής επανάστασης πρός όφελος μιάς πρακτικής πού παραπαίει ανάμεσα σε προπόνηση και προεόρτια. Σ' αυτό έρχεται να προστεθεί μιά μάλλον έλλιπής όσο και μη διαλεκτική αντίληψη για την ουσία τής μέθης. Η αισθητική του ζωγράφου, του ποιητή «en état de surprise» [σε κατάσταση έκπληξης], τής τέχνης ως αντίδρασης ενός ατόμου πού έκπλησσεται, είναι δέσμια μερικών έξαιρετικά ολέθριων προκαταλήψεων. Κάθε σοβαρή εξέρευνηση τών από-

κρυφών, υπερρεαλιστικών, φαντασμαγορικών χαρισμάτων και φαινομένων προϋποθέτει μιά διαλεκτική διασταύρωση την οποία δεν θά μπορούσε ποτέ νά συλλάβει μιά ρομαντική διάνοια. Διότι δεν μᾶς ὠφελεῖ σέ τίποτε νά ὑπογραμμίσουμε μέ πάθος καί φανατισμό τήν αἰνιγματική πλευρά τοῦ αἰνιγματικοῦ, ἀλλά ἀντίθετα εἰσχωροῦμε βαθύτερα στό αἶνιγμα μόνο στό μέτρο πού τό ξαναβρίσκουμε στήν καθημερινότητα δυνάμει μιᾶς διαλεκτικῆς ὀπτικῆς, πού ἀναγνωρίζει τό καθημερινό ὡς ἀδιαπέραστο καί τό ἀδιαπέραστο ὡς καθημερινό. Καί ἡ πιό παθιασμένη ἔρευνα τῶν τηλεπαθητικῶν φαινομένων γιά παράδειγμα δέν πρόκειται νά μᾶς διδάξει οὔτε τά μισά σχετικά μέ τό διάβασμα (τό ὁποῖο ἄλλωστε εἶναι ἓνα κατ' ἔξοχὴν τηλεπαθητικό φαινόμενο) ἀπ' ὅσα θά μᾶς διδάξει ἡ θύραθεν φώτιση τῆς ἀνάγνωσης βιβλίων σχετικῶν μέ τά τηλεπαθητικά φαινόμενα. Ἀκόμη δέ καί ὁ μέγιστος ἐρευνητικός ὀπιστρος γύρω ἀπό τήν ἔκσταση πού προκαλεῖ τό κάπνισμα τοῦ χασίς δέν πρόκειται νά μᾶς διδάξει οὔτε τά μισά σχετικά μέ τή σκέψη (πού εἶναι ἐπιφανές ναρκωτικό) ἀπ' ὅσα μᾶς διδάσκει ἡ θύραθεν φώτιση διά τῆς σκέψης πάνω στήν ἔκσταση ἀπό τό κάπνισμα τοῦ χασίς. Ὁ ἀναγνώστης, ὁ στοχαζόμενος, ὁ ἀναμένων, ὁ flâneur, εἶναι ἐξίσου τύποι τοῦ φωτισμένου ἀνθρώπου ὅπως ὁ ὀπιοφάγος, ὁ ὄνειροπόλος καί ὁ ἐκστατικός. Καί ἐπιπλέον περισσότερο ἐγκόσμια προσανατολισμένοι. Γιά νά μὴ μιλήσουμε γιά τό φοβερότερο τῶν ναρκωτικῶν –τόν ἴδιο τόν ἑαυτό μας– πού τό γευόμαστε τίς ὥρες τῆς μοναξιάς μας.

«Νά κερδίσουμε τίς δυνάμεις τῆς μέθης ὑπέρ τῆς ἐπανάστασης» – μέ ἄλλα λόγια ποίηση στήν πολιτική; «Αὐτό τό ἔχουμε δοκιμάσει. Ὅτιδήποτε ἄλλο ἐκτός ἀπ' αὐτό!» Λοιπόν θά σᾶς ἐνδιαφέρει ἀκόμη περισσότερο νά δεῖτε τό πόσο μιά ποιητική παρέκβαση ξεκαθαρίζει τά πράγματα. Γιατί τί εἶναι τό πρόγραμμα τῶν ἀστικῶν κομμάτων; Ἐνα κακό ποίημα γιά τήν ἀνοιξη παραγεμισμένο μέχρι σκασμοῦ μέ παρομοιώσεις. Ὁ σοσιαλιστής βλέπει «τήν ὁμορφιά τοῦ μέλλοντος τῶν παιδιῶν καί τῶν ἐγγόνων μας» στό ὅτι, τότε, ὅλοι θά ἐνεργοῦν «σάν νά εἶναι ἄγγελοι» καί ὅλοι θά ἔχουν ἀρκετά «σάν νά εἶναι πλοῦσιοι» καί ὁ καθένας θά ζεῖ «σάν νά εἶναι ἐλεύθερος». Ὅμως οὔτε ἴχνος ἀγγέλων, πλοῦτου ἢ ἐλευθερίας. Μόνο εἰκόνες. Καί τό θησαυροφυλάκιο τῶν εἰκόνων τῆς φαντασίας τῶν ποιητῶν τῶν σοσιαλδημοκρατικῶν συλλόγων; Τό δικό τους Gradus ad Parnassum; Ἡ αἰσιοδοξία. Ἄλλος ἀέρας φαίνεται ὡστόσο νά πνέει στό κείμενο τοῦ Πιέρ Ναβίλ, πού ἀνάγει τήν «ὀργάνωση τῆς ἀπαισιοδοξίας» σέ αἶτημα τῆς ἡμέρας. Στό ὄνομα τῶν πνευματικῶν του φίλων διατυπώνει ἓνα τελεσίγραφο, ἀπέναντι στό ὁποῖο αὐτή ἡ ἀσυνείδητη, ἐρασιτεχνική αἰσιοδοξία θά πρέπει ἀναπόφευκτα ν' ἀνοίξει τά χαρτιά της: Ποῦ βρίσκονται οἱ προϋποθέσεις τῆς ἐπανάστασης; Στήν ἀλλαγὴ τοῦ φρονήματος ἢ τῶν ἐξωτερικῶν συνθηκῶν; Αὐτό εἶναι τό κύριο ἐρώτημα πού καθορίζει τή σχέση ἠθικῆς καί πολιτικῆς καί τό ὁποῖο δέν ἐπιδέχεται καμιά συγκάλυψη.

Ὁ υπερρεαλισμός στάθηκε πάντα πλησιέστερος πρὸς τήν κομμουνιστική ἀπάντηση στό ἐρώτημα αὐτό. Κι αὐτό σημαίνει ἀπαισιοδοξία σέ ὁλόκληρο τό μέτωπο. Πέρα γιά πέρα. Δυσπιστία ἀπέναντι στή μοῖρα τῆς λογοτεχνίας, δυσπιστία ἀπέναντι στή μοῖρα τῆς ἐλευθερίας, δυσπιστία ἀπέναντι στή μοῖρα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἀνθρωπισμοῦ, προπάντων ὅμως δυσπιστία, δυσπιστία καί πάλι δυσπιστία ἀπέναντι σέ κάθε εἶδους συνεννόηση; μεταξύ τῶν τάξεων, μεταξύ τῶν λαῶν, μεταξύ τῶν ἀτόμων. Καί ἀπεριόριστη ἐμπιστοσύνη μόνο στήν I.G. Farben καί στήν εἰρηνική τελειοποίηση τῆς πολεμικῆς αεροπορίας. Ὅμως τώρα τί γίνεται; Μετά τί γίνεται;

Ἐδῶ ἔρχεται νά πάρει τή θέση πού τῆς ἀξίζει ἡ παρατήρηση πού ὑπάρχει στό τελευταῖο βιβλίο τοῦ Ἀραγκόν *Traité du style* καί ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ νά γίνει ἡ διάκριση ἀνάμεσα στήν παρομοίωση καί τήν εἰκόνα. Εὐτυχῆς παρατήρηση σέ θέματα ὕφους πού χρειάζεται νά ἐπεκταθεῖ. Ἐπέκταση: πούθενά ἄλλοῦ αὐτά τά δύο –παρομοίωση καί εἰκόνα– δέν συγκροτοῦνται τόσο δραστηρικῶς καί τόσο ἀσυμφιλίωτα ὅπως στήν πολιτική. Γιατί τό νά ὀργανώσει κανεὶς τήν ἀπαισιοδοξία δέν σημαίνει τίποτε ἄλλο ἀπό τό νά ἐξοβελίσει τήν ἠθική μεταφορά ἀπό τήν πολιτική καί νά ἀνακαλύψει στόν χῶρο τῆς πολιτικῆς δράσης τή σφαῖρα τῆς πλήρους κατίσχυσης τῶν εἰκόνων. Ἡ σφαῖρα αὐτή τῶν εἰκόνων ὅμως δέν εἶναι πιᾶ δυνατόν νά ἐκμετρηθεῖ θεωρησιακά. Ἄν ἡ διπλή ἀποστολή τῆς ἐπαναστατικῆς διανόησης εἶναι νά ἀνατρέψει τήν πνευματική κυριαρχία τῆς ἀστικῆς τάξης καί νά ἀποκαταστήσει τήν ἐπαφή μέ τίς προλεταριακές μάξες, στό δεύτερο σκέλος τῆς ἀποστολῆς τῆς ἔχει σχεδόν ὁλοκληρωτικά ἀποτύχει, ἀφοῦ δέν μπορεῖ πιᾶ νά τό πραγματοποιήσει θεωρησιακά. Ὡστόσο αὐτό δέν ἐμπόδισε πολλούς νά τό ἐπιχειροῦν ξανά καί ξανά, σάν αὐτό νά ἦταν δυνατόν, καί νά ζητοῦν τή συνδρομὴ προλεταριακῶν ποιητῶν, στοχαστῶν καί καλλιτεχνῶν. Ἀπαντώντας σ' αὐτό τό αἶτημα ὁ Τρότσκι, ἤδη στό ἔργο του *Λογοτεχνία καί Ἐπανάσταση* ἐπεσήμαινε ὅτι τέτοιοι καλλιτέχνες θά προέλθουν μόνο μέσα ἀπό μιά νικηφόρα ἐπανάσταση. Στήν πραγματικότητα ἐνδιαφέρει πολύ λιγότερο τό νά κάνει κανεὶς τόν καλλιτέχνη μέ τήν ἀστική καταγωγή μαῖτρο τῆς «προλεταριακῆς τέχνης», ἀπ' ὅσο νά τόν κάνει, ἔστω καί εἰς βάρος τῆς καλλιτεχνικῆς του δράσης, νά λειτουργήσει σέ σημαντικά σημεῖα αὐτῆς τῆς σφαίρας τῶν εἰκόνων. Μήπως δέ ἡ ἴδια ἡ διακοπή τῆς «καλλιτεχνικῆς του σταδιοδρομίας» θά ἀποτελοῦσε ουσιαστικό τμήμα αὐτῆς τῆς νέας του λειτουργίας;

Τά ἀστεῖα πού διηγεῖται γίνονται ὅλο καί καλύτερα. Καί τά διηγεῖται ὅλο καί καλύτερα. Γιατί, καί στό ἀστεῖο καί στή βρυσά καί στήν παρεξήγηση, παντοῦ ὅπου ἡ δράση προβάλλει τήν ἴδια τῆς τήν εἰκόνα, τήν ἀπορροφᾶ καί τήν καταβροχθίζει καί γίνεται ἡ ἴδια τῆς ἡ εἰκόνα, καί ὅπου ἡ ἐγγύτητα γίνεται ἓνα μέ τόν ἑαυτό της, ἀνοίγεται ἡ περιπόθητη ἐκείνη σφαῖρα τῶν εἰκόνων, ὁ κόσμος τῆς καθολικῆς καί ὁλοκληρωτικῆς ἐπικαιρότητας, στόν ὁποῖο λείπει τό «καλύτερο δωμάτιο» – ἡ σφαῖρα δηλαδή, μέ μιά λέξη, στήν ὁποία ὁ

πολιτικός υλισμός και ο φυσικός κόσμος μοιράζονται με διαλεκτική δικαιοσύνη τον εσωτερικό άνθρωπο, την ψυχή, τό άτομο ή οτιδήποτε άλλο τους ρίξουμε μπροστά τους, έτσι ώστε να μη μείνει κανένα μέλος άκέραιο. Ωστόσο –και ακριβώς μετά από έναν τέτοιο διαλεκτικό εκμηδενισμό– ο χώρος αυτός θα εξακολουθήσει να είναι χώρος εικόνων και πιο συγκεκριμένα χώρος σωμάτων. Γιατί δεν ωφελεί να μην παραδεχτούμε στο τέλος ότι ο μεταφυσικός υλισμός του τύπου του Vogt και του Μπουχάρνι δεν μπορεί, όπως μάς δείχνει η εμπειρία των υπερρεαλιστών και παλαιότερα του Χέγκελ, του Γκέοργκ Μπύχνερ, του Νίτσε, και του Ρεμπώ, να οδηγηθεί σε έναν ανθρωπολογικό υλισμό χωρίς να έχει προηγηθεί κάποιο ρήγμα. Παραμένει ένα υπόλοιπο. Και τό συλλογικό έχει ένα σώμα. Και η φύσις, η οποία οργανώνεται προς χάριν του στην τεχνολογία, μπορεί να παραχθεί σε όλη της την πολιτική και αντικειμενική πραγματικότητα μόνο μέσα σε εκείνη τή σφαίρα τών εικόνων, στην οποία μάς μνει ή θύραθεν φώτιση. Μόνο όταν, μέσα σ' αυτήν, τό σώμα και ή σφαίρα τών εικόνων αλληλοδιαπερνώνται τόσο βαθειά, ώστε κάθε επαναστατική ένταση να γίνεται συλλογικός σωματικός ερεθισμός και κάθε σωματικός ερεθισμός τής συλλογικότητας επαναστατική έκτόνωση, μόνο τότε ή πραγματικότητα ξεπερνάει τόν έναντό της, όπως αξιώνει τό Κομμουνιστικό Μανιφέστο. Για τήν ώρα μόνο οι υπερρεαλιστές έχουν συλλάβει τή σημερινή του επιταγή. Ανταλλάσσουν, ένας προς έναν, τό παιχνίδι τών χαρακτηριστικών του προσώπου τους με τήν όψη ενός ξυπνητηριού που κάθε λεπτό χτυπάει επί εξήντα δευτερόλεπτα.

Μετάφραση: Στέλλα Νικολούδη

Η πρώτη δημοσίευση του κειμένου έγινε στο περιοδικό *Literarische Welt* που εκδιδόταν από τό 1925 στο Βερολίνο από τόν Willy Haas. Η δημοσίευση έγινε σε συνέχειες στά τέυχ 5, 6 και 7 του Φεβρουαρίου 1929.

Η μετάφραση έγινε από τήν έκδοση τών *Άπάντων*, που κυκλοφόρησε τό 1977 από τόν εκδοτικό οίκο Suhrkamp τής Φρανκφούρτης.

Walter Benjamin, *Gesammelte Schriften*, II (Aufsätze, Essays, Vorträge), Hrgb. Rolf Tiedemann, Hermann Schwegler, Band 1, S. 295-310, Frankfurt, 1977.

Τό ίδιο άρθρο έχει μεταφραστεί από τόν Μηνά Παράσχη και δημοσιεύτηκε μαζί με άλλα δύο κείμενα του Β. Μπένγιαμιν στις εκδόσεις «Ουτοπία» 1983. Δυστυχώς ή μετάφραση αυτή είναι στά όρια του άκατανόητου. Δείγματος χάριν παραθέτουμε άπλως τήν πρώτη φράση: «Τά πνευματικά ρεύματα είναι σε θέση να δημιουργήσουν μία κλίση, αρκετά ικανοποιητική, για να εγκαταστήσει εκεί ο κριτικός τόν υδροηλεκτρικό σταθμό του!» Δημοσιεύτηκε στον *Πολίτη* σε ένα ειδικό αφιέρωμα για τόν υπερρεαλισμό τόν Μάιο του 1986 (τεύχ. 72). Τό επενεκδίδουμε, για να μπορέσουν και νεότεροι αναγνώστες να γνωρίσουν τή σχέση του Μπένγιαμιν και τήν υποδειγματική μετάφραση τής Στέλλας Νικολούδη.

Σειρά υποσημείωση:
Συλλογή άρθρων πάνω σε επιλεγμένα ιστορικά θέματα που αντιμετωπίζονται, συνήθως, ως δευτερεύοντα. Κάθε βιβλίο της σειράς συνοδεύεται από εικόνες και φωτογραφίες.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΗ 1:
ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΕΡΓΑΤΕΣ
ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΤΩΝ ΝΕΟΤΟΥΡΚΩΝ

Σουκρού Ιλιτζάκ
Ο Εβραϊκός σοσιαλισμός στην Οθωμανική Θεσσαλονίκη
Μαρίνο Αγγελοπούλου
Ζητήματα σχετικά με την απεργία των Ελλήνων σερβιτόρων στη Θεσσαλονίκη του 1908

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΗ 2:
ΜΠΕΚΤΑΣΗΔΕΣ ΔΕΡΒΙΣΗΔΕΣ ΚΑΙ
ΕΘΝΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ

Ευστράτιος Ζεγκίνης
Εισαγωγή - Γενική Επιμέλεια

F.W. Hasluck
Χριστιανισμός και Ισλάμ την εποχή των Σουλτάνων

Nathalie Clayer
Μπεκτασισμός και Αλβανικός Εθνικισμός

Nathalie Clayer
Ισλάμ, κράτος και κοινωνία στην μετακομμουνιστική Αλβανία

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΗ 3:
Ο ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ ΟΠΩΣ ΤΟΝ ΓΝΩΡΙΣΑ.
Οι μαρτυρίες δύο ταξιδιωτών

Ιόλη Βιγγοπούλου
Εισαγωγή

Peter Oluf Brøndsted
Οι συνομιλίες του συγγραφέα με τον Αλή πασά των Ιωαννίνων το φθινόπωρο του 1812, με ορισμένα λεπτομερή στοιχεία για την Ήπειρο και τους Αλβανούς του τωρινού καιρού.

Theodore Lyman
Επίσκεψη στο Ιωάννινα και στον Αλή πασά

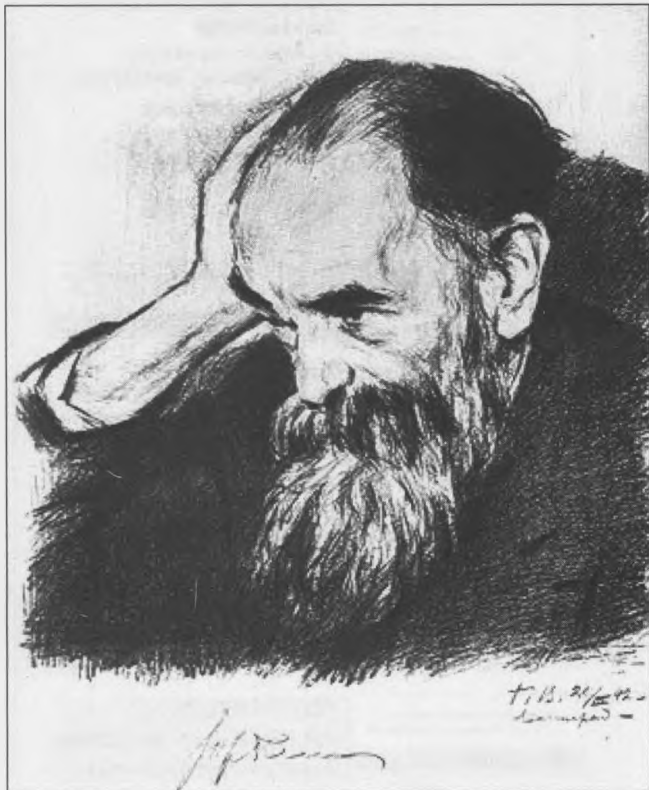

Εκδόσεις Ισνάφι

Σουλίου 18, 453 32 ΙΩΑΝΝΙΝΑ, Τηλ./Fax: 26510 70703

ΤΟ ΕΡΜΙΤΑΖ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΟΥ ΛΕΝΙΝΓΚΡΑΝΤ

τῆς Ὀλυμπίας Σελέκου

Ο διευθυντῆς τοῦ Ἐρμιτάζ Ὀρμπέλι

Ἐπί ποδός πολέμου.

Κυριακή, 22 Ἰουνίου 1941. Τὴν τέταρτη μεταμεσονύκτια ὥρα, στὴ γραμμὴ τῶν δυτικῶν συνόρων τῆς ΕΣΣΔ, τὸν ἥσυχο ἤπνο ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων τάρραξαν ἀπότομα καὶ τρομακτικά τὰ βομβαρδιστικά, καὶ ἡ ἀπὸ ραδιοφώνου μεσημερινὴ ἀνακοίνωση τοῦ Μόλοτοφ «αἰφνιδίασε τοὺς πάντες». Ἀκριβῶς πέντε ὥρες ἀργότερα, ἀπὸ τὸν τηλεδῶα τοῦ Ἐρμιτάζ ἀκούγεται ἡ φωνὴ τοῦ διευθυντῆ Ἰωσήφ Ἀμπγκάροβιτς Ὀρμπέλι: «Ὁ πόλεμος ἄρχισε. Σπεύσατε νὰ σώσουμε τοὺς θησαυροὺς. Τὸ Μουσεῖο ἐκκενώνεται».

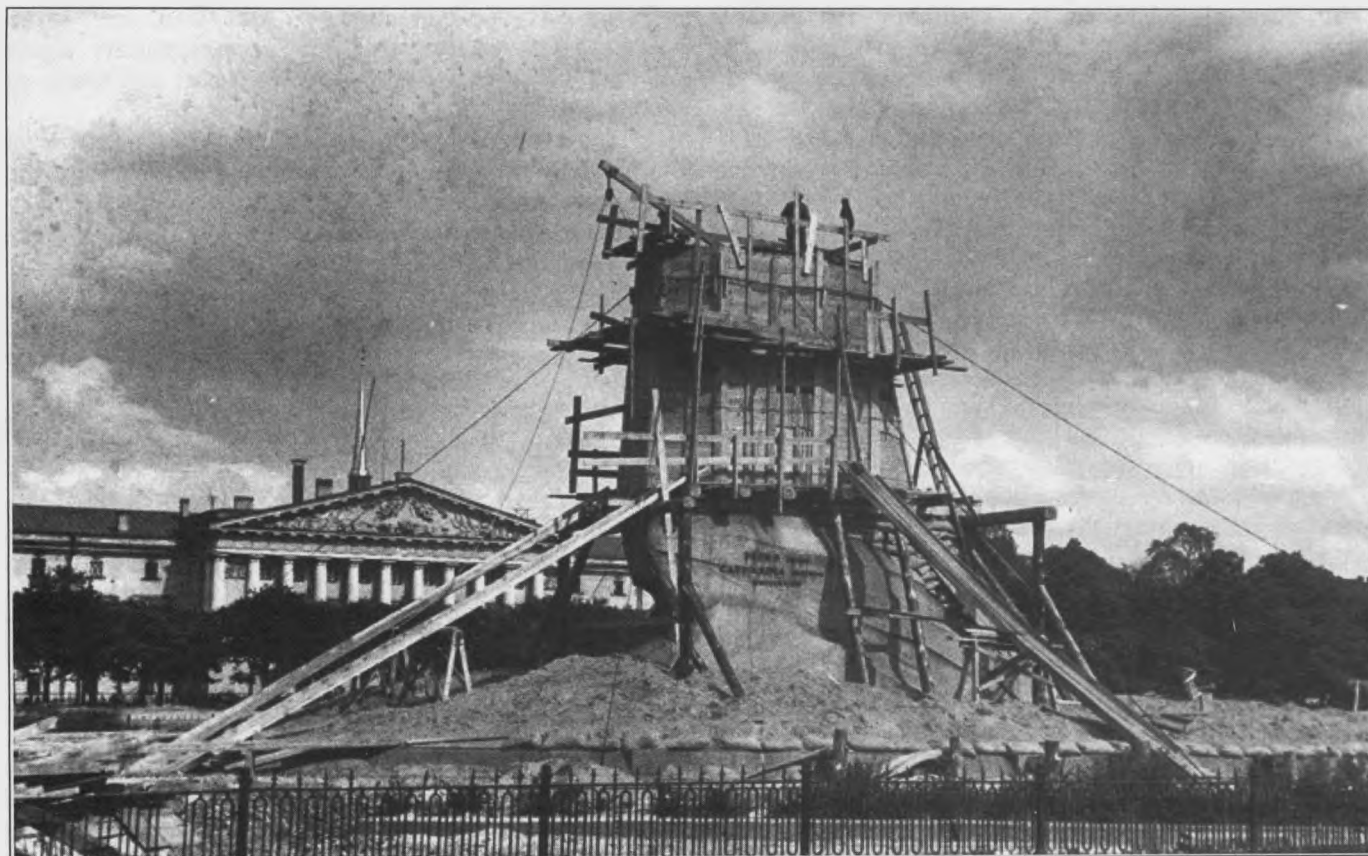
Στὸν περίβολο τοῦ Μεγάλου Ἐρμιτάζ συναθροίστηκε αὐθωρεὶ τὸ προσωπικὸ τοῦ Μουσείου –περὶ τὰ 200

Στὴ λάσπη, στὰ σκοτάδια
πέινα καὶ θλίψη
ὅπου σάν σιὰ ὁ θάνατος
ἀχρολατοῦσε
στὶς πατοῦσες μας.
Ἦμασταν κάποιες φορές τόσο εὐτυχεῖς
ἀναπνέοντας ἐλευθερία ριψοκίνδυνη
πού τὰ ἐγγόνα μας θὰ μᾶς μαχαρίζουν.

Ὀλγα Μπέργκολτς

ἄτομα–, ὅπου διὰ στόματος Ὀρμπέλι πληροφορήθηκε τίς πρῶτες, γενικὲς ὁδηγίες, ἔλαβε συνοπτικὲς ἐντολὲς καί, κυρίως, ἔμαθε ὅτι ἀπαξάπαντες, ἀνεξαρτήτως φύλου καὶ ἡλικίας, εἶναι ἐπίστρατοι. Μονομῆς λύθησαν οἱ ἀπορίες τῶν περισσοτέρων, καθόσον ἐπὶ μῆνες καὶ ἐνῶ εἶχε λήξει ὁ πόλεμος μὲ τὴ Φινλανδία (1940) παρατηροῦσαν νὰ γίνονται πέραν τοῦ μέτρου ἀσυνήθιστες «μαραγκοδουλειές», ἀναδιαρρυθμίσεις χώρων σέ ὀρισμένες αἴθουσες, μεταφορὰ ὀγκώδους ἐπιπλοσκευῆς στὶς ἀποθήκες, καὶ στὴ θέση τῶν ἀπελευθερωμένων σημείων νὰ καρφώνονται πατάρια, πάγκοι καὶ σανιδοκρέβατα ὅπως στοὺς στρατώνες.

Ὁ Ὀρμπέλι, ἤδη ἀπὸ τὸ 1939 διέβλεπε τὸν ἐπικρεμάμενο κίνδυνο τοῦ πολέμου, καὶ ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 1941 –ἐνόσω τὰ σύννεφα γίνονταν ὀλοένα πιὸ πυκνά– εἶχε συγκροτήσει ἐμπιστευτικὴ, πενταμελῆ ὀμάδα ἐργασίας, τῆς ὁποίας προῖστατο ὁ ἐντελέστερος γνώστης τῶν συλλογῶν Βλαντιμίρ Φράντσοβιτς Λέβινσον-Λέσσινγκ, μὲ σκοπὸ τὴν προσαρμογὴ τῶν ἰδιαιτεροτήτων τοῦ Ἐρμιτάζ στὸ κεντρικὸ, στρατηγικὸ σχέδιο τῆς ἐκκένωσης, τὴ λεπτομερῆ καταγραφή τῶν ὑπὸ μεταφορὰ μουσειακῶν ἐνοτήτων καί, κυρίως, τίς προτεραιότητες διαφύλαξης μὲ ἀποκλειστικὸ κριτήριον ἀποτίμησης τὴ μοναδικότητα καὶ σπανιότητα τῶν ἐκθεμάτων. Ταυτοχρόνως εἶχε ἀπαιτήσει ἀπὸ τίς ἀρμόδιες ὑπηρεσίες νὰ χορηγηθοῦν πρόσθετες πιστώσεις, νὰ διατεθεῖ ἐπιπλέον ἐξοπλισμὸς καὶ ὑλικά, τὰ ὅποια ἐγκαίρα καὶ ὅσο τὸ δυνατόν λιγότερο ἀντιληπτά ἀπὸ τοὺς πολλοὺς, φρόντιζε –πάντα τίς νύχτες– νὰ μεταφέρονται στὸ Μουσεῖο. Τοιουτοτρόπως εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἀρκετὰ κυβικά ξυλείας, τεράστιες ποσότητες ἀπὸ ρο-

Τό Έρμιτάζ

κανίδια, ρινίσματα, τρίμματα φελλοῦ, ψιλοκοσινισμένης ἄμμου καί ἄπειρα μέτρα χάρτου συσκευασίας. Ὅμαδες μαραγκῶν βρισκόνταν ἐγκατεστημένες –σχεδόν ἐπὶ ἕναν χρόνο– στό κτήριο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Σαμπών, καί μέ ἐπιβλέποντα τόν ἀρχιμηχανικό Φίρσοφ κατασκεύαζαν, βάσει σχεδιαστικῶν προδιαγραφῶν, ποικίλων διαστάσεων ξύλινα κασόνια, κιβώτια μέ ἐιδικές ἐσωτερικές προστατευτικές ἐσοχές, κοιλότιτες ἀπό σχοινόπλεγμα, ὅπου τό κάθε ἕνα εἶχε τόν ἀριθμό του καί συνοδευτικά ἐπικολημένη ἐτικέτα τῶν ὑπὸ μεταφορά ἀντικειμένων.

Ἔτσι λοιπόν, τήν ὑποφώσκουσα ἀγῆ τῆς 23ης Ἰουνίου 1941, μέ τήν ἰσχὺ πλέον τῆς ἐπίσημης ἐντολῆς, οἱ κορυφαῖοι τῶν ἐπιστημῶν, προφέσορες τῆς Ἀκαδημίας ἢ τοῦ Πανεπιστημίου, οἱ μουσειολόγοι, οἱ ἐιδικοὶ γιά κάθε ἐποχή καί εἶδος ἱστορικοὶ τῆς Τέχνης, οἱ καταξιωμένοι παλαιοὶ μαζί μέ νεότερους ὀνομαστοὺς ζωγράφους καί γλύπτες, οἱ ἐπιστημονικοὶ συνεργάτες, οἱ φύλακες, τό τεχνικό προσωπικό καί οἱ διοικητικοὶ ὅλων

τῶν τομέων, ἀγαστά μέ τό σιῆνος τῶν ἐθελοντῶν, πού τάχιστα ἀνταποκρίθηκε στή δραματική ἐκκλιση τοῦ Ὁρμπέλι, ἐπιλαμβάνοντα τό ἐσπευσμένο, ἐπίπονο ἐργο ἐγκλιωτισμοῦ τῶν ἀποθησαυρισμένων μνημείων. Συμπαγές καί πειθαρχημένο τό ἀνθρώπινο μελίσσι, σάν ἐνιαῖο σῶμα μέ πολλαπλές ἀπολήξεις χειρῶν, γιά δύο συνεχή μερόνυχτα, χωρὶς τροφή καί ἀνάπαυση, μέ πόδια βαριά καί τρεμάμενα, μύτες νά αἰμορραγοῦν καί κυρτωμένες ράχες, συσκευάζει, συσκευάζει, συσκευάζει... Σέ ὅλες τίς πτέρυγες, στοὺς ὀρόφους, στίς αἴθουσες, παντοῦ ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρον τοῦ Μουσείου, ἀεικίνητος πρωτοστατοῦσε, ἐπέβλεπε καί ἀκαταπαύστως ἔδινε ὁδηγίες καί λύσεις ὁ ἄλπειος Ὁρμπέλι.

Οἱ Γερμανοὶ προελαύνουν, ὁ ἐχθρὸς πρό τῶν πυλῶν καί συνεχῶς ἀκούγεται κερχνώδης ἢ προτροπή τοῦ Ὁρμπέλι: Γρηγορεῖτε! Γρηγορεῖτε! Τό Θησαυροφυλάκειο ἔχει ἀποκενωθεῖ. Οἱ μέγιστης προτεραιότητας πίνακες ξεκρεμιοῦνται ἀπὸ τὰ ὑψομετρημένα σημεῖα ἀνάρτησης, κατεβαίνουν ἀπὸ τοὺς τοίχους, καί περίσκε-

πτοι οι συντηρητές, με γρήγορες αλλά σταθερές και άκρως προσεκτικές κινήσεις, προκειμένου να κερδίσουν και την ελάχιστη στιγμή του πολύτιμου χρόνου, ξετελαρώνουν τα ζωγραφήματα, αποθέτουν στα κιβώτια μουσαμάδες, καμβάδες, μονκαβάδες, ελαιογραφημένα ξύλα –οι ζωγράφοι στή θέα των αφηλωμένων από τις περίτεχνες κορνίζες τους έργων αναλύονται σε λυγμούς. Δέν αντικρίζεται χωρίς σπαραγμό καρδιάς ξεγυμνωμένη ή γυμνή Δανάη –τό άσμα ασμάτων του Ρέμπραντ–, ούτε τόσο άφυσικα αποχαιρετάς τή νατούρα του *Νεανία μέ τό λαούτο* – τό μαργαριτάρι του Καρβατζιό στο περιδέραιο του Έρμιτάζ· οι γλύπτες βγάζουν από τά πεντεστάλια τους τά μαρμάρινα αγάλματα, τους μπρούντζινους ανδριάντες, προτομές και συμπλέγματα, και γονατιστοί τοποθετούν στα κασόνια τά γλυπτικά άριστουργήματα κάθε εποχής· οι συντηρητές των ύφαντων περιελίσσουν τά χρυσοποίκιλτα κοπτικά ύφασματα γύρω από τους καλοπλανισμένους κοντούς, συμμορφούμενοι μέ τις απαιτήσεις της κλωστικής ύλης απλώνουν επιστρώματα στα λεπτεπίλεπτα μεσαιωνικά χειροτεχνήματα από τό Arras, τήν Aude-mardes και τις Βρυξέλλες, και δέν παραλείπουν οι τοιχοτάπητες Gobelins και Beauvais να συντροφεύονται μέ αντίγραφα χαρτονιών του ήδονικού μαέστρου Boucher· οι χαρτοθέτες ένθηκνούν τό πλήθος από άρτιωμένα δοκίμια άπασών των εποχών και τεχνικών της χαρακτηριστικής τέχνης, υπολογίζοντας τά στοιχειωδέστατα για τήν προστασία από τήν ύγρασία και τά ζυφια του ευρωπαϊκού, κινέζικου, γιαπωνέζικου χαρτιού, ή της περγαμνής και, τέλος, οι συντάκτες καταλόγων παρακολουθούν τή σύμπτωση περιεχομένου· έτικετας, οι έλεγκτές σφραγίζουν και υπογράφουν τις καταστάσεις έξερχομένων, και οι στρατιώτες του Λένινγκραντ φορτώνουν τά κιβώτια στα καμόνια.

Όταν, στις 24 Ιουνίου 1941, τέθηκε σε εφαρμογή τό από διείτίας εκπονημένο γενικό σχέδιο μεταφορās και εγκατάστασης των επιχειρήσεων της εθνικής οικονομίας, του ανθρώπινου δυναμικού, των υλικών και πνευματικών αξιών της ΕΣΣΔ από τις άπειλούμενες περιοχές στα άνατολικά της χώρας, επακριβώς τήν επόμενη ημέρα, Τετάρτη 25η Ιουνίου, εκείνη τήν 19η ώρα της ημέρας που έμφολευει στή λευκή νύχτα, άναχώρησαν από τό Λένινγκραντ δύο εμπορικές άμαξοστοιχίες μέ άγνωστο για τους πολλούς και άυστηρά άπόρρητο για τους όλίγιστους επιβαίνοντες προορισμό. Στα βαγόνια τους μετέφεραν πολύαριθμα κασόνια μέ άκατανόητες στους άμύητους άριθμημένες συντομογραφίες και 17 συνοδούς από τό επιστημονικό προσωπικό του Μουσείου, κυρίως γυναίκες μαζί μέ τά άνήλικα παιδιά τους. Τά τρένα έφτασαν στις 6 Ιουλίου 1941 στον έμπορικό σιδηροδρομικό σταθμό του Σβερντλόβσκ, όπου και πάλι στρατιώτες μέσα στή νύχτα, σε συνθήκες άκρας μυστικότητας –για κάθε ένδεχόμενο–, ξεφόρτωσαν τις κάσες, οι οποίες έκρυβαν, τοποθετημένους έντός των περικαλυμμάτων, πάνω από ένα εκατομμύριο άνεκτίμητους θησαυρούς. Άνάμεσά τους πε-

ρίπου 6.000 πίνακες ζωγραφικής και πάνω από 20.000 πρωτότυπα σχέδια (μαύρες κιμαλίες σε γιαπωνέζικη περγαμνή-Vellum, πενάκι και μαύρο μελάνι πάνω σε καστανό χαρτί-buff, σαγκίνες, κραγιόνια, κτλ.) επιφανέστατων καλλιτεχνών, που εκπροσωπούσαν σχεδόν όλες ανά τον κόσμο και καιρούς σχολές και τάσεις της ζωγραφικής και έν γενει της Τέχνης.

Έν τώ μεταξύ, στή βδομάδα που άκολούθησε, έτοιμάσθηκε πυρετωδώς τό επόμενο ισάριθμης ποσότητας φορτίο, όπου μέ δύο άκόμη άμαξοστοιχίες και 15 άτομα συνοδούς, φειδοσέροντας στα άμιχλώδη βάθη, έφτασε και αυτό ασφαλές στις 30 Ιουλίου 1941 στον ίδιο προορισμό. Στα μετόπισθεν, στο Σβερντλόβσκ των Ουραλίων –τό προεπαναστατικό Αίκατερίνμπουργκ–, επί της οδου Βάινερ άριθμός 11, στο κτήριο της Δημόσιας Πινακοθήκης, τήν παλαιά διώροφη οικία Ίπάτιεφ, τή γνωστή από τά συμβάντα μέ τήν τσαρική οικογένεια, άποθηκεύεται τό εγκιβωτισμένο Έρμιτάζ, όπου και θά παραμείνει μέχρι τις 7 Οκτωβρίου 1945. Στο χρονικό αυτό διάστημα, τό επιστημονικό –έν συνόλω τριακονταμελές και γυναικοκρατούμενο κατά συντριπτική πλειοψηφία– προσωπικό, μέ επικεφαλής τον διευθυντή του Παραρτήματος Β. Φ. Λέβινσον-Λέσσινγκ, εκτός του ότι επωμίσθηκαν τήν απαρέγκλιτη ρουτίνα μέ τις έναλλάξ τριπλοβάριδες της 24ωρης περιφρουρησης των κιβωτίων, τον εκ περιτροπής επιλεκτικό έλεγχο των περιεχομένων τους και τή διατήρηση της κατάλληλης θερμοκρασίας στους χώρους, δέν άποκόπτονται από τήν επιστημονική δραστηριότητα: διδάσκουν σε πανεπιστημιακά Τμήματα, μελετούν, γράφουν άρθρα και διβλία, οργανώνουν διαλέξεις σε Λέσχες και Νοσοκομεία.

Ελεύθεροι πολιορκημένοι.

Πίσω, στο Λένινγκραντ, μάλιστα ο άνεμος του πολέμου. Τό Έρμιτάζ, μολονότι στήν ιστορική του διαδρομή είχε αντιμετώπισει μερικενμένες εκκενώσεις και άνακοπές στή λειτουργία του, τώρα κινδυνεύει ολοκληρωτικά καθώς πάνω του κρῶζουν τά πουλιά του θανάτου. Τά δεδομένα είναι έντελως διαφορετικά από όσα είχαν συμβεί τό 1812, όπότε άκλεισε μέ έντολή του Άλεξάνδρου Α΄, ή τό 1914, όπου μετατράπηκε σε νοσοκομείο ώστε να αντιμετωπισθεί τό οξύτατο πρόβλημα μέ τις εκατοντάδες χιλιάδες των τραυματιών του μετώπου (τά πλήθη των άναπήρων και των νεκρών –μεταξύ άλλων– άνέτρεψαν τό Νικόλαο Β΄) και μέρος των θησαυρών μεταφέρθηκε στή Μόσχα, ή τον Φεβρουάριο του 1917, όταν ο Άλέξανδρος Κερένσκι έστειλε όρισμένες συλλογές και πάλι στή Μόσχα, οι οποίες επανήλθαν στο Πέτρογκραντ –στο λίκνο της Οκτωβριανής επανάστασης– τον Νοέμβριο του 1920 μέ έντολή του λαϊκού επιτρόπου Λουνατσάρσκι, ή κατά τή δεκαετία του '20, καθώς ή σοβιετική πρωτεύουσα ως πολιτικό-διοικητικό κέντρο που άνέτειλε στή

νά πραγματικότητα, προκειμένου νά περιενδυθεῖ πρόσθετη αἴγλη μέ ἐπιμονή ἀξίωσε ἀπό αὐτό πού ἔδνε, «τή φωλεά τῆς ἀπολυταρχίας», νά παραλάβει 460 πίνακες, μοναδικῆς καλλιτεχνικῆς σπουδαιότητας, γιά τό μουσχοβίτικο Μουσεῖο Καλῶν Τεχνῶν Ἀλεξάνδρου Γ΄ τό σημερινό Πούσκιν.

Τούτη, λοιπόν, τή φορά τό Έρμιτάζ κυριολεκτικῶς ἔμοιαζε μέ σπίτι πού μόλις σήκωσαν τή σορό τοῦ ἀγαπημένου, ἀλλά συνέχιζε νά κρύβει ἀκόμη πιό προσεκτικά, στά ἔγκατα τῶν σπλάχνων του, τοὺς ἀφυγάντους, ἐναπομείναντες θησαυροὺς. Τά συνεργεῖα ἐργάζονται πυρετωδῶς (14-16 ὥρες ἡμερησίως, ἀπό νωρίς τό πρωί μέχρι τό βράδυ, μέ ἕνα διάλειμμα γιά τό διαστικό συσσίτιο καί τόν χρονομετρημένο ὕπνο πάνω σέ σωρούς βαρύτιμων χαλιῶν, σέ πάγκους καί σανιδοκρέβατα), ὥστε νά συγκεντρωθοῦν ἀπό κάθε σημεῖο πάσης φύσεως ἐκθέματα, πού μεταφέρονται στήν αἴθουσα τοῦ πρώτου ὀρόφου τοῦ Μεγάλου Έρμιτάζ. Ἐδῶ, ἀπό τήν αἴθουσα τοῦ Κλέντζε –τόν χαράξαντα καί τό σχέδιο τῶν ἐπιλοφίων Ἀθηνῶν–, περιφροντιζόμενα σέ κασόνια ἢ σάκους μέ ἄμμο, κυλοῦσαν ἀπαλά ἀπό τήν αὐτοσχέδια, φαρδιά ἐσωτερική ξυλοσυρμὴ καί ἔρρεαν κατερχόμενα στίς βαθιές, θολωτές κρύπτες τῶν ὑπογείων –σάν μιά στοργικά καί ἀνάλαφρα ἀγκαλιασμένη συντροφιά– ἀρχαιοελληνικῆς καί ρωμαϊκῆς γλυπτικῆς φιγούρες, προτομές κραταιῶν αὐτοκρατόρων, δαφνοστεφῶν στρατηγῶν καί περιώνυμων γυναικῶν, ἀγγεῖα, πολυέλαιοι, γυαλιά, κρύσταλλα, πορσελάνες, ὄπλα καί ἐπιπλα. Ὑστερα ἀπό δύο ἐβδομάδων ἀδιάκοπη ἐπίμοχθη ἐργασία, δηλαδή τό πρωινό τῆς 18ης Σεπτεμβρίου 1941, καί μόλις ἕνα δεκαήμερο ἀπό τήν ἐναρξη τῶν μαζικῶν βομβαρδισμῶν, πάνω ἀπό χίλιες αἰθουσες ἔχουν παντελῶς ἀδειάσει, ἐνῶ στίς κατάλληλα διαμορφωμένες ὑπόγειες καμάρες εὔρισκαν προστασία ὅσες συλλογές κατέφθαναν ἀπό τά μουσεῖα-ἐπαύλεις τῶν περιχώρων ἢ ἀπό διάφορα Ἰδρύματα τῆς πόλης. Μέσα σέ ὅλα αὐτά, ἀναπάντεχα προέκυψε νά μεταφέρουν ἀπό τόν ἐμπορικό σιδηροδρομικό σταθμό πάλι πίσω στό Έρμιτάζ τά κασόνια τοῦ τρίτου φορτίου, τοῦ ὁποῖου ἢ ἀναχώρησις δέν τελεσφόρησε καθῶς ἢ ἐξοδος ἀπό τήν πόλη δέν ἦταν πλέον ἐφικτή.

Περνοῦσαν οἱ ἡμέρες, καί οἱ λευκές νύχτες σκοτεινίαν ἀπότομα καθῶς ὁ ρυθμὸς προέλασης τῶν μεραρχιῶν τῆς Βέρμαχτ αὐξανόταν ἐπικίνδυνα, δηλαδή, ἐνῶ τόν Αὐγουστο ἦταν 2-3 χιλιόμετρα τό εἰκοσιτετάρωρο, ἀπό τό μισό καί μέχρι τέλος Σεπτεμβρίου ὡς τά περιχώρα τῆς πόλης δέν εἶχαν ἀπομείνει παρά μερικῆς δεκάδες μέτρα. Τό Έρμιτάζ, καθῶς εἶχε προεπιλεγεί μέ τόν κωδικό «Νούμερο 9» ὡς βασικός στόχος βομβαρδισμοῦ, στό χρονικό διάστημα μεταξύ 4 Σεπτεμβρίου-30 Νοεμβρίου 1941, ὅταν ἡ πόλη βομβαρδίστηκε 272 φορές –συνολικῆς διάρκειας 430 ὥρῶν–, δέχτηκε ἀθροιστικά ἐπὶ 18 ὥρες τά ἰσχυρότερα καί πιό καταστροφικά πλήγματα, τά ὁποῖα εὔστοχα –μεταγενεστέρως, στή Δίκη τῆς Νυρεμβέργης– ὁ Ὁρμπέλι (22 Φεβρουαρίου 1946) ἀποκάλεσε «φόνος ἐκ προμελέτης».

Καί ὅσο κράτησε ἡ πρωτοφανὴς στήν ἱστορία 900ῆμερη Πολιορκία, μέ τίς ἐκατόμβες τοῦ ἐνός ἐκατομμυρίου ἐννιακασίων χιλιάδων νεκρῶν πού βρήκαν τόν θάνατο ἀπό τοὺς βομβαρδισμοὺς (150.000 βόμβες ἔπεσαν στήν πόλη), τὴν πείνα, τό ψύχος καί τίς ἀσθένειες, ὅσοι ἀπό τό προσωπικό τοῦ Έρμιτάζ παρέμεναν ζωντανοί, ἢ δέν στρατεύονταν γιά τό μέτωπο, ἐξακολουθοῦσαν τίς οἰσύφειες προσπάθειες προκάλυψης τῶν ἐξωτερικῶν καί ἐσωτερικῶν χώρων τῶν κτηρίων καί τῆς ἐπιμελέστερης συντήρησης τῶν κρυμμένων ἐργῶν. Οἱ ὁμάδες πυρόσβεσης βρίσκονται ἐπὶ ποδός καθῶς γιά τὴν ἐντός τῶν αἰθουσῶν ἀντιπυρική προστασία μετέφεραν βουνά ἀπό ἄμμο, γέμισαν τεράστια νεπόζιτα νεροῦ γιά τὴν κατάσβεση τῶν ἀπειράριθμων ἐμπρηστικῶν βομβῶν. Προσάρμοσαν ὅλους τοὺς χώρους στίς ἐπιταγές τοῦ πολέμου, τά τζάμια τῶν ἀμέτρητων παραθύρων καλύφθηκαν μέ πυκνές σταυροειδεῖς, ποτισμένες μέ ἀλευρόκολλα, λωρίδες χαρτιοῦ, ὥστε καθῶς χτυποῦσαν τά ὄστικα κύματα νά μὴ διασκορπίζονται τά θρύμματα τῶν γυαλιῶν. Πλειστάκις, μέ τά ἐξασθενημένα σώματά τους σχημάτιζαν –ἐκ περιτροπῆς– ἀνθρωποπετάσματα, φράζοντας παράθυρα καί πόρτες, ὥστε νά προστατεύονται οἱ κολόνες τῆς πορφύρας, τά στρωμένα ἀπὸ μάρμαρο τῆς Καρράρας, φωτεινὴ πέτρα καί μαλαχίτη τῶν Οὐραλίων δάπεδα, τά ἐβένινα καί δρύινα παρκέτα, ὁ ἐσωτερικὸς διάκοσμος, οἱ τοιχογραφίες καί οἱ ὀροφογραφικῆς ἀλληγορικῆς συνθέσεις τοῦ Ντουάιεν ἀπὸ τόν ἀέρα, τὴ βροχὴ καί τό χιόνι. Ἐκείνοι πού φρόντιζαν τά ὑπόγεια, «οἱ μπριγάδες τῆς μούχλας», ὅπως προσφυῶς εἶχαν αὐτοαποκληθεῖ ὅσοι ἐφημέρευαν στά σκοτεινά, ἀνάερα, νοτερά ἔγκατα τοῦ Μουσείου, ἔπρεπε νά ἔχουν σύμμαχο τόν ἥλιο, ὥστε νά λάμψουν τά ἀποτελέσματα τοῦ μόχθου: ἐκμεταλλεόμενοι τίς στεγνές, ἡλιοφανεῖς ἡμέρες ἐσπρωχναν ἀνάδρομα καί ἔβγαζαν στό φῶς τῶν Κρεμαστῶν Κήπων ὅλη τὴν ἐλαφρὰ ἐπίπλωσι. Οἱ ταπετσερῆδες, στή θέση τῶν γνώριμων ἐξαιρετικῶν δερμάτινων, κατηφένων ἢ ἀτλαξένων ἐπιστρώσεων πού περικοσμοῦσαν λογιῶν-λογιῶν ἐπιπλα ἐποχῆς –ἀνάκλιντρα, πολυθρόνες, σκίμποδα καί καρέκλες–, ἀντίκριζαν ἕνα παχὺ στρώμα ὁμοιόχρωμης, ἀποκρουστικῆς, πρασινοκίτρινης χνουδωτῆς μούχλας καί μέ παραστάτη τόν ἥλιο στόν ἀνάντη δρόμο τῆς κατεπίγουσας συντήρησης, μέ νηματοσυρμάτινες ψήκτρες, τρίχινες βούρτσες, εἰσπνέοντας τὴ σκόνη, τό φοῦμο καί τίς ὀσμές τῶν ὀξέων, προσπαθοῦν νά περιορίσουν τὴν ἔκτασι τῆς καταστροφῆς. Ὑπῆρχαν συνεργεῖα τά ὁποῖα ὅταν καταδύονταν στίς ὑπόγειες κρύπτες συνέβαινε, ὄχι καί λίγες φορές, καθῶς ξεκλείδωναν τίς βαρῦσυρτες σιδερόπορτες νά ἀποκαλύπτεται θάλασσα βρόμικων νερῶν καί λάσπης καί στή σκοτεινὴ τῆς ἔκτασι νά ἐπιπλέουν μισοάδεια κασόνια, κεκλιμένες ἄμαξες, πολυθρόνες, σαμάνια, πορσελάνες ἢ κρυστάλλινοι πολυέλαιοι, πού εἶχαν ἀποδράσει ἀπὸ τὴ χαλαρὴ περισφιξη τῶν σαπισμένων καναβοσχοινιῶν τότε, στό ἀπόλυτο σκοτάδι ψηλαφητὶ ἰδρωκοποῦσαν νά τά ἀνασύρουν ἀπὸ τὴ λασποθάλασ-

σα, νά επισκευάσουν τόν σπασμένο ύδραγωγό και νά αναδυθοῦν μαζί τους στήν ἐπιφάνεια τῶν ὀρόφων γιά τά περαιτέρω. Σύμπασες οἱ κατηγορίες τοῦ προσωπικοῦ κρατοῦσαν βάρδιες περιφρούρησης, και ὅσο διακοῦσαν οἱ ἀεροπορικές ἐπιδρομές και οἱ βομβαρδισμοί σχεδόν καθόλου δέν κατέβαιναν ἀπό τίς στέγες· στίς κεραμωτές και τίς λαμαρινοσκεπές εἶχαν κρεμάσει –κυριολεκτικῶς– τίς ζωές τους· ἀπό τίς σοφίτες κρέμονταν ἡ τύχη τῶν αἰθουσῶν και τῶν ἐκθεμάτων, ἐκεῖ στίς σοφίτες προσήλθαν πλησίον, καταντικρῶ ἕνας στόν ἄλλον, ὁ ἀποθηκάριος μέ τόν ξεναγό, ὁ ἀρχαιολογίας μέ τόν στεγοποιό, ὁ λεπτοουργός μέ τόν ἐνδυματολόγο, ὁ τεχνοκρίτης μέ τόν χιονοκαθαριστή και ὁ ὑδραυλικός μέ τόν ζωγράφο· ἐκεῖ, στίς ὥρες τῆς σκοπιᾶς κυλοῦσε αἰμάσσουσα ἡ ζωή· ἔρωτες πού διασταυρώνονταν ἀγληδόνος και εὐφροσύνης γωνία, σπαρακτικοί ἀποχωρισμοί ἢ θαλπεροί ἐναγκαλισμοί και γενναίοψυχα αἰσθήματα μέ ἀποδέκτες ἐκείνους πού ἀναχωροῦσαν γιά τό μέτωπο, δάκρυα συγκρατημένα ἢ κλάματα γοερά, πού οἱ ἄλλοτε περίκλειστοι και ἐσωστρεφεῖς χαρακτήρες ἄφηναν νά ἐκδηλωθοῦν μαζί μέ ἐκρήξεις συναισθημάτων και μύχιων ἐκμυστηρεύσεων,

και ὁ πῖο κατάλληλος στήν ἀκαταλληλότητά του χρόνος εἶτε γιά νά συνδουλιζοῦν ζωογονοποιητικά χρόνιες διϊστάμενες θεωρητικές ἀπόψεις εἶτε γιά νά ἀλληλοεισδύουν μέ φιλοπαιγμοσύνη στά ντεσιιντεράτα και τίς ἀτραπούς ἄκρως ἐξειδικευμένων θεμάτων.

Οἱ ἄνθρωποι τοῦ Μουσείου μοιράστηκαν τήν ἴδια μοῖρα μέ τό χειμαζόμενο πληθυσμό τῆς πόλης· Μοιράστηκαν τόν θάνατο, μοιράστηκαν τά ζωτικά ἐφόδια πού εἰσέρχονταν κοπιωδῶς στήν ἀποκομμένη ἀπό τόν κορμό τῆς Μεγάλης Γῆς πόλη μέσω τῆς μοναδικῆς ὑδάτινης ἀρτηρίας στό νότιο τμήμα τῆς Λάντογκα –τόν παγωμένο «Δρόμο τῆς Ζωῆς»–, μοιράστηκαν τοὺς κόκκους ἀπό τά χονδροκομμένα ἄλφια, τό (και χημικῶς παρασκευαζόμενο) λίπος, τό κρέας, τά παραγόμενα ἀπό τό αἷμα τῶν σφαγίων ἐπεξεργασμένα λευκώματα και τή ζάχαρη τοῦ μισοῦ κιλοῦ τῆς μηνιαίας κατά μέσον ὄρο διανεμόμενης ἀτομικῆς μερίδας και, ἐπίσης, τά 125 γραμμάρια διατροφικά μηδαμνῆς ἀξίας ψωμιοῦ (προσμεμιγμένου κατά 30-40% μέ κνιτταρίνη), τά ὁποῖα ἀναλογοῦσαν ἀνά εἰκοσιτετράωρο στοὺς ὑπαλλήλους, τοὺς μή ἱκανοὺς γιά ἐργασία και τά παιδιά –καθῶς τό περισσότερο και ποιοτικότερο, δηλαδή

500 γραμμάρια, προοριζόταν για τους μαχητές που βρίσκονταν στην πρώτη γραμμή της άμυνας, και 250 για τους εργάτες της διπλοδάσκειας—, μοιράστηκαν την υπέρτατη χαρά όταν «κάποιες φορές διένειμε ή έπιμελητεία σαν έπιδόρπιο μισή ταμπλέττα από ξυλόκολλα και, σπανιότερα, κανένα κομματάκι μερσινόκολλα από τά αποθέματα ύλικών αναπαλαίωσης, που φάνταζε ως άμβροσιώδες γεύμα». Η άνυπόφορη πείνα, τον χειμώνα του 1941-1942 —γράφει στο Έμερολόγιό της ή ζωγράφος του Έρμιτάζ Βαλεντίνα Μιλιούτινα—,

«περισφίγγει τό μυαλό, παραλύει τό σώμα και τά νεύρα, και στην ταρτάρεια άτμόσφαιρα άναθαρρεύω μέ την άβρή χειρονομία των ναυτών, που φρουρούσαν την παρόχθια είσοδο των Χειμερινών Άνακτόρων, καθώς μου πέταξαν μιά άγκαλιά εύδιαστά πευκόκλαδα. Σέ όλο τό δρόμο, σέρνοντας τά δήματα για τό σπίτι, τά ροκάνιζα, ξεκοκαλίζοντας την τρυφερή τους φλούδα και τίς καταπράσινες βελόνες τους. Μέχρι την άνοιξη του 1942 πάσα πρασινάδα, κάθε χορταράκι ήταν ή σωτηρία μας, όπως άλλωστε ή ξυλόκολλα, τά βρασμένα άκατέργαστα δέρματα, τά λουριά και οι ζώνες...».

Συσσωματώθηκαν στο μέγα πλήθος των έθελοντών-ύπερασπιστών, πύκνωσαν τά τοπικά κλιμάκια της άντιαεροπορικής άμυνας, χειρίστηκαν έπιδέξια τά αετοαερόστατα, έμπηξαν πασσάλους, έφτιαξαν συρματοπλέγματα, έστησαν μικρά ή μεγάλα όχυρά και πολυβολεία, και σχεδόν μέ τά νύχια έσκαψαν τμήματα άντιαρματικών τάφρων, και άκόμη πιό θαθεία, σάδοβοντας στά κυκλοτερά και τρίσβαθα ύπόγεια του Μουσείου, κατασκευάσαν και εξόπλισαν 12 άσφαλή καταφύγια, στα όποια για καιρό έζησαν περίπου δύο χιλιάδες ψυχές. Στο καταφύγιο Νούμερο 3 —κάτω από τό ύπόγειο των ιταλικών αίθουσών μέ τίς 20 κολόνες—, που ήταν προορισμένο για άποκλειστική χρήση του προσωπικού, τά ύλικά προαπαιτούμενα του άμφημερινού βίου εκφράζονταν στην πιό έλλειπτική και συμπυκνωμένη μορφή τους, τά ύφασμάτινα διαχωριστικά όριοθετούσαν τίς οικογενειακές έστίες μέ τά ελάχιστα άντικείμενα που μεταφέρθηκαν βιαστικά και τροχάδην από τό σπίτι —μιά άλλαξιά ρούχα, τό κύπελλο, ή γαδάθα και τά κουταλοπήρουνα—, και την ίδια στιγμή μία άπλή μετατόπιση, ένα τράβηγμα των κρίκων άνοιγε τό μεγάλο παράθυρο του κοινωνικού βίου, έγχρωματίζοντας τους άνθρώπινους χαρακτήρες σε τοπίο παρακινδυνευμένα όριακό. Καθώς τά πάντα ολόγυρα τά είχε περικυκλώσει ό θάνατος, τίποτα δέν έφερεν περισσότερο τρόμο, ούτε ή τεσσαρακονταπεντάδα των πεθαμένων συναδέλφων, που μεταφέρονταν μέ την κουβέρτα μέχρι τό γκαράζ, τό όποιο χρησίμευσε ως νεκροταφείο του Έρμιτάζ, καθώς ή μετάβαση στο πλησιέστερο —στην Έκκλησία του Ρέοντος Αίματος— άπαιτούσε δύναμη σωματική, ούτε όσοι παραφρονημένοι πιά ψυχορραγούσαν στη θέα της άπόλυτης φρίκης και στον ήχο των σειρήνων, ούτε τό χαρτί του Είσαγγελέα

για την ύπόθεση της άνθρωποφαγίας, καθότι ή άκρη των άνακρίσεων έφτανε μέχρι τό καταφύγιο, για κάποια πηχτή που μάλλον δέν είχε παρασχευασθεί από κόλλα, αλλά —εύτυχώς— ή λιμοκτονία είχε προλάβει τον άπονενοημένο και έτσι ό τυφεκισμός άπεφεύχθη άντιθέτως, άκτίνες παρηγορητικού φωτός και σθένους σκόρπιζαν οι άρετές που άναδείκνυε στο έπακρο ή όμαδική συμβίωση, όπως ή περιθάληση άσθενών, ή φροντίδα άνήμπορων, οι διασκεδαστικές έπινοήσεις για την συναισθηματική θωράκιση και ψυχαγωγία των παιδιών, οι σκακιστικές δεινές έπιδόσεις, οι άπαγγελίες ποιημάτων, ό χειμαρρος των άνεκδότων, οι ολονύχτιες συζητήσεις για την διασταύρωση άμφίσημων ειδήσεων, και ή παραδειγματική στάση του διευθυντή, του όποιου οι συνθήκες ζωής και διατροφής ήταν άπολύτως έξισωμένες μέ των υπολοίπων, γεγονός που άναγνώριζαν ένιοι χαλαρά συμπαθούντες τό πρόσωπό του ύφιστάμενοι, λέγοντας ή θά πεθάνει ή από θαύμα και μόνο θά επιζήσει. Οι «μουσειοπόντικες», μεθυσμένοι από την δύναμη της θέλησης του άνθρώπου για ζωή, που έκανε την ζωή άκόμη πιό έπιθυμητή, στη παγερή των 40 ύπό του μηδενός βαθμών νύχτα της 31ης Δεκεμβρίου 1941, μέ τό ώχρο φέγγος που χάριζαν τά λιγοστά φαναράκια του μικροσκοπικού πρωτοχρονιάτικου έλατου, ύποδέχτηκαν τό νέο χρόνο μέ άφατη χαρά και ξεφρένο γλέντι.

Άψηφώντας τίς τρομακτικές στερήσεις, τίς δοκιμασίες και την σωματική εξάντληση, ούτε στιγμή δέν παραμέλησαν την έπιστημονική και διαφωτιστική-προπαγανδιστική δραστηριότητα, ή όποια περιελάμβανε άκαδημαϊκές παραδόσεις και εξετάσεις, ημερίδες, δημοσιεύσεις, διαλέξεις σε Λέσχες πολιτισμού, νοσοκομεία και στρατιωτικές μονάδες.

Η έπιστημονική κολεκτίβα του Μουσείου πραγματοποίησε δύο εκδηλώσεις άφιερωμένες στους κορυφαίους ποιητές της Άνατολής, Νιζάμι Νιζάμι και Άλνσερ Ναβόι.

«Στό παγωμένο και σφοδρότατο πολιορκούμενο από ξηράς και άέρος Λένινγκραντ, στις 10 Δεκεμβρίου 1941», ένθυμείται ό Όρμπέλι, «σε μία από τίς αίθουσες του Έρμιτάζ, μέ θερμοκρασία που έδειχνε στους δώδεκα ύπό τό μηδέν βαθμούς, μέ τό φως των όλίγων κεριών που τρεμόπαιζαν, ξεκίνησε ή έπίσημη έναρξη των εκδηλώσεων που είχαμε σχεδιάσει για τά πεντακόσια χρόνια από την γέννηση του μεγάλου Ούζμπέκου ποιητή Ναβόι. Και την στιγμή που ήχούσαν οι στίχοι του Ναβόι, μέχρι και ό άγέρας άρχισε να τρέμει από τίς άπανωτές έκρήξεις των γερμανικών οδίδων και βλημάτων, αλλά ούτε ένας από τους καθημένους στη σάλα δέν κινήθηκε από την θέση του».

Ό ισχνόσαρκος, μέ την λευκόφαιο γενειάδα Όρμπέλι, σαν ένας άλλος δερβίσης-ιερομνήμονας, άπαγγέλλει από στήθους —στη γλώσσα του πρωτοτύπου και στα ρωσικά— άποσπάσματα από την έπική *Ισμεντεναμέ* (Άλεξανδριάδα), άφηγείται τον παράφορο έρωτα του

Σασανίδα βασίλεα Χοσρόη για την Ἀρμενίδα σκλάβδα του Σιρίν, εξιστορεί τὰ παθήματα ἀπὸ τὶς «Ἑπτὰ Ὀμορφες», τὶς ὁποῖες εἶχε θρηνησεὶ καὶ ὁ Σίλλερ καί, τέλος, μὲ λυρικό τόνο φωνῆς ἀπανθίζει ὠραϊότετες «γαζέλ»-ἐρωτικές ὠδές.

Ὁ Ἰωσήφ Ἀμπγκάροβιτς Ὁρμπέλι, καθὼς διακρινόταν καὶ γιὰ τὴν κοινωνικὴ του ἀμεσότητα, τὴν ἐκλαϊκευτικὴ δεινότητα τῶν πλέον δύσκολων θεμάτων, τὸν μελίρρυτο σαγηνευτικὸ προφορικὸ του λόγο, ἀρκετὲς φορές μαζί μὲ ὁμοτέχνους του ἀπὸ τὸ Ἐρμιτάζ μετεῖχε στὸ ἐπίσημο κατευόδιο τῶν μαχητῶν πού ἀναχωροῦσαν γιὰ τὸ μέτωπο. Μάλιστα, ὕστερα ἀπὸ τὴ λήξη κάποιας τελετῆς ἀναχώρησης γιὰ τὸ μέτωπο μονάδας πυροβολητῶν, ὁ διοικητὴς τῆς πυροβολαρχίας, πνιγμένος στὸ «Οὐρασα» τῶν ἀνδρῶν, ἀπευθυνόμενος στὸν Ὁρμπέλι, τοῦ λέει: «Εἶχα κάπως φοβηθεῖ μὲ ἐσᾶς. Σκέφτηκα, μοῦ ἔτυχε, θὰ ἔρθει, θὰ μᾶς ξετυλίξει ἐδῶ πέρα κάνα δύο ὧρες ὅλες τὶς ἐπιστημονικὲς θεωρίες του, καὶ νὰ τὸν διακόψω δὲν θὰ ναι πρέπον, καὶ οἱ ἄνθρωποι μου πᾶνε στὴ μάχη... Ἀλλὰ ἐσεῖς, ἂν καὶ Ἀκαδημαϊκός, μπορεῖτε τόσο ἀπλά καὶ μιλάτε. Τὰ παιδιά φεύγουν ψυχωμένα!».

Τότε, ὅπου τὰ νοσοκομεῖα γέμισαν πλῆθος ἀπὸ τραυματίες,

«στὸ θάλαμο ἔμπαινε μὲ ἀνάλαφρη περπατησιὰ μία μικροκαμωμένη, εὐθραυστη κυρούλα, πού ἄπλωνε ὀλόγυρα τὴν πραῖντικὴ τῆς ματιὰ, ξεκούμπωνε τὸ μισότριβο ἀλλακὰ τῆς, ἔδρισκε θέση βολικὴ στὴν ἀκρὴ τοῦ τραπεζιοῦ ἢ ἀκουμποῦσε σὲ μία καρέκλα καὶ ἄρχιζε νὰ μᾶς ἰστορεῖ γιὰ τοὺς μυστηριώδεις τάφους τῶν Φαραῶ, τὶς μούμιες καὶ τὶς ζωγραφιὰς τους τόσο συναρπαστικά, ὅπου τὸ μυαλό ἀλλοστράτιζε σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε νὰ ξεχνοῦμε τοὺς πόνους ἀπὸ τὰ τραύματά μας».

Τοῦτος ὁ μνημονικὸς λόγος τοῦ μαχητῆ-τραυματία, πού νοσηλευόταν τὶς ἡμέρες τῆς Πολιορκίας στὸ νοσοκομεῖο, ἂν καὶ ἀναφέρεται στὴ ραδινὴ Νατάλια Νταβίντοβνα Φλίτνερ, πασίγνωστη ὀριενταλίστρια-τεχνοκριτικὸ (μὲ προγονικὴ καταγωγή ἀπὸ τὴν προεπαναστατικὴ ἐλευθερόφρονα καὶ πολιτικὰ ριζοσπαστικὴ λογιόσυνη καὶ τὶς ὀλίγες ἐναπομείνουσες γυναῖκες ἀπὸ τὴν παλαιὰ φρουρὰ τῶν μπολοσεβίκων), κάλλιστα σκιαγραφεῖ ὅλους ἐκείνους τοὺς διανοομένους, πού ἐλειδῆ αἰσθάνονταν καὶ ὑπῆρξαν διὰ βίου στρατευμένοι στὴν ὑπόθεση τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης, μπόρεσαν καὶ μὲ τὸ πάθος καὶ μὲ τὸ τάλαντό τους νὰ ἀπαντήσουν στὴ φρίκη τῆς Ἱστορίας, καθὼς ποικιλοτρόπως συμμετεῖχαν στὴν παλαιακὴ ἡρωικὴ ἄμυνα τῆς πόλης καὶ ἐνίσχυναν τὴν πολιτικὴ καὶ μαχητικὴ ἔξαρση τῶν σοβιετικῶν στρατευμάτων, ἐμπύχωναν καὶ ἀπάλυναν τοὺς συμπολίτες-συναγωνιστές.

Ἀλησμόνητη ὑπῆρξε ἡ μουσικὴ ἐσπερίδα στὸ Θέατρο τοῦ Ἐρμιτάζ –τὸ κορυφαῖο ἴσως δημιούργημα τοῦ κλασικιστῆ Κουαρέγι– τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1941. Ὁ δεκαοκτάρχονος ἐθελοντὴς τῆς ἀεράμυνας καὶ βιο-

τούζος βιολοντσελίστας Ντάνιηλ Σάφραν (ἤδη μουσικός μῦθος ἀπὸ τὸ 1937, ὅταν σὲ ἡλικία 14 χρόνων ἀξιώθηκε παμψηφεί τὸ πρῶτο βραβεῖο στὸν Πανενασιακὸ διαγωνισμό γιὰ βιολί καὶ βιολοντσέλο, ἐρμηνεύοντας μὲ Ἀμάτι τοῦ 1630 τὶς *Παραλλαγές γιὰ ἓνα θέμα ροκοκό* τοῦ Πιότρ Ἰλίτς Τσαϊκόφσκι), μὲ ἀπαράμιλλη τεχνικὴ δεξιότητι καὶ λεπταίσθητες συναισθηματικὲς ἀποχρώσεις ἐρμήνευσε τὸ *Adagio* ἀπὸ τὸ *Κονσέρτο γιὰ Βιολοντσέλο καὶ Ὀρχήστρα* τοῦ Σούμαν. Τὸ γεγονός συζητήθηκε πολὺ ὄχι μόνον ἐπειδὴ τὸ αἰνιγματικὸ αὐτὸ ἔργο εἶναι συνδεδεμένο μὲ τὴν τραγικότητα τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ βίου τοῦ συνθέτη καὶ συνέπιπτε μὲ τὴν ταραγμένη, ὀλόγυρα, ἀτμόσφαιρα τῶν ἡμερῶν, ἀλλὰ καὶ διότι τὸ ἀπαιτητικὸ, αὐστηρὸ κοινὸ ἔκρινε πῶς ἡ εὐτολμὴ ἀπόδοσι τοῦ «νεαροῦ» μετέθετε τὸ ὄροσημο τῆς μυθώδους ἐρμηνείας τοῦ ἀξεπέραστου Γκριγκόρι Πιατιγκόρσκι. Διαθρυλεῖται ὅτι ὁ νεοαφιχθεὶς στὴ θέση τοῦ Βοροσίλοφ στρατηγὸς Στρατιᾶς τοῦ μετώπου τοῦ Λένινγκραντ, Γκιόργκι Κωνσταντίνοβιτς Ζούκοφ ἐξέφρασε τὴ βαθύτατη συγκίνησή του λέγοντας πῶς θὰ προτιμοῦσε νὰ χάσει πολλοὺς ἐφήβους στὶς μάχες ἀλλὰ ὄχι αὐτὸ τὸ «θαῦμα», πού εἶναι τὸ αὐριό τῆς Ρωσίας, διατάσσοντας πάραυτα ὅπως ἀνακληθεῖ ὁ Σάφραν ἀπὸ τὴν ἀεράμυνα καὶ ἀκολουθήσει μαζί μὲ τοὺς γονεῖς του τὴν Ὀρχήστρα τῆς Φιλαρμονικῆς τοῦ Λένινγκραντ, ἡ ὁποία σύμπασα μαζί μὲ τὸ Κονσερβατόριο, τοὺς Γεδγκέγι Μραβίνσκι, Κούρτ Ζάντερλιγκ, Ἄλμπερτ Κόουτς καὶ ἄλλους μεταφέρθηκαν μὲ τὰ τρένα τῆς ἐκκένωσης στὸ Νοβοσιμπίρσκ.

Περιφρονώντας τὶς ἐναντίες δυνάμεις συχνά-πυκνά συνωθοῦνται μὲ τὴν κοσμοπλημμύρα τῶν ἀνθιστάμενων σὲ κινηματογραφικὲς αἰθουσες, συναυλίες, κονσέρτα, μουσικὲς-θεατρικὲς παραστάσεις καὶ ἐκθέσεις ζωγραφικῆς (126 ζωγράφοι ἀποκλεισμένοι, τὸ Δεκέμβρι τοῦ '41 ἐξέθεσαν στὸν χῶρο τοῦ Μουσείου λάδια, σκίτσα, πλακάτ καὶ ἀφίσες, διαδηλώνοντας τοιοιτοτρόπως τὴ συμβολὴ τους στὴν ἄμυνα), διότι ἐκεῖ ὅπου σάν σκιά ὁ θάνατος ἀκροπατοῦσε στὶς πατοῦσες, οἱ πράξεις αὐτὲς ὠραῖζαν τὴν ὀδυνηρὴ καθημερινότητα. Αἰσθήματα λατρείας ἐκδήλωναν γιὰ τὸν ἀρχιμουσικὸ Ἐλίαςμπεργκ, τὸν μοναδικὸ –ἀπὸ τὴν πλειάδα τῶν ὑπολοίπων– παραμείναντα στὴν πόλη μαέστρο, ὁ ὁποῖος καθόλη τὴ διάρκεια τοῦ κλοιοῦ διηύθυνε 85 συναυλίες στὴ Φιλαρμονικὴ, 254 στὴ Ραδιοφωνία καὶ 54 ὅπερες στὸ Ἀκαδημαϊκὸ Θέατρο Κίροφ. Μοναδικὸς διάυλος ἐπικοινωνίας τῶν πολιορκημένων ἦταν τὸ ἀσίγαστο σῆμα «Σᾶς μιλάει τὸ Λένινγκραντ. Σᾶς μιλάει ἡ πόλη τοῦ Λένιν. Ἄκουσέ μας ἀκριβὴ πατρίδα. Εἴμαστε ζωντανοί», τὸ ὁποῖο ἐλάμβανε ἡ Μόσχα καὶ ἀναμετέδιδε σὲ ὀλόκληρη τὴν ἐπικράτεια καὶ τὸν κόσμο, καὶ οἱ πάντες ἀναγνώριζαν τὴ χροιά τῆς φωνῆς τῶν Μπέργκοιτς, Ἴνμπερ, Βιονέφσκι, Τίχονοφ, Προκόφιεφ, Σοστακόβιτς. Τὸ Ἡμερολόγιό *Σχεδὸν τρία χρόνια*, τῆς Βέρας Ἴνμπερ (κονστρουκτιβίστρια ποιήτρια, ἐξαδέλφη τοῦ Λέοντος Τρότσκι καὶ παρευδόκιμη τοῦ ἐπιλέκτου σκοπευτῆ τῆς γραφίδας Ἰλιά Ἐρενμπουργκ), ἐπι-

μαρτυρεί όχι μόνον τις ασύλληπτες αντιξοότητες αλλά και την πλησιονή στιγμών ευφροσύνης, λόγου χάρι την καθημερινή απογευματινή ημίωρη πιανιστική παρουσία του Αλέξανδρου Κάμενσκι στο μικρόφωνο του ραδιοφώνου ή την εμφάνισή του, τό απομεσήμερο τής 14ης Δεκεμβρίου 1941, στην παγωμένη Φιλαρμονική, όπου, αν και σκελετωμένος, κατέθεσε έρμηνεία αναφοράς στο *Πρώτο Κονσέρτο για Πιάνο και Όρχηστρα* του Τσαϊκόφσκι και στο μπιζ τό νοσταλγικό Βάλς Πράτερ. Τό χιονισμένο δρόμο τής 10ης Νοεμβρίου 1941, απογειωμένη ή παρέα του Έρμιτάζ, συγγραφείς και δημοσιογράφοι, έπιστρέφοντας από τή Φιλαρμονική καθώς είχαν ακούσει τήν *Ένάτη*, τή χορωδιακή συμφωνία του Μπετόβεν, στον ολοσκότεινο δρόμο «στεντορείως» έψαλλαν τήν «Ώδή στη Χαρά», επιβεβαιώνοντας όχι μόνο τό κρέντο του συνθέτη *Έλευθερία πάνω απ' όλα* αλλά και τή δική τους ανυπέροβλητη πίστη στη δυνατότητα του ανθρώπου νά διαμορφώνει τή μοίρα του. Και στίς 7 Δεκεμβρίου, τό άκουσμα τής αρχετυπικής, και πλέον συμπυκνωμένης ως προς τήν έκφραση του πνεύματος του Μπετόβεν, *Πέμπτης συμφωνίας*, μαζί με τήν *Ούβερτούρα «1812»* και τό *Σλάβικο Μάρς* του Τσαϊκόφσκι διατρέωναν πώς οι μοῦσες δέν είχαν σιγήσει, απεναντίας, μέ θυέλλα και όρμη άπαντούσαν στά κανόνια που βροντούσαν.

Τόν Άπρίλιο του 1942 περιήλθε σέ γνώση τής στρατιωτικής διοίκησης του μετώπου του Λένινγκραντ πώς οι Γερμανοί διασκορπίζουν ποικιλοτρόπως εκατομμύρια άντιτύπων τής πολυσέλιδης έγχρωμης εφημερίδας «Λένινγκραντ - ή πόλις των νεκρών». Ώς απάντηση στην προπαγάνδα του Γκαϊμπελς έστειλαν τό τελικό σκόρ 7-3 του ποδοσφαιρικού αγώνα μεταξύ των ομάδων Δυναμό και Μικτής τής Φρουράς του Λένινγκραντ, που διεξήχθη στίς 6 Μαΐου 1942, και έν συνεχεία από τά ραδιοκύματα διασάλπισαν τά λαμπερά ήχοχρώματα -άπολύτως συσχετιζόμενα μέ τήν πολεμική άρετή, τή ρώμη και τή μεγαλοπρέπεια- των χάλκινων τής *Έβδομης συμφωνίας* του Ντιμίτρι Σοστακόβιτς. Μεσημέρι ώρα 3 τής Κυριακής 9 Αυγούστου -355η ημέρα τής Πολιορκίας-, στή φωταυγάζουσα μεγάλη αίθουσα τής Φιλαρμονικής, 80 μουσικοί (προερχόμενοι από τή Συμφωνική Όρχηστρα τής Ραδιοφωνίας, τους αποσπασμένους για πέντε ημέρες από τό μέτωπο, όρχηστρες και μπάντες του Στρατού, του Στόλου και τής Φρουράς), μέ μαέστρο στο πόντιουμ τόν Κάρλ Ίλίτς Έλιασπεργκ, έρμήνευσαν -υπερβαίνοντες έαυτους-, μέ συγκλονιστική έκφραστικότητα, άμίμητο συντονισμό, λαμπερή δεξιοτεχνία και θρησκευτική προσήλωση στο ύφος του συνθέτη, τήν «Άφιερωμένη στην πόλη του Λένινγκραντ» θρυλική συμφωνία. Τό κοινό συνταράσσεται ή ιαχή «τό Λένινγκραντ δέν παραδίνεται» άντιχει στους αιθέρες. Χειροκροτούν φρενιτωδώς τό ανεπανάληπτο μουσικό σύνολο, του οποίου και ή ένδυματολογική είκόνα παραμένει -για τά χρονικά μιās όρχηστρας- πρωτοφανής, καθόσον έπίσημα υποκάμισα, πλαστρόν και σμόκιν συνυφαίνονται μέ λαμπυρίζοντα από παράσημα

άμπέχονα, χλαίνες, μελαμάνες, δεκανίκια και επιδέσμοις, όπως μοναδικές έπίσης και ούδέποτε έπαναληφθεισες θά είναι και οι ούρανομήχεις έλευφημίες (προαναγγελθέν κατευόδιο για τους 27 νεκρούς από τά μέλη αυτής τής άνήκουστης συμφωνικής όρχηστρας, που πέθαναν από τήν πείνα ή σκοτώθηκαν στή μάχη, στίς μέρες που άκολούθησαν). Πολίτες και στρατιώτες φιλοῦν τά χέρια του μάγου τής μπαγκέτας, όπου, όπως πάντα, ο παροιμιώδους κομπόχτης αρχιμουσικός εμφανίστηκε και τούτη τή φορά έμπροσθεν τής όρχηστρας και των ακροατών του μέ άψεγάδιαστο, στερούμενου και μορίου σκόνης, καλοσιδερωμένο φράγκο, έκτυφλωτικά άπαστράπτον όλόλευκο κολόβιο και παπιγιόν, ο οποίος είχε νά λείει πώς εκείνες τις μεγαλειώδεις στιγμές δέν κατανόησε επακριβώς τί σημαίνει ανάμεσα στά πολλά έγκωμιαστικά λόγια και ή φράση «σήμερα για σας δουλέψαμε περίφημα!», που του είπε ο αρχηγός του μετώπου του Λένινγκραντ Λ.Α. Γκόδορφ καθώς τόν άσπαζόταν και τόν ευγνωμονούσε. Ουδείς από τους παρισταμένους -μουσικούς και μη- γνώριζε ότι ταυτοχρόνως βρισκόταν σέ εξέλιξη έπιχείρηση μέ τόν κωδικό «Ρεφούλι», τήν όποία διεξήγαγε τό 14ο σύνταγμα πυροβολικού του μετώπου του Λένινγκραντ, εκτελώντας τή δική του συμφωνία πυρός μέ τήν ακρίβεια και τήν έπιμέλεια που άπαιτεί ή «παρτιτούρα»: μισή ώρα πριν από τήν άνάκρουση τής *Έβδομης*, τά πυροβόλα έπληξαν και κατέστρεψαν τό παρατηρητήριο, τό κέντρο διαβιβάσεων, βομβάρδισαν τό γερμανικό έπιτελείο, και μέ τροχιοδεικτικές σφαίρες απώθησαν τά εκτοξευόμενα από τόν όρμο τής Φινλανδίας μακρά βλήματα, εξασφαλίζοντας για τά άπαιτούμενα 80 λεπτά άσυνήθιστα άπόλυτη σιγή, καθώς στην πόλη δέν έλεσε ούτε ένα βλήμα, δέν έσκασε ούτε μία όβιδα, γεγονός που κατέστησε έφικτή τήν άπρόσκοπτη από ραδιοφώνου άπευθείας μετάδοση τής *Συμφωνίας*. Η ημερομηνία πραγματοποίησης τής συναυλίας δέν είχε όρισθει καθόλου τυχαία: συνέπιπτε μέ τήν αναγραφόμενη στίς προσκλήσεις, τις όποιες είχε τυπώσει ο στρατάρχης φόν Λέεμπ για τό έπίσημο γεῦμα στο «Άστόρια», επ' ευκαιρία τήν κατάληψη του Λένινγκραντ.

Τόν Φεβρουάριο του 1942, καθώς βρίσκονται σέ εξέλιξη οι έπιχειρήσεις που άρχισαν τά σοβιετικά στρατεύματα κατά μήκος τής βορειοδυτικής γραμμής, μέσα σέ άχανείς δασικούς όγκους, βαλτότοπους, εκτάσεις τύρφης πλημμυρισμένες από νερό και κατεστραμμένους δρόμους, διεξάγονται οι πολυαίμακτες, λυσώδεις μάχες για τις προσβάσεις του Λένινγκραντ, και οι Γερμανοί -παρά τις μεγάλες άπώλειες των άνδρων-, καθώς υπερέχουν στην άεροπορία, βομβαρδίζουν άνηλεώς και άκαταπαύστως τήν πόλη. Τό Λένινγκραντ ίσοπεδώνεται. Ο Όρμπέλι, άντικρίζοντας αιμόφυρτο τό Έρμιτάζ, αποφασίζει νά εξεικονισθει ο όρυμαγδός, «για νά μην κυλήσουν τά παγωμένα νερά τής λήθης και διότι όλα πρέπει νά τά ξαναφτιάξουμε όπως ακριβώς ήταν», και προς τούτο άναθέτει στην ομάδα που τήν

ἀποτελοῦσαν ὁ ἀρχιτέκτονας Α.Β. Σίφκοφ, ὁ σχεδιαστής Α.Β. Καπλουν, οἱ ζωγράφοι Β.Β. Κουτσούμοβ καὶ Β.Β. Πατσούλιν καὶ ἡ σκηνογράφος Β. Μιλιούτινα νά ἀποτυπώνει συνεχῶς τὸ εἶδος καὶ τὸ μέγεθος τῶν τραυμάτων τοῦ Μουσείου. Στὴ διάρκεια τῶν ἀλλεπάλληλων ἀεροπορικῶν βομβαρδισμῶν, μεταξύ Σεπτεμβρίου 1941-Ἰανουαρίου 1943, στὸ Ἐρμιτάζ εἶχαν πέσει 30 βόμβες, 10 διατρητικά βλήματα καὶ πλήθος ὀδίδων, καταστρέφοντας ὀλοσχερῶς περὶ τὰ 1.000 τ.μ. στέγης, τὶς προσόψεις καὶ τὶς τοιχοποιίες τῶν κτηρίων, ἐνῶ ἀπὸ τὰ ρήγματα καὶ τὶς ὀπές ἐπλήγησαν βαρύτερα οἱ ἐσωτερικὲς τοιχογραφίες, οἱ ὀροφολογίες, οἱ ξύλινες ἐπεπλάσεις τῶν τοίχων, οἱ μαρμάρινες σκάλες, τὰ ἐπιχρυσωμένα ποικίλματα, τὰ δάπεδα, ἐνῶ ἀπὸ τὰ 3.000 τζάμια σωρεύτηκαν πάνω ἀπὸ 20.000 τ.μ. γυαλιοῦ καὶ, τέλος, ἀχρηστεύτηκε τὸ δίκτυο ὑδρευσης, θέρμανσης καὶ ἠλεκτροδότησης.

«Στὸ ἀλλάρι τῆς Πατρίδας θυσιάσαμε αἷμα πολὺ...»!

Στὶς 18 Ἰανουαρίου 1943, ὥρα 9.30' πρωινῆ, ὁ ἀποκλεισμός ἔσπασε! Αὐτὸ πού γιὰ 16 μῆνες πολέμου ἐπιζητοῦσαν, μὲ ἀπερίγραπτο ἥρωισμό καὶ βαρύτατες ἀπώλειες, οἱ μαχητὲς τοῦ Κόκκινου Στρατοῦ, οἱ παρτιζάνοι, οἱ στρατηγοὶ τῶν συνενωμένων μετώπων Λένινγκραντ-Βόλχοβ καὶ ὁ στρατηγὸς Στρατιάς Κυρίλ Ἀφανάσιεβιτς Μερετσκόφ, κατορθώθηκε. Καὶ ἐνῶ ἡ νίκη ἐμψυχώνει τοὺς πάντες καὶ ἡ ἀγαλλίαση διαποτίζει μέχρι καὶ τὰ παρόχθια κράσπεδα τοῦ ἐξαντλημένου Νέβα, ἀκριβῶς μετὰ μίᾳ ἐβδομάδα, τὴν 25ῃ Ἰανουαρίου 1943, στὴν πλατεία τῶν Ἀνακτόρων ἐξεργάγη ἐκρηκτικὴ βόμβα βάρους ἑνὸς τόνου. Τὰ Θερινὰ Ἀνάκτορα, αὐτὸ τὸ κολοσσιαῖο οἰκοδόμημα, τραντάχτηκε, σείστηκε σάν θαλασσοδαρμένο σκαρὶ τὴν ὥρα τῆς θύελλας. Τὸ κύμα τῆς ἐκρηξης, διαπερνώντας τοὺς Κρεμαστοὺς Κήπους ἔσπασε στὴ σκεπαστὴ αἴθουσα, σωριάζοντας τὶς τζαμαρίες, τῶν ὁποίων τὰ θραύσματα ἐκσφενδονίστηκαν μέχρι τὸ ποτάμι, θρυμματίστηκαν ἀκόμη καὶ τὰ γυαλιά, οἱ καθρέπτες, ὁ χρυσωμένος ξυλόγλυπτος διάκοσμος ἀπὸ τὶς ἐπτὰ ἐπίσημες καρέτες τῆς Αἰκατερίνης πού φυλάσσονταν στὰ ὑπόγεια. Αὐτὸ ἦταν καὶ τὸ τελευταῖο πλήγμα.

Ἐναν χρόνον μετὰ, στὶς 27 Ἰανουαρίου 1944, χαιρετιστήριοι κανονιοβολισμοὶ ἀπὸ τὶς ὄχθες τοῦ Νέβα ἀνήγγειλαν τὴν ὀριστικὴ ἀπαλλαγὴ τοῦ Λένινγκραντ ἀπὸ τὸν ἐχθρικό κλοιό, καθότι ἀπὸ τὶς 14 Ἰανουαρίου μέχρι καὶ τὴν 1ῃ Μαρτίου τὰ στρατεύματα τῶν μετώπων τοῦ Λένινγκραντ, τοῦ Βόλχοβ, τοῦ 2ου μετώπου τῆς Βαλτικῆς, ὑποστηριζόμενα ἀπὸ τὸν στόλον τῆς Βαλτικῆς καὶ τὴν ἀεροπορία μεγάλης ἀκτίνας δράσης, κατόρθωσαν νά πραγματοποιήσουν τὴν ἐπιχείρηση Λένινγκραντ-Νόβγκοροντ, ὅπου προωθήθηκαν κατὰ 220-280 χιλιόμετρα πρὸς δυσμάς. Τότε τὸ Συμβούλιο τῶν

Λαϊκῶν Ἐπιτρόπων τῆς ΕΣΣΔ ἔλαβε τὴν Ἀπόφαση (24 Αὐγούστου 1944) γιὰ τὴν ἐναρξη τῶν ἐργασιῶν ἀποκατάστασης τοῦ Ἐρμιτάζ. Οἱ ἐργασίες ἀρχισαν στὴ σκεπαστὴ αἴθουσα (Αἴθουσα τοῦ Περιπτέρου) καὶ στὶς δύο Γαλαρίες κατὰ μῆκος τῶν Κρεμαστῶν Κήπων, στοὺς ἐλαφρύτερα τραυματισμένους ἀπὸ τὶς βόμβες χώρους, πού σήμαινε ὅτι μποροῦσαν νά ἀνακατασκευασθοῦν σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα, ὥστε νά ὑποδεχθοῦν τὴν προγραμματισμένη πρώτη Ἐκθεση ἔργων Τέχνης, τὰ ὁποῖα εἶχαν παραμείνει προφυλαγμένα στὰ ὑπόγεια τοῦ Μουσείου. Ἡ κολεκτίβα τοῦ Ἐρμιτάζ, ἀποτελούμενη τώρα πιά μόνο ἀπὸ 120 ἄτομα (καθὼς στὶς ὀριστικὲς ἀπώλειες προσμετροῦσε 43 νεκροὺς ἀπὸ τὴν πείνα, 6 πεσόντες σὲ μάχες καὶ ἀνέμενε τὴν ἐπιστροφή ἀρκετῶν ἀπὸ τὰ μέτωπα καὶ τὰ Οὐράλια), ἐπισκεύασε τὴν τοιχοποιία, τοὺς ροκοκό στύλους, τὶς πολυάριθμες ἐσοχές, συμπλήρωσε τὰ κατεστραμμένα ξύλινα, μαρμάρινα, γρανίτινα τμήματα τῶν δαπέδων, τοποθέτησε τὰ τζάμια τῶν παραθύρων, ἐπανασυναρμολόγησε καὶ κρέμασε ξανά στὶς θέσεις τοὺς 24 βαρύνφορους πολυελαίους τῆς σκεπαστῆς αἴθουσας καὶ, τέλος, ἀποκατέστησε τὸ δίκτυο θέρμανσης. Μολονότι ἀπουσίαζαν οἱ πολυτιμότεροι θησαυροὶ τῶν συλλογῶν, στὶς 7 Νοεμβρίου 1944 ἀνοίξε γιὰ τὸ κοινὸ ἡ Ἐκθεση, πού ἡ διάρκειά της κράτησε μέχρι τὴν ἀφίξη ἀπὸ τὰ Οὐράλια τῶν φυγαδευμένων ἐκθεμάτων, καὶ ἡ ὁποία ἦταν πολλαπλῶς φορτισμένη, διότι ὄχι μόνο σηματοδοτοῦσε τὴν ἀναγέννηση τοῦ Μουσείου, τὴ μετάβαση σὲ γνώριμους ἐργασιακοὺς ρυθμοὺς καὶ ἐν γένει στὶς κανονικότητες τῆς εἰρηνικῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ, κυρίως, διασταυρωνόταν μὲ τὶς καταθύμιες πνευματικῆς, αἰσθητικῆς ἀνάγκες τοῦ χειμαζόμενου πληθυσμοῦ. Οἱ Λένινγκραντινοὶ ἐξέλαβαν καὶ αισθάνθηκαν τὴ δυνατότητα μετάβασης καὶ παραμονῆς στὶς ὀλοκάθαρες καὶ θερμαινόμενες αἴθουσες τοῦ Ἐρμιτάζ ὡς ὑψιστὴ ἀνταμοιβὴ γιὰ τὸν βαρὺ φόρον αἵματος, ὡς πανθομολογούμενη, ὑπάτη ἀναγνώριση τῆς υπεράνθρωπης ἀντοχῆς τους, ὡς τροπαιοφόρο ἔμβλημα τῆς υπέρλαμπρης κατισχύσεως ἐπὶ τοῦ ἐχθροῦ.

Τὸν ἐπόμενο χρόνον, 10 Ὀκτωβρίου 1945, ἐπέστρεψαν ἀπὸ τὸ Σβερντλόφσκ τὰ τρένα μὲ τὰ φορτία, συνοδευόμενα πάλι ἀπὸ τὸ προσωπικὸ –τὸ ὁποῖο μετέφερε καὶ τὰ παιδιά του, ἐν συνόλῳ 146 ἀνήλικα ἀγόρια καὶ κορίτσια– καὶ τὸν Β.Φ. Λέβινσον-Λέσσινγκ. Τὴν ἄλλη μέρα, ὥρα 8.30', γιὰ μίᾳ ἀκόμη φορὰ οἱ στρατιῶτες ἀρχίζουν τὸ ξεφόρτωμα, τὸ ὁποῖο περατώνεται τὴν 13ῃ Ὀκτωβρίου ὥρα 13.00'. Ὁ πραγματοποιηθεὶς, μὲ περισσὴ συγκίνηση καὶ πάσα προσοχὴ ὡς τὴν ἐλάχιστη λεπτομέρεια, ἐλεγχος παραλαβῆς ἔδειξε ἀπόλυτη ἀντιστοιχία ποσότητας κιβωτίων καὶ περιεχομένων, πλήρη συμφωνία καταλόγων καὶ ἀρχαιοθετημέ-

1. Πρωθυερεὺς Ν.Ι. Λομάκιν, παρασημοφορηθεὶς «γιὰ τὴν Ἀμυνα τοῦ Λένινγκραντ», μάρτυρας στὴ Δίκη τῆς Νυρεμβέργης.

νων καρτελών μέ τίς ταξινομικές καταστάσεις τῶν ἐξερχομένων ἀπό τό Έρμιτάζ τό 1941. Δέν εἶχε ὑπάρξει οὐδεμία μεταβολή, καμία ἀπώλεια – πίνακες, σχέδια, χαρακτηριστικά, γλυπτά, πορσελάνες, γυαλιά, μαγιόλικες, ἀγγεῖα καί ὁ χρυσός τῶν Σκυθῶν ἦταν ἀνέπαφα, ὅλα στή θέση τους. Μία μία οἱ ἐκφορτωμένες ὁμοειδεῖς ἐνότητες θγαίνουν ἀπο τά κιβώτια στό φῶς. Οἱ ὑπεύθυνοι τῶν συλλογῶν, μέ ἀσκημένο μάτι ἀλλά καί τήν πολὺτιμη βοήθεια τῆς λούπας, ἐξετάζουν, περιεργάζονται ἐξονυχιστικά τούς «ἀφιχθέντες», ἐπιδιορθώνοντας ἐπί τόπου μικρές φθορές ἢ στέλνοντας πρὸς ἐντελέστερη θεραπεία στά ἐργαστήρια συντήρησης τούς πλέον εὐαίσθητους καί περισσότερο καταπονημένους ἀπό τή μεταφορά καί τό ταξίδι.

Γιά τήν τιμή τοῦ σταριοῦ καί τῆς ἐπανάστασης.

Στίς 14 Ὀκτωβρίου 1945 σέ 69 ἀπό ἓνα σύνολο 1.057 αἰθουσῶν, οἱ ὁποῖες σέ χρονικό διάστημα 20 ἡμερῶν εἶχαν προετοιμασθεῖ ὥστε νά ὑποδεχθοῦν τά ἀποθησαυρισμένα ἔργα τέχνης πού ἐπέστρεφαν στό σπιτί τους, ἀρχίζει σταδιακά ἡ ἐπανατοποθέτησή τους. Ἀρχή γίνεται μέ τήν ἀνάρτηση τῶν ἔργων τοῦ Ρέμπραντ, πρώτη καί πάλι ἡ *Δανάη*, πού μέ τό ἀριστερό της χέρι γνέφει συνεσταλμένα καί ντροπαλά...

Ὡστόσο, αὐτές τίς μέρες τοῦ Ὀκτώβρη τοῦ '45 μαζί μέ τά κιβώτια ἡ κολεκτίβα τοῦ Μουσείου τακτοποίησε καί ὀρισμένες ὀδνηνρές ἐκκρεμότητες τοῦ πρόσφατου παρελθόντος, πού ἀφοροῦσαν στήν ἀποκατάσταση ὁμοτέχνων συναδέλφων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν βρεθεῖ στή δίνη τῶν ἰδεολογικῶν ἐκκαθαρίσεων τοῦ 1920-1930, χαρακτηρισθέντες ὡς «ταξικά ἀτελεῖς», γεγονός πού συνεπέφερε τήν ἀποπομπή τους ἀπό τήν κρατική ὑπαλληλική θέση, ἐπαγγελματικό καί ἐπιστημονικό ἐξοστρακισμό, πολιτικές διώξεις, φυλακίσεις καί ἐξορίες. Οἱ προσωπικές τύχες ὅλων αὐτῶν (πού τίς ἡμέρες τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἂν καί στερούμενοι θεσμικῆς θέσης ὁμοθυμαδόν τιτανομαχοῦσαν καί αἰμορραγοῦσαν στό Μουσείο μέ τούς ὑπολοίπους), εἶχαν ἀποτελέσει τότε τό τραγικό προοίμιο τοῦ ἐπερχόμενου καταστροφικοῦ πλήγματος τοῦ Έρμιτάζ, δηλαδή τήν ἀναγκαστική ἐκτεταμένη ἐκποίηση τῶν θησαυρῶν του (1924-1932). Ἡ ἐπιχείρηση «ἐξεργασμοῦ» εἶχε ἐξαπλωθεῖ καί στό Έρμιτάζ, πλήττοντας κατά κύριο λόγο τούς διανοούμενους καλλιτέχνες καί ἐπιστήμονες, ἐκείνους τούς ἀκοίμητους φρουρούς, τούς εἰδημονέστατους τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας καί ὑλικῆς ἀποτίμησης τοῦ ἀνεκτίμητου τῶν θησαυρῶν πού, τό δίχως ἄλλο, ὅταν τό Μουσείο ἐξαναστάθηκε –ἐξαιτίας τῶν συνεπειῶν τῆς Ἐπανάστασης, τοῦ Ἐμφυλίου πολέμου καί τοῦ ἐμπόργου τοῦ σοβιετικοῦ ἐμπορίου– νά εἰσφέρει στήν τροφοδοσία τῶν συναλλαγματικῶν ἀποθεμάτων, ἀπό τά ὁποῖα κρίνονταν ἡ ὑπαρξη τῆς σοσιαλιστικῆς Ρωσίας, ἦταν ἐφικτό νά ἐπιτύχουν (καί μέ τή σθεναρή ἐνθάρ-

ρυνση τοῦ Κομισάριου γιά τή Διαφώτιση Ἀνατόλι Λουνατσάρσκι) τό μὴ ἀναντικατάστατο τῶν ἀπωλειῶν. Μέ ἄλλα λόγια, χωρὶς νά παραγνωρίζουν τίς κατεπιγούσες χρεῖες τοῦ κράτους μοροῦσαν στό ἐπιτροπᾶτο Ἐξωτερικοῦ Ἐμπορίου νά προτείνουν ἀξιοθαύμαστα ἀλλά οὐχὶ ἀναντικατάστατα ἔργα, τά ὁποῖα προορίζονταν ὡς ἐπίσημα δῶρα σέ «κομβικῆς σημασίας» ἐπισκέπτες, ὅπως π.χ. ὁ Καλιόστο Γκιουλμπεκιάν, πρόεδρος τῆς Ἰράκ Πετρόλεουμ Κόμπανυ καί ὁ Ἄντριου Μέλλον, ὑπουργός τῶν οικονομικῶν τῶν ΗΠΑ, δωροδόχος μετέπειτα τοῦ πυρῆνα τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης στήν Οὐάσιγκτον. Κατά τρόπον παρεμφερή, ἡ ἐπαυξημένη παρουσία τους στή σύνθεση τῶν ἐπιτροπῶν ἐπιλογῆς καί ἐκτίμησης τοῦ Ἀντικβαριάτ (Ὁργανισμός προώθησης ἔργων σέ δημοπρασίες τοῦ ἐξωτερικοῦ) μοροῦσε, στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ, νά χαλιναγωγεῖ τίς παράλογες καί μέ ὄρους ἀποικιακοῦ ἐμπορίου ἀπαιτήσεις τῶν ἐπιχειρηματιῶν τῆς Τέχνης, οἱ ὁποῖοι –ἐν παρόδῳ– ἀπό τήν δεδομένη κατάσταση τῆς Ρωσίας (ὑποδοθηθόμενοι καί ἀπό τήν ἀσύλληπτων διαστάσεων πολιτιστική κατασκοπία) ἐπωφελοῦντο διττῶς: ἀφενὸς ἔρχιναν ἐπιτηδεῖως τίς τιμές στά ἀντικείμενα πού εἶχαν προέλθει ἀπό τά σοβιετικά Μουσεία καί κατόπιν, σέ ἀναμονή πρόσφορου χρόνου καί πελάτη, ἐμπορεύονταν εὐρωπαϊστὶ ρωσική τέχνη μέ ἀμερικανικό χρήμα, καί ἀφετέρου συντηροῦσαν, ἄκρως ζωογονοποιητικά, τήν ὑστερική κριτική καί προπαγάνδα κατά τῶν Μπολσεβίκων, πού «ἀδιάντροπα ξεπουλοῦσαν τά τιμαλφῆ τῆς Ρωσίας». Ἡ ἀνάσχεση τῆς αἰμορραγίας τοῦ Έρμιτάζ ὀφείλει τά μέγιστα στήν εὐστροφία, εὐελιξία καί ρίσκο ζωῆς καί καριέρας τῶν ἀνθρώπων πού κατόρθωσαν ἀριστοτεχνικῶς νά ἰσορροποῦν στό λεπτότατο δίκλωνο νῆμα τῆς κομματικῆς πειθαρχίας καί τῆς καλλιτεχνικῆς συνείδησης. Ἀψευδέστατη μαρτυρία παραμένει τό δραστικό ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Βλαδὶμηρου Φράντσοςβιτς Λέβινσον-Λέσσινγκ (1893-1972), ὁ ὁποῖος προσληφθεῖς τό 1921 στό Έρμιτάζ ὡς φέρελπις νέος, εἰδικός ἐπιστήμων τῆς εὐρωπαϊκῆς τέχνης, καί στά χρόνια 1928-1933 ἓνας ἐκ τῶν ἐμπειρογνωμόνων-ἐκτιμητῶν τοῦ Ἀντικβαριάτ, πού μέ πόνο ψυχῆς παρακολουθοῦσε πόσο ἀλγεινά ἐγκατέλειπαν τή Ρωσία καί μέ ποιά τιμή πάνω ἀπὸ 2.880 ἔργα ζωγραφικῆς καί 350 ἀδαμαντοστόλιστα κομψοτεχνήματα διακοσμητικῆς ἢ λατρευτικῆς χρήσης τῆς ἀργυροχρυσοχορίας καί μικρογλυπτικῆς, καί τό Έρμιτάζ συγκεκομμένα νά ἀποχωρίζεται 59 πρωτοκλασάτα ἔργα, καί ἀνάμεσά τους *Ἡ Ἀφροδίτη μπροστά στόν καθρέπτη* (Τιτσιάνο), *Ὁ Ἅγιος Γεώργιος καί Ἡ Μαντόνα Ἄλμα* (Ραφαήλ), *Τό γλέντι τῆς Κλεοπάτρας* (Τιεπόλο), πίνακες τῶν Περουτζίνο, Μποτιτσέλλι, τῶν ἀδελφῶν Βάν Ἄνκ, Ροῦμπενς, Βελάσκεθ, Βαττώ, Σαρντέν, ἐπινόησε στρατηγήματα, ὥστε τελικῶς στίς δημοπρασίες νά παρουσιάζονται καί ἀρκετά ὑπερεκτιμημένα δευτερεύοντα, κατορθώνοντας νά ἐπανέλθουν στή θέση τους, ὡς «ἀτυχήσαντα», 11 μοναδικῆς ἀξίας ἀπὸ τά 48 ἐν συνόλῳ πωληθέντα.

Τό μή περαιτέρω σημειώθηκε τό 1930: Ζητήθηκε νά παραδοθούν στό Άντικβαριάτ άκόμη 250 συγκεκριμένοι πίνακες, ή Νιόβη του εργαστηρίου του Φειδία και τά έκλεκτότερα της αρχαιοελληνικής τέχνης, σχεδόν όλόκληρος ο Θησαυρός του Όπλοστασίου και ο χρυσός των Σκυθών. Τότε ή επιστημονική κορωνίδα του Μουσείου, ο διευθυντής Μπορίς Λεγκράν και ο άναπληρωτής του Ίωσήφ Όρμπέλι, ριψοκινδυνεύοντας παρακάμπτουν τήν υπηρεσιακή όδό και τά κομματικά όργανα και «όδηγοῦνται» ενώπιον του Στάλιν μέσω των παραδοσιακών δεσμών της καυκασιανης τοπικότητας και της ισχυρης προσωπικης φιλίας. Ο Όρμπέλι, και με τήν ιδιότητα του υπευθύνου του Τμήματος της Ανατολής, άπευθύνει έπιστολή (25.10.1932) στο σύντροφο Στάλιν και άγαπητό Ίωσήφ Βησσαριόνοβιτς, στην όποία εκθέτει πλην της μουσειολογικής-πνευματικής και τήν τρέχουσα πολιτική σημασία του Τμήματός του, τή διασύνδεσή του με τήν κουλτούρα των λαών της κεντρικής Ασίας και του Ιράν και έπιζητεί τή διαφύλαξη της ενότητας των συλλογών του. Η όλιγόγραμμη άπάντηση, τήν όποία έλαβε (5.11.1932) ο σεβαστός σύντροφος Όρμπέλι, γνωστοποιούσε τήν έντολή που είχε διαμηνυθεί στο Άντικβαριάτ, «έφεξης νά μήν άγγίζει ουδείς τό Τμήμα Ανατολής του Έρμιτάζ. Θεωρώ τό θέμα όριστικώς λήξαν. Με βαθύ σεβασμό, Ι. Στάλιν», άποτέλεσε τήν άσπίδα προστασίας άρκετών ευρωπαϊκών εκθεμάτων καθώς οι πραγματοποιώμενες τεχνιέντως μοροῦσαν νά συσχετίσουν τήν τεχνοτροπία και τό ύφος άκόμη και ενός Τισιανού (άξιοποιώντας μέχρι και τόν Τουρκο αιχμάλωτο, τόν όποιο ο ευγενής παραγγελιοδόχος του πίνακα έπέβαλε μαζί με τόν εαυτό του και τήν οίκογένειά του νά συντροφεύει στην εικόνα τήν Παναγία και τους Άγίους), ώστε νά άναδειχθεί έμφατικά ή επίδραση του εξ Ανατολής φωτός.

«Σέ τρεις έβδομάδες θά είμαστε στο Πέτερμπουργκ».

Στόν όρίζοντα, λοιπόν, του νωπου παρελθόντος και στην άμφιλύκη της ειρήνης συνενωμένοι οι άνθρωποι του Μουσείου εργάζονται με πάθος και άπερίγραπτης έντασης ρυθμούς για τό στήσιμο της πρώτης μετά τόν πόλεμο μόνιμης έκθεσης των διασωθέντων έργων τέχνης. Όταν ξημερώνει ή πολυαναμενόμενη 5η Νοεμβρίου 1945, ήμέρα των εγκαινίων, στο άσφυκτικά γεμάτο θέατρο του Έρμιτάζ εισέρχεται -έχοντας διαβεί τή μικρή πύλη τήν υποδασταζόμενη απο τίς υπότεφρες γρανίτινες φιοῦρες των διάγλυφων Άτλάντων που σμίλεψε ο Τερεμπένεφ- ο εύπατρίδης και έξωκομματικός Ίωσήφ Άμπγκάροβιτς Όρμπέλι (1887-1961), ο όποιος, σύμφωνα με τό Πρόγραμμα, στίς 10 τό πρωί κηρύσσει τήν επίσημη έναρξη και έκφωνεί τόν πανηγυρικό της ήμέρας. Ο Όρμπέλι αυτή όμως τή φορά δεν έχει φωνή. Άφθεγκτος, σιγηλός, με δλέμμα άγαλιανό άγκαλιάζει τους όμοτέχνους, τους συντρόφους, τους γνώ-

ριμους, σύμπαντες τους παρευρισκομένους πολίτες ή μαχητές και σύγκορμος κλονίζεται απο τά άναφλητά. Η έκφώνηση αρχίζει ώρα 10.25', και τότε, τούτη ή ιδιοσυγκρασία ή πεφυρμένη με τήν άνθεκτικότητα των όρεισθίων του Καυκάσου, τή σοφία και σαγήνη της Ανατολής, τόν ψυχισμό της Ρωσίας και τήν καλλιέπεια της Δύσης, άναμέλπει αίνο για τους θησαυρούς, ύψώνει θρήνο για τους νεκρούς.

ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

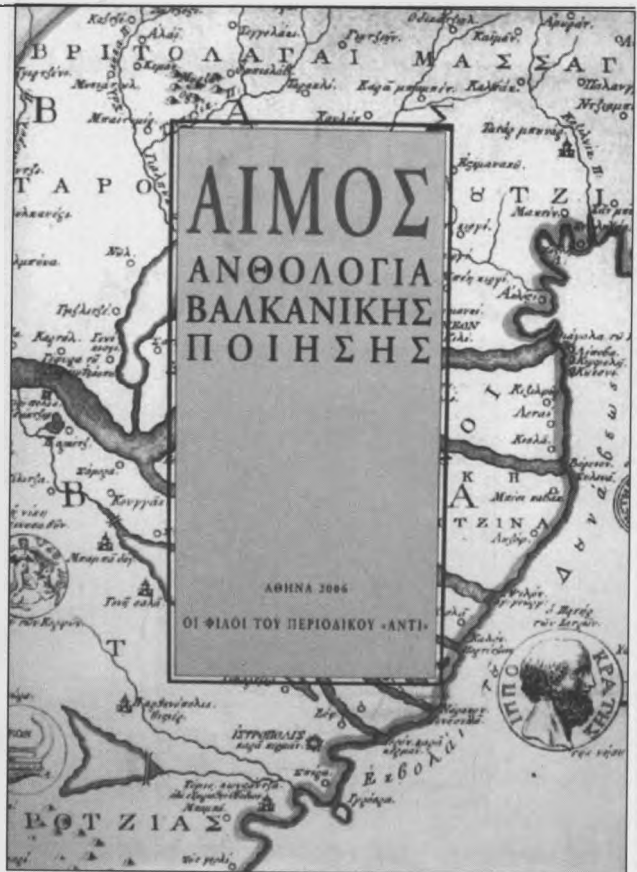
Levinson-Lessing V.F., *Istorija Kartinnoi galerei Ermitazha (1764-1917)*, Λένινγκραντ 1986.
 Piotrovsky M. M., *Istorija Hermitazha*, Άγία Πετρούπολη 2000.
Archiv Gosoudarstvenovo Hermitazha, fond. 1, op. 5, ed. chr. 1. 353, l. 5, 19-177, και fond. 1, op. 13, ed. Chr. 616, l. 50-51. (Άρχείο του Κρατικού Έρμιτάζ), Λένινγκραντ 1999.
 Williams R. C., *Russian Art and American money*, Νέα Υόρκη 1980.
 Alpatov M. V., *Vseobsaja istorija Iskousstv (Γενική ιστορία των Τεχνών)*, τόμ. 1-3, Άκαδημία Έπιστημών, Μόσχα 1949.
 Dolgopolon Igor, *Rasskazi o Choudoznikach (Διηγήσεις για Ζωγράφους)*, Μόσχα 1976.
 Bergolch Olga, *Govorit Leningrand (Μιλάει τό Λένινγκραντ)*, Λένινγκραντ 1942.
 Lind E. A., *Cedmaja... (Έβδομη...)*, Άγία Πετρούπολη 2005.
 Glinka B., *Blocada (Η Πολιορκία)*, Λένινγκραντ 1944.
 Imper Vera, *Potchti tri goda (Σχεδόν τρία χρόνια)*, Λένινγκραντ 1944.
 Meretchkov K.A., *Na schlouzbe naroda (Στήν υπηρεσία του λαού)*, Politizdat, Μόσχα 1968.
 Dzeniskevitch A.R., Kobaltchouk B.M. κ.ά., *Nepokorenii Leningrad (Άνυπότακτο Λένινγκραντ)*, Άκαδημία Έπιστημών, Λένινγκραντ 1974.
Istorija Velikoi Otetschestvennoi Voini Sovetskovo Sojouza, 1941-1945 (Ιστορία του Μεγάλου Πατριωτικού Πολέμου της ΕΣΣΔ, 1941-1945), Υπουργείο Άμύνης, Μόσχα 1960.
 Salisbury Harrison Evans, *The 900 Days. The Siege of Leningrad*, Λονδίνο 1986.
Sovershenno sekretno! Tolko dlija, ndovanija! (Άύστηρά άπόρητο! Μόνο για τήν Άνώτατη Διοίκηση!), Μόσχα 1967.

2. Άποστροφή του Άδόλφου Χίτλερ σε συνομιλία του με τόν Κάτελ, 5 Σεπτεμβρίου 1941.

ΑΙΜΟΣ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

Ἐκδόσεις ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ «ΑΝΤΙ»,
Ἀθήνα 2006, σελ. 548

Ἀπό τόν πρόλογο τοῦ τόμου τῆς Ἀνθολογίας *Βαλκανικῆς Ποίησης* (ἐλληνικῆς, ἀλβανικῆς, Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, ρουμάνικης, Σερβίας καί Μαυροβουνίου, σλαβομακεδονικῆς καί βουλγαρικῆς) ἀντιγράφουμε ὀρισμένα ἀποσπάσματα πού δείχνουν ἀνάγλυφα τό στίγμα αὐτῆς τῆς σημαντικῆς ἔκδοσης.

Παρά τό γεγονός ὅτι στά Βαλκάνια ὑπάρχει μιά πλούσια ποιητικῆ παράδοση, ἀγνοεῖται σχεδόν στό σύνολό της ἀπό τοὺς βαλκανικούς λαούς. Ὁ ἀνά χειρας τόμος, ὁ ὁποῖος κυκλοφορεῖ ταυτόχρονα σέ ἑπτὰ βαλκανικῆς γλώσσες καί ἔχει σκοπό νά βοηθήσει στήν καλύτερη γνῶριμία αὐτῆς τῆς παράδοσης δημιουργώντας μιά γέφυρα ἐπικοινωνίας μεταξύ τῶν βαλκανικῶν λαῶν, εἶναι τό ἀποτέλεσμα τῆς δουλειᾶς ἑκατό καί πλέον ἀνθρώπων σέ ὅλα τὰ Βαλκάνια, ἡ ὁποία ἀρχισε πρὶν ἀπό ἀρκετά χρόνια. Τό ἀναφέρουμε στήν ἀρχή αὐτοῦ τοῦ σημειώματος γιά νά τονίσουμε ὅτι τό ἐν λόγω ἔργο ἐνέπνευσε καί κινητοποίησε πολλοὺς ἀνθρώπους καί σέ μεγάλη διάρκεια. Ἡ ἐπιμονή αὐτή δέν μπορεῖ νά εἶναι τυχαία.

Εἶναι γνωστό ὅτι, μετά τὴν ἀποσύνθεση τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τὸν σχηματισμό τῶν ἐθνικῶν κρατῶν στήν περιοχή καί τίς μεταξύ τους διεκδικήσεις, ἡ ἐπικοινωνία μεταξύ τῶν βαλκανικῶν λαῶν ἀποδυναμώθηκε. Γινόταν περισσότερο μέσω Παρισίου, Λονδίνου, Μόσχας, Βερολίνου. Στήν πραγματικότητα ὅμως ὑπῆρχαν πολλά κοινὰ στοιχεῖα ριζωμένα μέ τό πέρασμα τῶν αἰῶνων (στοιχεῖα γλωσσικῶν ἐπιμιξιῶν, ἐθίμων, μύθων, παραδόσεων, μουσικῆς, τραγουδιῶν, ἐνδυματολογίας, κουζίνας), μολονότι διακρίνει κανεῖς καί πολλές διαφορές. [...]

Ἡ μέθοδος πού ἐπιλέχθηκε γιά τὴ σύνταξη τοῦ τόμου ἦταν ἀπλή. Σέ κάθε βαλκανικῆ χώρα συστήθηκε μιά ἐπιτροπὴ ἀπὸ τρεῖς ἕως πέντε ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων. Ἡ ἐπιτροπὴ εἶχε τὴν εὐθύνη νά ἐπιλέξει ἕνα ἀριθμὸ ποιητῶν (γύρω στοὺς δέκα), ἀπὸ τό ἔργο τῶν ὁποίων ἀνθολογήθηκε περιορισμένος ἀριθμὸς ποιημάτων. Ἀποφασίστηκε νά ἀρχίζει ἡ Ἀνθολογία ἀπὸ τὸν 19ο αἰῶνα. Αὐτὰ τὰ δείγματα ποιητικῆς δημιουργίας μεταφράστηκαν σέ ὅλες τίς γλώσσες πού ἀναγνωρίζονται σήμερα ὡς κυρίαρχες στά βαλκανικὰ κράτη.

Ἡ ἐπιλογή τῶν ποιητῶν καί τῶν ποιημάτων ἀποτελεσε ἔργο κάθε ἐθνικῆς ἐπιτροπῆς, ὅπως ἐπίσης καί ἡ ἐπιλογή τῶν μεταφραστῶν καί ὁ ἔλεγχος τῆς ποιότητας τῶν μεταφράσεων. Κρίθηκε ἐπίσης ἀπαραίτητο νά ὑπάρχει ἕνας γενικός καί συνοπτικός χρονολογικὸς πίνακας γιά καιρῖα ἱστορικὰ γεγονότα πού ἔτρεχαν παράλληλα μέ τό ἔργο τῶν ποιητῶν πού ἐπελέγησαν, καθὼς καί μιά σύντομη εἰσαγωγὴ στήν ποίηση κάθε γλώσσας. Ὅλα αὐτὰ ἀφέθηκαν ἐπίσης στή διακριτικὴ ἐπιλογή κάθε ἐθνικῆς ἐπιτροπῆς. Στήν Ἀθήνα ἔμεινε μόνο ὁ τεχνικός, διεκπαιρωτικὸς καί συντονιστικὸς ρόλος.